

T.C
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK CUMHURİYETLERİ EKONOMİK YAPILARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ KAPSAMINDA SOSYAL GÜVENLİK
SİSTEMLERİ'NİN İNCELENMESİ İLE TÜRKİYE AZERBAJCAN
KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mesut AYDENİZ

İşletme Ana Bilim Dalı
İşletme Yönetimi Programı

EYLÜL, 2019

T.C
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK CUMHURİYETLERİ EKONOMİK YAPILARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ KAPSAMINDA SOSYAL GÜVENLİK
SİSTEMLERİ'NİN İNCELENMESİ İLE TÜRKİYE AZERBAYCAN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mesut AYDENİZ

(Y1712.040028)

**İşletme Ana Bilim Dalı
İşletme Yönetimi Programı**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Beyhan Hilal YASLIDAĞ

EYLÜL, 2019

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Enstitümüz İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı Y1712.040028 numaralı öğrencisi Mesut AYDENİZ'in "TÜRK CUMHURİYETLERİ EKONOMİK YAPILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ KAPSAMINDA, SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİN İNCELENMESİ İLE TÜRKİYE AZERBAIJAN KARŞILAŞTIRILMASI" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 27.06.2019 tarih ve 2019/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Tezli Yüksek Lisans tezi 30.09.2019 tarihinde kabul edilmiştir.

	<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER				
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi	Beyhan Hilal YASLIDAĞ	İstanbul Aydın Üniversitesi	
1. Üye	Doç. Dr.	Hüseyin SELİMLER	İstanbul Aydın Üniversitesi	
2. Üye	Doç. Dr.	Süleyman KALE	Kırklareli Üniversitesi	

ONAY

Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türk Cumhuriyetleri Ekonomik Yapılarının Değerlendirilmesi Kapsamında Sosyal Güvenlik Sistemleri’nin İncelenmesi İle Türkiye Azerbaycan Karşılaştırılması” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (19/09/2019)

Mesut AYDENİZ

TEŞEKKÜR YAZISI

Bu tez çalışmasının hazırlanması aşamasında, yanımda olarak beni yönlendiren, tez danışmanım Öğretim Üyesi Dr. Beyhan Hilal YASLIDAĞ Hocama, Türk dünyası hakkında bana bilgi, yayın, doküman temin eden Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Kütüphane Müdürü Sn. Turan CAN Bey'e ve yine kurum personeli olan yakın dostum Sn. Turgut GAZİGİL ile bilgi ve yayın desteği sunan Türk edebiyatı yazarı sn. Hüseyin ADIGÜZEL bey' e çalışmalarım sırasında kendi kütüphanesini bana açan ve lisans eğitimimden beri yanımda olan Öğretim üyesi Doçent Dr. Naim DENİZ Hocama, ayrıca eğitimim boyunca desteklerini esirgemeyen, değerli Öğretim üyesi Dr. Zeynep Burcu ŞAHİN Hocama da ayrıca teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım

Eylül, 2019

Mesut AYDENİZ

**TÜRK CUMHURİYETLERİ EKONOMİK YAPILARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ KAPSAMINDA SOSYAL GÜVENLİK
SİSTEMLERİ'NİN İNCELENMESİ İLE TÜRKİYE AZERBAYCAN
KARŞILAŞTIRILMASI**

ÖZET

Sosyal güvenlik, kişilerin bugünlerini ve yarınlarını güvence altına almakta ve kişileri hayatları boyunca karşılaşacakları risklere karşı korumaktadır. Sosyal güvenlik sistemlerinin en önemli amaçlarından biri de kişileri oluşabilecek büyük risklere karşı korumak ve zor dönemlerde risklere karşı güvenceye alabilmektir. Günümüz çağdaş sosyal güvenlik sistemleri bir anlamda gelir garantisi sistemi şeklinde görülebilir. Bireyler bu sistem ile bütçelerinde dengeleme sağlayarak bu dengenin bozulmasına karşı bir tür güven sağlamış olurlar. Bu araştırmada Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik yapılarının değerlendirilmesi yapılmış; ardından sosyal güvenlik sistemleri incelenmiştir. Son bölümde ise Türkiye ile Azerbaycan'ın sosyal güvenlik sistemlerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Türkiye'de yabancı ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri ile ilgili yapılan çalışmalar, ağırlıklı olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinin sistemleri hakkındadır. Bu bağlamda bu araştırmada, Azerbaycan ile Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemlerini karşılaştırılması bakımından bu araştırma önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Güvenlik, Türki Cumhuriyetler, Türkiye, Azerbaycan*

**COMPARISON OF AZERBAIJAN AND TURKEY BY EXAMINING THE
SOCIAL SECURITY SYSTEM WITHIN THE SCOPE OF EVALUATION
OF ECONOMIC STRUCTURES OF TURKISH REPUBLICS**

ABSTRACT

Social security secures people's present and future and protects them against the risks they will face throughout their lives. One of the most important objectives of social security systems is to protect people against the risks that may arise and to secure them against risks in difficult periods. Today's contemporary social security systems can be seen as a system of income guarantee. Individuals with this system provide a kind of assurance against the deterioration of this balance by balancing their budgets. In this study, analysis of social security systems within the scope of evaluation of economic structures of Turkish Republics then it is aimed to compare the social security systems of Turkey and Azerbaijan. Studies related to the social security systems of foreign countries are mainly about the systems of Western European and North American countries. In this context, this research is gaining importance as it provides a comparison of the social security systems of Turkey and Azerbaijan.

Keywords: *Social Security, Turkic Republics, Turkey, Azerbaijan*

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ONUR SÖZÜ	iii
TEŞEKKÜR YAZISI.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. TÜRK CUMHURİYETLERİ’NİN ÖZELLİKLERİ VE EKONOMİK	
YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI	3
2.1 Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi.....	3
2.2 Özbekistan Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi.....	5
2.3 Türkmenistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi	9
2.4 Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi.....	14
2.5 Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi.....	21
3. TÜRKİYE’DE SOSYAL GÜVENLİK.....	29
3.1 Sosyal Güvenliğin Amacı	30
3.2 Sosyal Güvenliğin Türkiye’de Gelişimi.....	30
3.2.1 Türkiye’de sosyal sigortalardan yaşlılık sigortası	32
3.2.2 Türkiye’de sosyal sigortalardan malullük sigortası.....	33
3.2.3 Türkiye’de sosyal sigortalardan engellilik	33
3.2.4 Türkiye’de sosyal sigortalardan ölüm sigortası.....	34
3.2.5 Türkiye’de sosyal sigortalardan analık hali.....	34
3.2.6 4632 sayılı kanun ve Türkiye’de bireysel emeklilik sistemi	35
4. TÜRKİYE’DE SOSYAL GÜVENLİK REFORMU.....	37
4.1 Türkiye’nin Nüfus Yapısı	37
4.2 Prime Esas Kazançların Düşük Gösterilmesi	38
4.3 Kayıt Dışı İstihdam.....	38
4.4 Düşük Prim Ödeme Gün Sayısı ve Erken Emeklilik.....	39
4.5 Prim Tahsilatının Düşük Olması	39
4.6 Siyasi Müdahaleler	40
4.7 Sağlanan Sigorta Yardımlarının Yetersizliği.....	40
4.8 Genel Sağlık Sigortası	41
4.9 Özel Sigortalar	44
4.10 Türkiye’de Sigortalı Sayısı.....	45
4.11 Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları.....	46
5. AZERBAYCAN’DA SOSYAL GÜVENLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ... 49	
5.1 Sovyetler Birliği Kurulmadan Önceki Dönem	50
5.2 Bağımsızlık Sonrası Sosyal Güvenlik Sistemi	52
5.3 Azerbaycan’ da Sosyal Güvenlik Modeli	54

5.4 Azerbaycan'da Sosyal Sigortalar Kanunu	55
5.5 Sosyal Muavenetler Kanunu	56
5.6 Emeklilik Kanunu	58
5.6.1 Azerbaycan'da sosyal sigortalar	60
5.6.2 Azerbaycan'da sosyal sigortalardan emeklilik sigortası	60
5.6.3 Azerbaycan'da sosyal sigortalardan yaşlılık sigortası.....	61
5.6.4 Maluliyet sigortası	62
5.6.5 Ölüm sigortası	62
5.6.6 İş kazası ve meslek hastalığı sigortası	63
5.6.7 Çalışma gücünün geçici kaybı sigortası	64
5.6.8 Analık sigortası.....	65
5.6.9 Çocuk yardımı	66
5.6.10 Sağlık sistemi ve genel sağlık sigortası	66
5.6.11 Sağlık sigortası	68
5.6.12 İşsizlik sigortası	70
5.7 Azerbaycan Sosyal Güvenlik Fonu	71
6. TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'NIN KARŞILAŞTIRILMASINDA	
AZERBAYCAN SİGORTACILIĞININ GELİŞİMİ İÇİN ÖNERİLER.....	74
7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	76
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ	88

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AMB	: Azerbaycan Merkez Bankası
AZN	: Azerbaycan Manatı
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu
DSMF	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Güvenlik Fonu
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KGS	: Kırgız Somu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SSCB	: Sovyetler Birliği
SSGSS	: Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 2.1: Kırgızistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018).....	3
Çizelge 2.2: Özbekistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018)	7
Çizelge 2.3: Türkmenistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018)	11
Çizelge 2.4: Kazakistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018).....	19
Çizelge 2.5: Azerbaycan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018)	27
Çizelge 2.6: Türk Cumhuriyetleri ekonomileri karşılaştırılması	28
Çizelge 4.1: Türkiye'de sigortalı istatistikleri (2019).....	46
Çizelge 5.1: Türkiye - Azerbaycan sosyal güvenlik sisteminin karşılaştırılması ..	72

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 4.1: Türkiye’de Sigortalı Sayısı (2019)	45
--	----

1. GİRİŞ

Sosyal güvenlik, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmakla birlikte kişinin gelecekte emin olma güdüsünü karşılayan, hayatın çalışma ve emeklilik dönemi dâhil her aşamasında karşılaşılabileceği sosyal risklere karşı güvencesinin sağlanması anlamına gelmektedir.

Sosyal güvenlik, kişilerin bugünlerini ve yarınlarını güvence altına almakta ve kişileri hayatları boyunca karşılaştıkları risklere karşı korumaktadır. Sosyal güvenlik harcamaları ise bir ülkede sosyal bütünleşmeyi, insani gelişimi ve yaşam kalitesini, tesis ederek geniş tabanlı ve eşit bir büyüme politikasına önayak olmaktadır.

Sosyal güvenlik harcamaları ekonomilerde otomatik bir dengeleyici işlev yaparak toplumları yaşanması muhtemel ekonomik dalgalanmalara karşı güvence altına almakta ve toplumların beşeri sermayesini çeşitli risklere karşı koruyarak yoksullukla mücadelede de önemli bir işlev üstlenmektedir.

Sosyal güvenlik sisteminin hedefi, toplumun tamamını sosyal güvence kapsamı altına almaktır. Bir ülkenin bulunduğu coğrafya, siyasi, toplumsal ve ekonomik şartlar sosyal güvenlik sisteminin şekillenmesini olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye’de yabancı ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri ile ilgili yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika Devletleri’nin sistemleri hakkındadır. Bu araştırmada, Azerbaycan ile Türkiye’nin sosyal güvenlik sistemlerini karşılaştırılması bakımından önem kazanmaktadır. Bu konuda yeterli akademik araştırma çalışması yapılmadığından dolayı, literatüre de katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın ilk bölümünde diğer Türki Cumhuriyetlerinin ekonomileri ve sosyal güvenlik sistemlerine değinilmiştir. Bu bağlamda Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan incelenmiştir. Sonrasında Azerbaycan'ın ekonomisi incelenmiş, detaylı bir şekilde sosyal güvenlik sistemine yer verilmiştir. Benzer

şekilde Türkiye'nin de sosyal güvenlik sisteminden bahsedildikten sonra her iki ülkenin sosyal güvenlik sistemleri sonuç bölümünde tartışılmıştır.

2. TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN ÖZELLİKLERİ VE EKONOMİK YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

2.1 Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi

Kırgızistan hükümeti planlı merkezi ekonomik düzenden piyasa ekonomisine geçiş ile ilgili diğer Orta Asya ülkeleri arasında en liberal ekonomik politikaları ve reformları uygulayan hükümet olmuştur. Uygulanan bu politika ve reformların etkilerinin 2000 senesinden sonra görülmeye başlanması, ülkede refah düzeyini artırmıştır. Bu reformlar birçok olumsuz koşul altında yapılmasına rağmen, Kırgızistan hükümeti ekonomide istikrarın sağlanmasında kısıtlı da olsa başarı gösterebilmiştir. Ülke para biriminin dünya piyasalarında çevrime dâhil olması (konvertibl hale gelmesi) ve faiz oranları gibi iki önemli konuda liberalizasyon sağlanmış, özel sektöre ve özelleştirmeye ağırlık verilmiştir.

Kırgızistan'da altın üretimi önemli yer tutmaktadır. Kumtor altın madeni bu sektörden elde edilen gelirlerin büyük bölümünün sahibi konumundadır. Kumtor altın madeni Kırgızistan'ın Issık-Köl bölgesindedir (Sakieva, 2017: 31).

Çizelge 2.1: Kırgızistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018)

İthalat (Milyar \$)	5.99
İhracat (Milyar \$)	1.92
GSYİH (Milyar \$)	8.093
GSYİH büyüme oranı (%)	3.5
Kişi başına GSYİH (\$)	1.220
Enflasyon oranı (%)	1.5
Dış borç (Milyar \$)	8.29000
Nüfus	6.315.800
Yıllık nüfus artış hızı (%)	1.9

Kaynak: (Dünya bankası,2019).

Kırgızistan bağımsızlığının ilk on senesini 1991 yılında sahip olduğu GSYİH'nin sadece üçte ikisi ile tamamladı. Kırgızistan'da altın madenciliği ve üretimi büyük

bir öneme sahiptir. Kumtor Altın Madeni ülkedeki en büyük paya sahip olan şirkettir. Tek başına bu şirketin ekonomik göstergeler üzerinde etkileri olabilmektedir. 1997 senesinde faaliyetlerine başlayan Kumtor Altın Madeninin gayri safi yurtiçi hasılaya olan katkısı 2001 ve 2016 seneleri arasında yaklaşık olarak yüzde 7 şeklinde gerçekleşmiştir (Kırgızistan Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2019).

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak dünya geneli ve Kırgızistan ekonomisindeki yaşanan dalgalanmalar ile ekonomik buhranları, yapısal sorunları ile ham madde bulma problemleri olmasına karşın, kendisini kısa zamanda toparlamıştır. Bununla birlikte ilk on yılını GSYH'sının 3/1'lik kısmı ile tamamlayan genç bir devlet ortaya çıkmış ve varlık göstermiştir.

2015 senesine gelindiğinde ülke yün, tekstil, et, makine, ayakkabı gibi mamulleri, cıva, uranyum, altın gibi madenleri, pamuk gibi tarım ürünlerini, elektrik gibi enerji ürünlerini ihraç eder konuma gelmiştir. Bu ihracatın yaklaşık olarak % 26 İsviçre, % 22 Özbekistan, % 20 Kazakistan, % 5 Birleşik Arap Emirlikleri, % 5 Türkiye, % 4 Afganistan ve % 4 Rusya'ya yapılmıştır. Diğer taraftan ülkenin ithal ettiği ürünlerin başında petrol, gaz, makine ve teçhizat, kimyasal maddeler ve gıda bulunmaktadır. Bu ithalatın yaklaşık olarak % 56'sını Çin Halk Cumhuriyeti'nden, % 17'sini Rusya'dan ve % 10'u Kazakistan'dan gerçekleştirmiştir (The World Factbook, 2019).

2019 yılı resmi verilere göre ülkede ekonomik aktiviteler içinde olan aktif nüfus 2.5 milyon kişi civarındadır. Bu kişilerin yaklaşık olarak 200 bin kişi civarı işsizdir. Bu rakamın kadın ve erkeğe oranı yaklaşık olarak yarı yarıdadır (işsiz kadınlar: 98 bin kişi, işsiz erkekler 103 bin kişi) (Kırgızistan Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2019).

İş hayatında ise neredeyse yarı yarıya olan kadın erkek nüfusu değerlendirildiğinde, nüfus olarak kadınların daha az bir mevcudiyeti söz konusudur.

Kırgızistan'ın sosyal güvenlik sistemi zorunlu sağlık sigortası uygulaması ile yürütülmektedir. Vatandaşlara verilen sosyal güvenlik kartı ile sunulan sağlık hizmetleri herhangi bir güvencesi olmayan vatandaşlara da devlet eliyle verilmektedir. Zorunlu Sağlık Sigorta Fonu sağlık sektörü içindeki tek ödeyici

kurumdur. Kurum, fonların toplanması, sağlık hizmetlerinin satın alınması ve sağlık fonun bütçelenmesi görevlerini yürütmektedir. Kurum ayrıca kalite ve sağlık bilgi sistemlerin geliştirilmesi rolünü de üstlenmiştir. Kamu çalışanların ve isteğe bağlı sigorta yaptırılanların maaşlarından Zorunlu Sağlık Sigortası primi kesilmektedir. Başka bir ifade ile zorunlu sigorta yaygınlaşmamıştır, sigortasız vatandaşlar ihtiyaçlarını genellikle doğrudan kişisel ödemelerle giderilmektedir (Sargutan, 2006).

Ülkede sosyal hizmetler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının görev ve sorumluluğundadır. Bakanlık hastalar için ilaç ödemeleri ve sosyal yardımlar sağlar. 2000 senesinde Zorunlu Sağlık Sigorta Fonu Bişkek'teki üç poliklinik ve Çuy oblastının Alamudun rayonunda pilot olarak Tamamlayıcı İlaç Paketi uygulamasına başlamıştır. Günümüzde bu uygulama Devlet Yardım Paketi adı altında ülke genelinde uygulanmaktadır (UN, 2003; The World Bank, 2019).

Kırgızistan'da bulunan sosyal güvenlik kurumunun temel fon kaynakları şöyle sıralanabilir (Sargutan, 2006):

- Bütçeden elde edilen gelirler,
- Zorunlu Sağlık Sigorta Fonundan gelen kaynaklar,
- Kamu Yatırımı Programı,
- Doğrudan vatandaşlardan elde edilen gelirler.

Kırgızistan'da sosyal güvence karnesi uygulaması aracılığı ile risk altında bulunan kişilere sosyal güvenlik hizmeti sağlanmaktadır. Bu sistemin Türkiye'de bulunan benzer karşılığı yeşil kart sistemidir. Mevcut düzeyi ülkemiz kadar gelişmemiş olsa da, zorunlu hallerde tedavi edici sağlık ve eczane hizmetleri ve sosyal güvenlik pirimlerini merkezi bir sistemle yapılandırmışlardır.

2.2 Özbekistan Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi

Özbekistan bağımsızlığına kavuşmasının ardından beklentilerin aksine serbest piyasa ekonomisine bağlı kalmaktan uzak politikalara ve uygulamalara imza atmıştır. Enflasyonun önlenmesi için uygulamaya konulan devlet destekli uygulamalara fiyatların devlet eliyle kontrol edilmesi ve ücretlerdeki iyileştirmeler gibi tüketicileri korumaya yönelik uygulamaların da eklenmesine rağmen

ekonomik sorunlar artış göstermiş ve Özbekistan yeni bir ekonomik reform paketi uygulamak zorunda kalmıştır. 1994 yılına gelindiğinde uygulamaya başlanılan yeni ekonomik reform programında öne çıkan uygulamalar devlet elinde bulunan birçok işletmenin özelleştirilmesi, serbest piyasa ekonomisinin olmazsa olmazlarından olan serbest fiyat uygulamalarına yönelik devlet kontrollerinin azaltılması, Som milli para biriminin yürürlüğe alınması ve kamu harcamaları üzerinde denetimlerin artırılması ve bu harcamaların düşürülmesi olmuştur. Bu gelişmelerin ardından ekonominin sağlam temeller üzerine oturtulabilmesi için uluslararası kurum ve kuruluşlarla da yakın temas içine giren Özbek hükümeti Uluslararası Para fonu (IMF), Dünya Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi kuruluşlardan finans desteği sağlamaya başlamıştır (DEİK, 2012: 5; 2019).

Zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklara sahip olmasına rağmen, ülke vatandaşlarının refah düzeyi çok düşüktür. Ülke ekonomisinde tarımın önemi çok büyük olmakla birlikte bu oranında, önemli bir kısmını pamuk yetiştiriciliği ile sağlanmaktadır. Halk içerisinde gelir dağılımı adaletli şekilde yapılamamıştır. Bunun temel nedeni ise kaynakların doğru değerlendirilemiyor olmasıdır.

Ülkenin en çok ihracat yaptığı kalemler; enerji ürünleri, pamuk ve pamuk lifi, demir ve demir dışı madenler, makine ve aletler, gıda ürünleri, kimya ürünleri, plastik ve plastikten yapılan ürünlerden meydana gelmektedir. İthal kalemleri ise, ülke gruplarına göre farklılık gösterir. Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden daha çok makine ve aletler, plastik ve kimyasal ürünler, demir ve demir dışı metaller, gıda ve enerji ürünleri ithali gerçekleştirilmektedir. Bu ülkeler dışında kalan ülkelerden gerçekleştirilen ithalatın ise büyük bir kısmını makine ve aletlerden oluşmaktadır. Bunun yanında plastik ve kimyasal ürünler, hizmetler ve gıda ürünleri de diğer önemli ithal kalemleri arasında yer almaktadır (Taşkent Büyükelçiliği Ekonomi Müşavirliği, 2013;2019).

Çizelge 2.2: Özbekistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018)

İthalat (Milyar \$)	11.2
İhracat (Milyar \$)	8.38
GSYİH (Milyar \$)	50.5
GSYİH büyüme oranı (%)	5.1
Kişi başına GSYİH (\$)	2020
Enflasyon oranı (%)	28.1
Dış borç (Milyar \$)	17.708
Nüfus	32.955.400
Yıllık nüfus artış hızı (%)	1.7

Kaynak: (Dünya bankası,2019).

Bağımsızlığını kazanmasının üzerinden çok zaman geçmeyen Özbekistan bu süreçte meydana gelebilecek sosyo - ekonomik değişim ve gelişimden ülkede yaşayan vatandaşların en düşük seviyede etkilenmeleri adına sosyal güvenlik programlarının geliştirilmesi için öncelikli çalışmalar yapmıştır. Bağımsızlığını ilan ettiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğindeki yapısal özellikleri sağlık sisteminde devam ettiren Özbekistan rakamca çok sayıda personel ile sağlık hizmeti vermeye çalışmıştır. Eski Sovyet dönemindeki gibi, tüm vatandaşlarına sosyal güvenlik şemsiyesi altında bir sağlık güvencesi vermeye çalışmaktadır. Sağlık sektörünün özelleşmesi henüz erken safhadadır. Genellikle sağlık hizmetleri devlete ait sağlık kurumlarında sunulmaktadır (Sargutan, 2006).

Ülkedeki sağlık sistemi merkezden yerele doğru yerel teşkilatlanma ile sağlanmaktadır. İlk yardım ve acil durumlarda devlet hastaneleri müdahale ederken, sonraki ikinci olarak büyük hastaneler, belediyeler tarafından finanse edilmektedir. Ayrıca uzmanlık gerektiren klinik, dispenser, dış poliklinikleri de üçüncü seviye sağlık kuruluşu olarak hizmet vermektedir.

Özbekistan, düşük gelirli veya geliri olmayan kişilerin sağlık kuruluşlarında ücretsiz olarak hizmet alabilmelerini sağlayabilmek için karşılıksız bir sağlık sistemine sahiptir. Zorunlu sigorta olmamasına rağmen, maddi imkanı olmayanlar ve Sağlık hizmetine gereksinim duyan tüm kişi ve gruplar maddi gelirine bakılmaksızın sosyal yardım kapsamına alınmıştır. Ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 40'ına tekabül eden 2.2 milyonun üzerindeki kişi için 30

farklı türde sosyal yardım ve sağlık yardımı kanunlar çerçevesinde sağlanmaktadır (Sargutan, 2006).

Devletin üzerinde olan bütçe yüklerinin azaltılması, kişilerin kendi bütçelerinden yaptıkları sağlık harcamalarını belirli bir düzene sokmak ve sağlık sektörüne daha yüksek düzeyde finansman sağlamak için özelleştirme çalışmaları yürütülmüştür. Özelleştirme kapsamında genel olarak ikincil ve üçüncül sağlık hizmetleri dahil edilmektedir. Ancak yapılan çalışmalarda yeteri kadar şeffaflık sağlanamamış ve çoğunlukla hem yönetici hem de hizmetlerden yararlanacak olan vatandaş aydınlanamamıştır (Worldbank, 2019).

Özbekistan sigortacılık sistemi gelişmemiş olduğu için ve katılan vatandaşların oranının düşük olmasından kaynaklı sadece aylık sigorta primini ödeyenler için işlemektedir. Başkent'te birkaç hastane ve acil servis polikliniği sunan hastane olup, direkt sosyal güvenlik ve tıbbi endüstri bakan yardımcısına bağlıdır.

Sağlık sisteminin örgütlenmesi ve yönetilmesi Sağlık Bakanlığına ait bir görev ve sorumluluktur. Ülkenin maliyesinden sorumlu olan bakanlık sağlık hizmetleri ile ilgili verilerden (hastanelerin yatak sayıları, çalıştırdıkları personel sayıları veya personel açıkları gibi) yola çıkarak bütçe gelirlerinden gerekli olduğu kadar kısmı sağlık işlemleri için ayırır ve hükümet onayına sunar. Bununla birlikte sosyal güvenlik sistemi tarafından elde edilen prim gelirlerinden oluşan fonların düzenlenmesi görevini de yürütür (Dünya Sağlık Örgütü, 2006;2019).

Hükümet 2003 senesinde uygulamaya konulan reformlar ile özel tıbbi merkezlerin kurulması amacıyla örgütsel, finansal, ekonomik ve yasal kolaylıklar yaratmayı amaçlamıştır. Özel halk sağlığı hizmetlerine yönelik sağlık kuruluşlarının açılmasını ve büyümesini özendirmek için, yeni kurulmuş bütün özel tıbbi kurumlar 2 sene süresince vergilerden muaf tutulmuştur (Sargutan, 2006).

Ülke olarak zorunlu veya isteğe bağlı bir sigorta biçimi söz konusu değildir. Uygulamada iki yöntem uygulanmaktadır. Birinci seçenek her tedavinin ücreti ile sağlanması. İkinci yol ise; özel bankalar ve sağlık sigortaları aracılığı ile yurt içi ve yurt dışında sağlıktan yararlanmaları söz konusudur. Ancak uygulama yurt içinde çok pahalı olmakta, yurt dışında ise, sadece seyahat esnasında geçerli bir sosyal güvence hizmeti vermektedir.

Özbekistan'da 1993 senesinde sosyal güvenlik konusu ile ilgili bazı kanuni değişiklikler gerçekleştirmiştir. Ancak 2001, 2002 ve 2005 senelerinde bu kanunlar üzerinde önemli değişikliklere gidilmiştir. Ülkede emekli olma yaşı kadınlarda 55, erkeklerde ise 60'tır. Bununla birlikte maddi durumu iyi olmayan yaşlılara ve engellilere yönelik sosyal yardım uygulamaları da bulunmaktadır. Ülkede yürürlükte olan işsizlik sigortası tamamen işverenlerin finanse ettikleri bir sistem durumundadır. İşsiz kalan kişiler için işten ayrılmasından önceki 6 aylık sürede elde ettikleri gelirin yarısı üzerinden bir işsizlik maaşı sağlanmaktadır. Bununla birlikte ülkede çalışan kesim için aile yardımı uygulaması da bulunmaktadır (Social Security Administration, 2007: 211).

Yapısal olarak birçok sorunu olsa' da Özbekistan devleti sosyal güvenlik sisteminde kendisini geliştirmek yolunda ciddi adımlar atmaktadır. Emeklilikteki kısıtları geliştirmekte olan ülkelere benzer seyir etmekte olup, gelişim göstermektedir.

2.3 Türkmenistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi

Devlet gücünün ciddi kontrol sahibi olması ve yoğun şekilde ekonomiye müdahale etmesine bağlı olarak Türkmenistan'da özel yatırım ve girişimler yeterli ölçüde gelişmemiştir. Bağımsızlığının ilan edilmesinin ardından Uluslararası Para Fonu (IMF) programlarının da kabul edilmediği ülkenin kapalı bir ekonomi politikası izlediği söylenebilir. Bu nedenle yatırım yapmak isteyenler için ülkede uygun ortamların olmadığı görülmektedir. Türkmenistan'da iş yapan işletmelerin büyük bir bölümü devletin kontrolündedir. Ülkenin serbest piyasa ekonomisi koşullarını sağlaması için yapılan çalışmalar ciddi bir yavaşlık içinde yürümektedir. Türkmenistan, Sovyetler Birliğinden arta kalan sosyalist sistemin mantığını devam ettiren bir ülkedir (Bulut, 2016: 47).

Türkmenistan'da hükümetler piyasa ekonomisine geçiş aşamasında sanayi sektörlerini geliştirmek ve büyütmek için çaba göstermişlerdir. Bağımsızlığın ilanından sonraki ilk dönemlerde ekonomik anlamda ciddi bir düşme eğilimi görülen ülkede bu durumun sebebi olarak Rusya'ya uzanmış olan doğalgaz ve petrol boru hatlarının kapatılması görülmüştür. Yapılan hesaplamalarda 1992 ve 1996 seneleri arasında gayri safi yurt içi hasılda gerçekleşen kümülatif (topluca) düşüşün yüzde 50 olduğu tespit edilmiştir (Jelilov, 2007: 58).

Ülkede gelişmişlik düzeyinin artırılması, halkın refahının artırılması için tarım üretiminin artırılması ve yer altı kaynaklarının da işlenerek ihraç edilmesini zorunlu kılmaktadır. Ülkenin en önemli tarımsal ürünü pamuk olup, Orta Asya'da Özbekistan'dan sonra en çok pamuk üreten ülke Türkmenistan olmuştur. Öyle ki dünyanın en kaliteli pamuklarıdır. Tarımın yanında yer altı kaynaklarında da bağımsız devletler topluluğu içerisinde Rusya'dan sonra en fazla doğalgaz üreten ülke konumundadır.

Devlet eliyle 1996 senesinde ülke içinde dış ticaret ve döviz kuru rejimi ile ilgili bazı düzenlemelere başlanmıştır. Türkmenistan tarafından gerçekleştirilecek olan doğalgaz ihracatının Rusya tarafından engellenmesine bağlı olarak ülkedeki dış ticaret ve yatırıma ait işlemlerin finansmanında zorluklar yaşanmış ve bu durum ülkedeki ekonomiyi negatif yönde etkilemiştir. 1997 ve 1998 senelerini kapsayan bu dönemde doğalgaz ihracatı ve buna bağlı alacakların azalması ve tahsilatta yaşanan sıkıntılar ülkeye girecek olan döviz miktarında azalışlara neden olmuş ve resmi kurda 1 dolar 5200 manat seviyelerinden karaborsada 28 bin manat seviyelerine fırlamıştır. Resmi kur ve karaborsa kuru arasındaki bu büyük fark giderek artmış ve 1999 senesinin ilk yarısında zirve noktaya ulaşmıştır. Kamu otoritesinin ihracatın artırılması ve ağır sanayi politikasında gerçekleştirdiği hamleler ile öncelikli olarak Almanya'dan satın alınan hammaddelerin işlenmesi ve bunların ihraç edilmesi öncelikli hale gelmiştir. Özellikle tekstil ve petrokimya sektörlerinde bu noktada önemli aşamalar kaydedilmiştir. 2000 senesinden sonraki dönemde ortaya çıkan ekonomik krizin atlatılması ile beraber komşu ülkelerle olan doğalgaz alışverişi tekrar başlamış ve hammadde imalatı ve milli gelir rakamları düzenli olarak yeniden yükseliş eğilimi içine girmiştir (Turan ve Dinç, 2015: 158).

2000 ve 2010 seneleri arasında kalan dönemde "Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm Stratejisini" yürürlüğe koyan ülke 2003 senesinde bu stratejiye 2020 senesinde kadar sürmesi planlanan yeni ve uzun dönemli bir kalkınma programını eklemiştir. Bu strateji kapsamında ithal ikamesini esas alan ve belirli sektörler için yüksek imalat hedeflerinin ortaya konduğu bir plan benimsenmiştir. Ayrıca yapısal reformlardaki yetersizlikler ve ülkenin içinde bulunduğu politik duruma bağlı olarak ülke içine giren yabancı yatırım miktarı düşük rakamlarda gerçekleşmiştir (Ticaret bakanlığı, 2019).

Türkmenistan'ın modern makine ve teçhizatla donatılmış tekstil fabrikalarında kaliteli pamuk elyafı ve giyim ürünleri üretilmektedir. Türkmenistan'da 1992 ve 2003 senesi arasında kalan dönemde 60 civarında tekstil fabrikası kurulmuştur. Bu fabrikaların yaptığı üretim, toplam sanayi üretiminin üçte birini bulmaktadır (Jelilov, 2007:71). Ekim yapıldığı tarım alanının yarısından fazlasında pamuk ekmekte olan Türkmenistan pamuk üretiminde dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır ve yıllık 1 milyon ton üzerinde pamuk üretmekte olup, pamuk üretiminde Orta Asya'da Özbekistan'dan sonra ikinci yerde gelmektedir (Bazarova, 2015: 15).

Ekonomik olarak farklı ve çeşitli ürünlerin imal edilmesini destekleyerek istikrarlı büyüme hedeflerini yakalamak adına büyük adımlar atan Türkmenistan, ekonomik olarak petrol ve doğalgaz gibi yer altı zenginliklerine bağlı kalmak istememektedir. Bu amaçla farklı alanlarda ve sektörlerde iş imkanlarının yaratılması özel sektör girişimciliğinin geliştirilmesi ve yerelde üretilen malların rekabetçi bir güçle dışarıya satışının sağlanması için önemli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda özel sektör girişimcilerine devlet eliyle düşük faizli kredi imkanları sunulmakta ve yeni üretim tesislerinin ekonomiye kazandırılması sağlanmaktadır (Türkmenistan Ülke Raporu, 2012: 10; 2019).

Çizelge 2.3: Türkmenistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018)

İthalat (Milyar \$)	3.35
İhracat (Milyar \$)	7.1
GSYİH (Milyar \$)	40.761
GSYİH büyüme oranı (%)	6.2
Kişi başına GSYİH (\$)	67.40
Enflasyon oranı (%)	1.2
Dış borç (Milyar \$)	2.314
Nüfus	5.850.908
Yıllık nüfus artış hızı	1.6

Kaynak: (Dünya bankası,2019).

Önceden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ülkelerinden biri olan Türkmenistan'da uzun yıllardır süregelen sosyalist sistemden serbest pazar ekonomisine geçiş süreci yaşanmaktadır. Sovyetler birliğinin sona ermesinin ardından Türkmenistan, karşılaştığı sorunları birçok alanda yaşadığı şekliyle sağlık

sektöründe de yaşamaktadır. Aşırı merkezileştirilmiş bir başkanlık sisteminin hüküm sürdüğü Türkmenistan'da zengin yer altı kaynakları ile kazanılan gelir vatandaşların yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla kullanılmamaktadır. Bu gelirler ağırlıklı olarak Devlet Başkanlığı tarafından yürütülen projelerde kullanılmaktadır (Sargutan, 2006: 2676).

1991 senesinde bağımsızlığını ilan ettiğinden bu yana Türkmenistan, çalışamaz duruma gelen merkezi planlamadan serbest pazar ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Geçiş dönemi nüfustaki sağlık durumuna negatif yönlü etkiler oluşturmaktadır. Ülkedeki kırsal bölgelerde yaşayan kadınların ve çocukların ciddi anlamda sağlık ve bakım hizmeti ihtiyacı bulunmaktadır. Türkmenistan'da hem gelişmesini tamamlamış hem de gelişme sürecinde olan ülkelerdeki sağlık sorunları gözlemlenmektedir (Dış işleri Bakanlığı Türk İşbirliği Ve Kalkınma Ajansı, 2005 20 Mart).

Sosyal güvenlik sistemleri' de merkezden katı bir yönetimle yönetilen Türkmenistan'da sağlık işleri sağlık ve tıbbi endüstri bakanlığınca, bizzat sağlık bakanı yardımcısının koordinasyonunda ve devlet başkanının atadığı beş şehrin valileri bölgesel sağlık hizmetinin ulaştırılmasını sağlamaktadırlar. Başkent Aşgabat'tan katı merkezîyetçilik ile yönetilen sağlık hizmetleri gerçek anlamda ülke genelinde teşkilatlanmayı başaramamıştır. Sağlık hizmetlerinde teknik vazifeli olan doktor atamaları, tıbbi gereç ve ilaç gibi ihtiyaçların karşılanması Sağlık ve Tıbbi Endüstri bakanlığı kontrolündedir. Fakat idari yönden hastanelerin tüm yönetimi vali aracılığı ile yönetilir.

Sigorta sözleşmelerinin büyük çoğunluğu hayat sigortasını da (yüzde 5) içinde bulunduran kişisel sigorta sözleşmelerinden meydana gelmektedir. Son zamanlarda gelişme trendi içine giren sigorta sektörü sigorta şirketlerinin mali olarak çok güçlü olamamaları, piyasa koşullarına özel sigorta poliçesi sunamamaları ve deneyim eksikliklerinin olması ve küresel çapta sigorta uzmanı istihdamının yetersiz olması nedeniyle uluslararası çapta faaliyet gösteren sigorta şirketleri ile rekabet edemez duruma gelmişlerdir. Sigortacılık sektörü Türkmenistan'ın dünyaya yeni açılmaya başlayan ekonomik düzeni içinde yeni bir alandır. Buna rağmen, sigortacılık ile ilgili işletmelerin açılması ve bu şirketlerin hızlı bir şekilde prim üretim rakamlarını artırmaları yabancıların da bu alanda Türkmenistan içinde faaliyet gösterme iştahını artırmıştır (Işık, 2011: 45).

Türkmenistan'da yaşayan kişiler için uygulanan sosyal güvenlik uygulamaları bağlamında emeklilik sistemine katılımın zorunlu değil, isteğe bağlı olduğu görülür. Emeklilik hakkı elde etmek isteyen çalışan kesimden maaşlarının yüzde 2'si oranında bir kesinti yapılır. İsteğe bağlı olan bu sistemde erkekler için emeklilik yaşı 62, kadınları için de 57 olarak belirlenmiştir. Bu sistemde emekliliğe hak kazanabilmek için erkeklerin 25 sene, kadınların ise 20 sene fiilen çalışmaları gerekliliği bulunmaktadır. Emeklilik hakkı kazanan kişilere bir emekli maaşı kadar prim verilmektedir. Emekli maaşları ise, yaklaşık olarak 70 Amerikan Doları dolaylarındadır (Konca, 2011: 3).

Ülkede sağlık ile ilgili politikalar ulusal çapta belirlenmektedir ancak bu uygulamaların yürürlüğe alınması ve takip ve kontrolünün yapılması yerel düzeyde gerçekleşmektedir (Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, 2005).

Türkmenistan devletinde uygulanan tüm sağlık işlemleri kanunlar, başkanlık ve bakanlık kararnameleri ile uygulanır. Tüm kararlar bizzat devlet başkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulunda alınır ve ülkede yasa şablonunu oluşturmak bakanlık bürokratlarının vazifesi haline dönüşmüştür. Bakanlık personeli yasayı hazırlar ve bakanlar kuruluna sunar ve kabul edilir. Ayrıca yasalar konusunda ilgili bakanlık harici tüm yasal işlemlerin kontrolünü yapan, adalet bakanlığı tarafından da hazırlanabilir. Ancak uygulama kısmında merkezde alınan kararlar uygulama kısmında vali aracılığı ile genelden yerele bir uygulama sahası içerisinde bulunmaktadır.

Kamuda istihdam edilen kişilerin tamamına yakını (yüzde 90) gönüllü sağlık sigortası kapsamındadır. Bu kişilerin kendisi ile birlikte eşi ve 15 yaşına gelmemiş çocukları da kendisi üzerinden bakıldığı için nüfusun yaklaşık olarak yüzde 30'u geçen kısmı sigorta kapsamında olarak değerlendirilmektedir. Bu kesimin haricinde fiilen çalışanlar, emekli ve öğrenciler de sigorta kapsamına dahil olabilmektedirler. Sigortalılık hakkını elde eden kişiler ayakta tedavi kapsamında ilaçların yüzde 10'luk oranının ödenmesi, tedavi rakamlarının yüzde 30'u nispetinde indirim yapılması, aile hekimliği seçenekleri ve birincil sağlık kuruluşlarından sevk edilmesi halinde bir hafta içinde hastaneye yatışının sağlanması gibi hizmetlerden yararlanma hakkı kazanmaktadır. Sigortası bulunmayanlar ise ilaca ait rakamların hepsini ödemek zorunda kalmakta, dış tedavileri ile ilgili ücretleri ödemek zorunda kalmakta ve istedikleri aile

hekimlerini seçememektedir. Sigorta kapsamında bulunmayan kişiler hastane içinde yatarak gördükleri tedavilerde ücret ödememelerine rağmen, aciliyeti bulunmayan olaylar dışında tedavi olabilmek için genellikle çok uzun süre beklemek zorunda kalmaktadırlar (Sargutan, 2006: 2689).

Özel ilgi gerektiren gaziler, engelliler gibi kimi kesimlerde ortaya çıkabilecek olan tedavi masraflarının yüzde 50'si ile tamamı arasındaki bir rakamda ödeme muafiyetleri sağlanmasına yönelik uygulamalar da mevcuttur. Bununla birlikte gelir düzeyleri çok düşük olan ve sağlık sigortası kapsamında bulunmayan bazı kişilere de muafiyet uygulaması sağlanmaktadır. Maaşlardan yüzde 4 oranında sağlık sigortası primi alınmaktadır. İşverenler bu rakamı çalışanların maaşından kesinti yaparak Ekonomi ve Finans Bakanlığı hesabına transfer etmektedir. İşverenin sigorta ile ilgili bir katkısı bulunmaz. Sigorta sistemine dahil olan tüm katılımcılardan aynı oranda prim tahsil edilir. Sigortanın gelirleri çok yetersiz olup, genel sağlık sigortasına geçiş düşünülmektedir (Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği Ve Kalkınma Ajansı, 2005).

2.4 Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından önceki dönemler ele alındığında Kazakistan'ın Sovyetler Birliği sistemi içinde genel olarak buğday ve yer altı kaynakları bakımından fazlaca üretim yaptığı söylenebilir. Ancak Sovyet Rusya'nın dağılması ve diğer Sovyet birliği ülkeleri ile ilişkilerinde bozulmaların meydana gelmesi Kazakistan ekonomisinin de büyük problemlerle baş etmek zorunda bırakmıştır (T.C. Başbakanlık İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2010).

Kazakistan Cumhuriyeti 90'lı yıllardan itibaren ekonomik olarak gelişmesinin önünde büyük engellerle karşılaşmış ve bunların aşılması amacıyla çok önemli yapısal reformlar gerçekleştirmiştir. Bu nedenle Kazakistan Cumhuriyeti, bahsi geçen dönemde merkezi ekonomik yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamasını yaşamış ve buna bağlı olarak desteklere ihtiyaç duymuştur (Çerdabayev, 2010: 224).

Bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından gelen dönemde Kazakistan devleti tarafından uygulanan ekonomik politikaların ilki merkezi olan ekonomik yapının

daha fazla özelleştirilmesi olmuştur. Buna bağlı olarak özel mülkiyetin de gelişmesi sağlanmıştır (Berentayev, 2001: 126).

Mülkiyete ilişkin hakların düzenlenmesi ve özel mülkiyet hakkının gelişerek yeniden yapılandırılması 1992 yılı ile hayata geçmiştir. Bu süreç çok karmaşık ve birbiri ile çelişen uygulamalarla başlamıştır. Uygulamaların başlangıç aşamasında, küçük ve orta büyüklükteki devlete ait işletmeler toplu hale kiralanmışlardır. 1993 ve 1995 seneleri arasında geçen süreçte devlete ait olan küçük çaplı işletmelerdeki özelleştirme işlemleri bitirilmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak hem ticari olarak hem de belediye hizmetlerindeki pek çok hizmetin sunumu devlet eliyle olmak yerine özel sektör eliyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu duruma ek olarak küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin geliştirilebilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Ülke içinde yeni açılan mağaza, restoran, eczane, benzin istasyonu gibi çok sayıda yeni işletme ile hizmetlerin sunulması ve ticarileştirilmesi anlamında rekabetçi bir piyasa meydana getirilmiştir. 1996 senesinden sonra başlatılan kamuya ait malların ve hizmetlerin özel sektöre devredilmesi yalnızca peşin ödemeler yapılması şartıyla ve ihaleler veya müzayedeler ile hayata geçirilmiştir. Bu teknik, bazı sanayilerin ve iş kollarının desteklenmesini sağlamış ve işletmeler yeni iş kollarında yeni işyerleri ve imalathaneler açarak ülke ekonomisine katkıda bulunmuşlar, istihdamı artırmışlar ve çalışan kişilerin ücretlerinin yükselmesi noktasında katkı sağlar konuma gelmişlerdir. Bu dönem içerisinde yakıt ve enerji ihtiyacına yönelik olarak işletmeler, özellikle petrol rafinerisi Mangistaumunaigas, Aktobemunaigas ve 22 doğalgaz işletmesine ek olarak sağlık, eğitim ve kültür alanlarının da içinde bulunduğu birçok tesis ve işletme özelleştirilerek ülke ekonomisine katkı sağlanmaya çalışılmıştır

Kazakistan devleti piyasa ekonomisi şartlarına geçiş olarak nitelendirilebilecek çalışmaları ilk olarak 1992 senesi başlarında yürürlüğe almıştır. Bu dönemde ilk olarak fiyatların serbest bırakılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüş ve Sovyet birliğinin dağılmasından önceki süreçte diğer tüm cumhuriyetlerde uygulanan liberal fiyat politikası, yüksek tekelleşme ve rekabetsiz ortamdan ötürü, kontrol edilemeyen bazı fiyat yükselişleri sonucunu doğurmuştur. Fiyatlarda başlatılan bu liberal politikaya bağlı olarak enflasyon oranları ciddi bir yükseliş eğilimi içine girmiş ve 1992 ile 1994 seneleri arasında zirve noktaya ulaşmıştır. 1992 senesinde

fiyat endeksindeki oranı yüzde 3061 iken, 1993 senesinde yüzde 2265 ve 1994 senesinde yüzde 1258'e denk gelmiştir (nationalbank.kz, 2019).

Ekonomik reformların ikinci basamağı da 1997 senesinde başlamış ve 2007 senesinde sona ermiştir. Bu süreçte piyasa ekonomisinin temellerinin meydana gelişi süreçleri ile birlikte karakterize edilmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan genç bir devlet olan Kazakistan Cumhuriyetinin gelişimini hızlandırabilmesi için önceliklerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan "Kazakistan-2030" stratejik planının Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından 1997 senesinde onaylanması, ulusal ekonomik gelişimin ikinci basamağının ve ülkenin sahip olduğu ekonomik potansiyelin yeniden canlandırılması basamağının, başlangıç noktası olmuştur (Aldibekova, 2018: 89).

2003 senesinden sonraki süreçte piyasa ekonomisinin kurumları başarılı bir şekilde faaliyete başlamış, ekonominin özel sektörü, vergi, ticaret ve yatırım mevzuatı güçlenmiştir. Böylece Kazakistan Cumhuriyeti mallarının ve sermayesinin serbest dolaşımını sağlamıştır. 2007 senesinin ilk yarısından sonra, Kazakistan ekonomisi Amerika Birleşik Devletleri'nde ve dünyanın diğer gelişmiş ülkelerinde ortaya çıkan mali ve ekonomik krizden olumsuz etkilenmiştir. Küresel krizin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkisi, sanayi yapısının kusurlu olması, hammadde ihracatına yüksek oranda bağlı olması ve bir takım pazarların yetersiz gelişimiyle ilgili bazı sorunları daha da ağırlaştırmıştır. 2008 senesinde Kazakistan ekonomisi, dış kredilerin çekilmesi, mal ve hammadde fiyatlarının artması, talebin azalması sonucunda mal üretiminin azalması, hane halkının gelirlerinin büyümesinde yavaşlama ve bankaların borç verme faaliyetlerinde azalma gibi sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla, dış koşulların kötüleşmesi 2008 senesinde gayri safi yurtiçi hasılanın büyümesinin yüzde 3.3 oranına kadar yavaşlamasına sebep olmuştur. Aynı zamanda bu kriz döneminde sanayi üretiminde bir düşüş gözlemlenmiştir (2007 senesinde üretimdeki büyüme yüzde 6.2 iken 2008 senesinde yüzde 2.6'ya kadar gerilemiştir) (Aldibekova, 2018: 98).

2008 yılında patlak veren küresel ekonomik krizin ardından 2009 senesinde Kazakistan ekonomisi, bu krizin negatif etkileri ve emtia fiyatlarındaki sert düşümlere rağmen yükseliş eğilimine girmiştir. Krize karşı alınan önlemlere bağlı olarak durgunluk az da olsa önlenmiş ve ülke ekonomisinde yüzde 3 civarında bir büyüme rakamı sağlanmıştır. Bununla birlikte brent petrol fiyatı 2008 senesi

Temmuz ayında 143.95 dolar dolaylarında gerçekleşirken 2009 senesine başlandığında 33.73 dolar düzeyine kadar gerilemiştir. Yüzde 76'lık bir düşüş oranına tekabül eden bu düşüşün ardından bazı ekonomik göstergelerde büyük sorunlar yaşanmış ve 2009 senesinde gerçekleşen ihracatı 2008 senesine oranla 71.2 milyar dolardan 47.8 milyar dolara gerileyerek yüzde 33 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde ithalat rakamları da yüzde 25 oranında düşmüş ve 28.4 milyar dolar civarında kalmıştır (Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Ekonomi Bakanlığı, İstatistik Komitesi, 2019).

2009 senesine başlandığında ülkenin elinde bulunan döviz ve altın rezervlerinde de azalma meydana gelmiştir. Kazakistan'ın Merkez Bankasında bulunan döviz ve altın rezervleri yüzde 1 oranında azalış göstererek 19.7 milyar dolar, Ulusal Fona ait rezervler de yüzde 19 oranında azalış göstererek 2.3 milyar dolar düzeylerine kadar gerilemiştir (Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2019)

2010 senesinden 2014 senesine kadar geçen süreçte dünyadaki emtia fiyatlarının ve özellikle petrol fiyatlarının yükseliş eğilimine girmesi ülke ekonomisinin olumlu yönde etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu sayede Ulusal fonun tasarruf fonksiyonu da işler hale gelmiştir. Buna bağlı olarak ülkedeki tasarruf oranı artarak toplam gelirin yüzde 48'i oranlarına gelmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak tasarruf oranları artmış ve ülke böylece fonlarını daha sağlıklı şekilde değerlendirme imkânına kavuşmuştur. Son dönemde uluslararası piyasalarda görülen emtia fiyatlarındaki düşüş ülke içindeki üretimin kısılmasına ve ihracattan elde edilen gelirlerin düşmesi sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte ekonomideki gelişme sürecine bağlı olarak devlet eliyle yürütülen proje ve uygulamaların devamlılığının sağlanması için kaynak ihtiyacı ortaya çıkmış ve devlete ait işletmelerin ve büyük kuruluşların mali kaynak ihtiyacı da artmıştır. Tüm bu mali kaynaklar ulusal fon aracılığı ile sağlanmaktaydı. Fakat ülkenin ulusal para birimi 12 ve 13 Şubat 2014 günü 4. kez devalüe edilmiş ve para birimi dolar karşısında yüzde 13 oranında değer kaybetmiştir. 2008 büyük küresel krizin ardından petrol fiyatında tekrar bir yükseliş eğilimi başlamış ve 13 Mart 2012 günü brent petrolün varil fiyatı 128.14 dolar düzeyine kadar yükselerek zirve yapmıştır. Petrol fiyatı 13 Ocak 2015 günü varil başına 45.13 dolar düzeyine kadar gerilemiş ve böylece yüksek petrol fiyatları, dördüncü devalüasyonun öncesi ve sonrasında aynı kalmıştır. Bu durumun sonucunda ülkede gerçekleşen ihracat

gelirleri 2013 senesinde 85.6 milyar dolar, 2014 senesinde de 80.3 milyar dolar gibi yüksek rakamlar ile zirveyi görmüştür. Bu dönemde ödemeler dengesi cari hesabı da olumlu yönde etkilenmiş ve 2013 senesi sonunda 1.2 milyar dolar cari fazla elde edilirken ve 2014 senesi sonunda bu rakam 6.1 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir (Aldibekova, 2018: 102-103).

2014 ve 2016 seneleri arasındaki süreçte ülkede gerçekleşen büyüme rakamlarına olumsuz etki eden unsurlar şöyle sıralanabilir: petrol fiyatlarındaki düşme eğilimi, Rusya ekonomisinde beklenen kötüleşme eğilimi, Çin ile ekonomik düzeyde ortaya çıkan yavaşlamalar (Aldayarov vd., 2017: 5-12).

Ulusal para biriminin değer kaybetmesinin Kazakistan'ın resmi para birimi olan tenge döviz kurunun çöküşü, Kazakistan makamlarının seçtiği yerli ekonomi politikası ile sabit tenge kuru arasındaki temel tutarsızlığına bağlı olduğunu görebilmekteyiz.

Bu uyumsuzluk uzun bir süre yüksek petrol fiyatları ve bundan kaynaklanan rezervlerin biriktirilmesi ile karşılanmıştır. Sabit bir döviz kuru, esas olarak ülkeye yatırım çekmesi için gereklidir. Bahsi geçen dönemde Kazakistan'da ciddi bir sermayenin eksikliği sorunu vardı. Sabit tenge kurunun uzun vadede desteklenmesi sayesinde 1993 senesinden 2017 senesine kadar 24 sene boyunca, doğrudan yabancı yatırımların Kazakistan'a brüt girişi 300 milyar dolara çıkmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların büyük bir payı petrol sektörüne yapılmıştır. Ancak, bu yatırımlar, ülkenin petrol endüstrisinin farklı alanlarının gelişmesine yönlendirilmemiş (örneğin, modern bir petrokimya kompleksinin inşası, gelişmiş petrokimya endüstrisi, vb.) veya Kazakistan ekonomisinin diğer kilit sektörlerinin (ağır metalürji, makine mühendislik, tarım, taşımacılık sektörlerinin) gelişimine engel olmuştur. Sonuç olarak, Kazakistan ekonomisinin petrol fiyatlarına bağımlı olduğu ortaya çıkmakta, Kazakistan ihracatının da petrol fiyatları ile eş zamanlı olarak değişmekte olduğu görülmektedir (Aldibekova, 2018: 104).

Kazakistan'da gerçekleşen ihracatın yapısal olarak ele alınması durumunda en çok ihraç edilen mallar şöyle sıralanabilir: ham petrol, rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımı, radyoaktivite özelliği bulunan bazı kimyasal maddeler, petrol türevleri ve gazları ve ferro alyajlar mamul veya yarı mamul maddeler. Bu maddelerin içinde en çok satılan ve ağırlığı olan ise petrol olmaktadır. 2000 yıllarında petrol

ihracatının payı yüzde 70 gibi bir orana yükselmiş fakat 2014 ve 2015 seneleri arasındaki süreçte görülen dünya petrol fiyatlarındaki yarı yarıya düşüşler 2016 senesinde ülkedeki petrol ihracatının payını yüzde 52.5 oranında azaltmıştır (Sızdıbayev, 2016).

Çizelge 2.4: Kazakistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018)

İthalat (Milyar \$)	30.5
İhracat (Milyar \$)	44.1
GSYİH (Milyar \$)	170.54
GSYİH büyüme oranı (%)	3.2
Kişi başına GSYİH (\$)	7.830
Enflasyon oranı (%)	6.3
Dış borç (Milyar \$)	47.9
Nüfus	5.850.908
Yıllık nüfus artış hızı	1.3

Kaynak: (Dünya bankası,2019).

Bağımsızlık ilanının ardından Kazakistan'da sosyal güvenlik ile ilgili sistemlerin yeniden tesis edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bunun sonucunda, bağımsızlık ilanından önceki dönemde Sovyet etkisi ile sosyalist görüşlerle şekillenen sosyal güvenlik sisteminin modern dünyaya uyum sağlayacak şekilde yapılandırılması gerekliliği ortaya çıkmış ve bu amaçla farklı yapısal reformlara imza atılmıştır (Gençler vd., 2012: 329).

Sosyal kalkınmanın odak noktasına alındığı 2030 Ulusal Kalkınma Programı dâhilinde Kazakistan'da ortaya çıkan sosyal güvenlikle ilgili problemlerin çözülebilmesi için ivedilikle yeni bir sosyal güvenlik reformuna gerektiği vurgulanmaktadır. Kazakistan Sosyal Güvenlik Kanununda belirlenen tanımı ile sosyal güvenlik; "bireyleri toplumun ve devletin karşılıklı şekilde sorumluluk altında oldukları yapılar olarak saymaktadır (Madde 3/5). Gerçekleştirilen reformlar kapsamında vergilerin düşürülmesi ve net maaş rakamlarının yükseltilmesi hedeflenmiştir. 2008 senesinden bu yana ortalama sosyal güvenliğe ilişkin katkı payları işveren konumunda bulunanlar için yüzde 30 oranında vergisel muafiyete tabi tutulmuştur. Ailesinin gelirleri asgari ücret düzeyine erişemeyen ailelere yönelik olarak yoksulluk sigortası uygulaması bulunmaktadır. 2005 ve 2010 seneleri arasında kalan dönemde yoksul ailelerde yaşayan çocukların daha iyi

şartlarda eğitim görebilmeleri amacıyla “Bolaşak” (Gelecek) Programı uygulamaya sokulmuştur. Özetle, sosyal adalet ilkesinin güçlü hale getirilmesi amacıyla sosyal koruma olanaklarının kapsamı genişletilmiştir (Kazakistan Cumhuriyeti çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlığı, 2019).

Halkın büyük kesiminin yaşam standardını yükseltmeye yönelik olarak çalışmalar yürütülmüş ve sosyal yardım, işsizlik tazminatları, emeklilik sistemi, sağlık ve eğitim sistemleri reformist bir yaklaşımla yeniden ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak ekonominin güçlendirilmesine çaba gösterilmiştir (Zorlu, 2008).

İşgücü piyasası bakımından geçiş dönemindeki temel özelliklerden birini oluşturan işgücünün kamu sektöründen özel sektöre doğru kayması ise, işe yönelik güvencenin sınırlanması anlamına gelmektedir. Çünkü bağımsızlıktan önceki Sovyet rejiminde sosyalist ilkelere bağlı olarak vatandaşların tamamı sosyal güvenlik kapsamında idi. Bu dönemde nakit transferler biçiminde tüketim harcamaları gerçekleştirilerek devlet girişimleri ile sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar yerine getirilmekteydi. Kazakistan’da 1999 senesinde kabul edilen yeni bütçe kanunu ile sosyal koruma konusunda büyük değişiklikler hayata geçirilmiştir. Yeni bütçe yasasının kabul edilmesinden önce uygulanan sistemde sosyal yardımlar ile ilgili sistem büyük ölçüde karmaşık bir yapıya sahipti. Sisteme dahil edilmiş olan 47 farklı türde sosyal yardım türü ve 202 çeşit indirim uygulaması bulunmaktaydı. Yeni belirlenen sisteme göre bu rakamlar 14 sosyal yardım türüne indirilmiştir. Ancak içeriği genişletilmiştir (Turan, 2006: 94; Gençler vd., 2012: 330).

Kazakistan’da uygulanan sosyal güvenlik sistemi 2004 senesinde kurulan Kazakistan Devlet Sosyal Sigorta Fonunun kurulması ile iki dönemde ele almak mümkündür. 1997 senesinde çıkarılan sosyal güvenlikle ilgili ilk kanun olan Sosyal Reform Kanununun sağlıklı bir şekilde işlememesine bağlı olarak 2004 yılına kadar emekli maaş ödemeleri konusunda sorunlar yaşanmıştır. 2004 senesinde uygulamaya konulan yeni sistem ile birlikte sosyal güvenlik primleri bu fon içinde biriktirilmiş ve hak sahiplerinin yaşlılık, iş göremezlik, iş kazası, analık sigortası gibi kolları sigorta kapsamı içine alınmıştır (CIA World Factbook, 2011,2019).

Sosyal güvenlik uygulamalarının yeniden yapılandırılması sürecinde tamamlayıcı emeklilik sistemlerine de yer verilerek, bu sistem 3 aşamalı biçimde uygulanmıştır. Sistemin ilk aşamasında bütün ülke vatandaşlarına eşit şekilde sunulan haklar ile doğum, sakatlık gibi sosyal yardımlardan bahsedilebilir. Sistemin ikinci aşamasında birikimli emeklilik sistemi ile elde edilen haklar bulunmaktadır. Sistemin son aşamasında ise; ülkede yaşayan vatandaşların istekleri doğrultusunda sosyal güvenlik için ödedikleri primlerin kesintilerinin yükseltilerek, gönüllü tasarrufları değerlendirme amacı güdülmüştür. Böylece, Kazakistan'da yaşayan kişilerin sosyal güvenlik sisteminden elde ettikleri gelirin gelişmesini tamamlamış ülkeler düzeyine yükseltilmesi hedeflenmiştir (Zorlu, 2008).

Kazakistan Türk cumhuriyetleri arasında en liberal ve en hızlı gelişen ülke olmasının yanı sıra komşuları ile ilişkilerini de en iyi düzeye taşıyarak ticaretini geliştirmiş, böylelikle de ekonomisini geliştirerek bağımsız bir ülke olma yolunda adımlarını kararlılıkla atmaya devam etmektedir.

2.5 Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi

1991 senesinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden getirdiği üretim ve mülkiyet hakkında tek güç sahibi olan sosyalist devlet yapısından vazgeçerek serbest piyasa ekonomisi kurallarını hayata geçirmeye çalışmıştır. Ancak sistem değişikliği yapan tüm bağımsız devletlerde olduğu gibi Azerbaycan'da da geçiş sürecinin olumsuzlukları görülmüştür (Deniz ve Ablak, 2015: 271).

Bağımsızlığın ilan edilmesinin ilk senelerinde ülkenin yaşadığı sıkıntılar had safhaya ulaşmıştır. Ülkenin ekonomisinde ortaya çıkan ve yüzde 20 gibi büyük bir orana tekabül eden eksi büyümeyi yüzde 1000'leri gören enflasyon takip etmiş ve ülkede olumsuz bir Çizelge ortaya çıkmıştır. Ülkede özel sektöre ait girişimlerin gayri safi yurt içi hasıladaki oranı yüzde 20'ler düzeyine dahi ulaşmamıştır. Bununla birlikte ülkenin Ermenistan ile yaşadığı Karabağ sorunu ve çatışmalar nedeniyle göç problemlerinin ortaya çıkması ülkeyi zor ve halledilmesi güç problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu dönemde ülkenin, yeraltı kaynakları ve diğer ülkeyi kalkındıracak sektörlerin kullanılabilir hale getirilmesi hazır olmayan altyapı nedeniyle gecikmiştir (Dikkaya ve Çaylak, 2008: 133).

Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilanından, bu güne kadar ki geçen sürede ekonomik yapılanma ve kalkınma süreçlerini sıralayacak olursak, üç temel dönemden oluşmaktadır.

Birinci Dönem (1991-1994): Bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte, eski SSCB'deki işletmelerle ekonomik bağlantıların koparılmasının ve ülkenin diğer cumhuriyetlerdeki pazar payını kaybetmesinin yanı sıra SSCB döneminde merkezden sağlanan sübvansiyonların da kesilmesiyle birlikte, üretimde şok düşüşler yaşanmıştır. Aynı dönemde ülke Ermenistan savaşı, Rusya'nın Azerbaycan'a ulaşım ambargosu koyması ve Çeçenistan savaşı nedeniyle petrol boru hatlarının kullanılmaması gibi politik ve askeri sorunlar da yaşamıştır. Azerbaycan için diğer önemli sorun yabancı sermayenin ülke ekonomisine çekilememesi ve sanayi sektöründe özelleştirmenin başlatılamamasıdır. Kısaca, bağımsızlığın ilk yılları ülkede sosyal ve siyasi sorunların bunalıma dönüştüğü, savaş ortamının ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde ciddi suiistimallerin yaşandığı bir dönem olmuştur (Aras, 2003: 41-42).

Bağımsızlığın ilan edilmesinin ilk senelerinde ülkede ekonomik durum yüzde 20'lere varan bir eksi büyüme ve yüzde 1664 seviyelerine kadar ulaşan bir enflasyon ile olumsuzluklar içermekteydi. 1993 ve 1994 seneleri arasında kalan bir yıllık sürede kişi başı milli gelirin 9 kata yakın artmasına rağmen gıda ürünlerindeki 20 katlık ve gıda dışında kalan diğer ürünlerin ise 16 katlık artışları bu gelir artışına olumsuz etki etmiştir. Aynı dönemde hizmet sektöründeki fiyatlar 28 kat, tüketim pazarında da 18 kat artış göstermiştir. Böylece kısa bir zaman diliminde ülkenin ekonomisi sert bir düşüş eğilimi içine girmiş, imalat olanakları azalmış ve ürünlerin bulunamamasına bağlı olarak hiperenflasyon olayı yaşanmıştır. Bununla birlikte ülke içinde buhran, iç savaş ve siyasi istikrarsızlık gibi problemlerle karşı karşıya kalınmıştır (Ablak, 2014: 10-11).

İkinci Dönem (1995 - 2000): Azerbaycan'da bu dönemde çağın gereklerine uygun olarak ekonomide serbest piyasanın oluşması, özelleştirme ve özel teşebbüsün gelişmesi, yeni ekonomik yapının, gümrük, vergi ve mali sistemin oluşturulması, ticaretin liberalleşmesi, toprak ve tarım reformlarının yapılması, halkın sosyal imkânlarının artırılması, eğitim ve sağlık şartlarının geliştirilmesi için gerekli hukuki altyapının oluşturulması amacıyla önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler arasında en önemli yeri 12 Kasım 1995 günü kabul

edilen ilk anayasa idi. Anayasanın kabul edilmesi ile özel mülkiyet ve özel girişimin önü açılmış ve uluslararası ekonomiye adapte olabilmek için gereken yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda Azerbaycan'ın ekonomik olarak yenedünya düzenine adapte olabilmesinin yolunun 1995'te açıldığı kabul edilebilir (Aras, 2003: 3).

1991 ile 1995 seneleri arasında kalan 4 senelik süreçte yüzde 60 gibi büyük oranlı bir küçülme ile karşı karşıya kalan Azerbaycan ekonomisi, 1995 senesinden başlayarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile işbirliğine gitmiş ve bu kapsamda ortaya konulan ekonominin yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi programlarının sonucunda büyümeye başlamıştır. 1995 senesinde eksi yüzde 11.8 olarak gerçekleşen gayri safi yurt içi hasıla, 1996 senesinde yüzde 1.3, 1997 senesinde yüzde 5.8, 1998 senesinde yüzde 10 olarak gerçekleşmiştir. 2000 senesinde görülen artış 1990 ile 2000 seneleri arasında ortaya çıka en yüksek artış olmuş ve yüzde 11.4 olarak gerçekleşmiştir (Aras, 2003: 30-31).

Üçüncü Dönem (2001 ve Sonrası): Azerbaycan'ın ekonomik olarak kalkınmasının sağlanabilmesi, yeni iş sahalarının ortaya çıkarılabilmesi ve hane halkının gelir seviyesinin yükseltilebilmesi amacıyla birçok önemli uygulama hayata geçirilmiştir. Bu uygulamaların başlangıcı Haydar Aliyev tarafından onaylanan ve 2001 senesinde uygulamaya sokulan "Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma İçin Devlet Programı" olmuştur. Bu program 2 Temmuz 2001 günü Uluslararası Para Fonu (IMF) Yönetim Kurulu tarafından kabul edilerek yürürlüğe sokulmuştur. 2002 senesinde Aliyev tarafından art arda getirilen düzenlemeler ile girişimcilik desteklenmiş ve yatırımcıların karşılaştıkları sorunların en aza indirilmesi sağlanmıştır. Yapılan bu düzenlemelere bağlı olarak ülke içinde yatırım yapmak isteyen özellikle yabancı yatırımcılara ekonomide yeni bir dönemin başladığı mesajı verilmiştir (Ahmedov, 2006: 12).

2003 senesi başladığında bir sonraki seneden başlayarak 2008 senesine kadar sürecek olan "Azerbaycan Bölgelerinin Sosyal ve Ekonomik Kalkınması" isimli ekonomi programı hazırlanmış ve 10 ekonomik coğrafi bölgede 30 temel projenin gerçekleşmesi, özel sektörün gayri safi yurtiçi hasıladaki oranının yüzde 85 olması, yatırım hacminin ise 16.8 milyar dolar seviyesine yükselmesi ve bu rakamı yüzde 60'nın bölgelere yönlendirilmesi planlanmıştır. Geliştirilen program ile

petrolün haricinde kalan sektörlerdeki yatırımların 6 kat artış göstermesi sağlanmış ve petrol haricinde kalan sektörlerin toplam yatırımlar içindeki payı da yüzde 27 oranından yüzde 69 oranına yükselmiştir (Oruclu, 2016:12-13).

Küresel krize bağlı olarak tüm dünyada sert düşüşlerin ve büyük sorunların ortaya çıktığı 2009 senesinde Azerbaycan gayri safi yurtiçi hasıla rakamlarında yüzde 9.3'lük artış ile en çok büyüyen ülke unvanını almıştır. 2010 senesinde yüzde 4.9, 2011 senesinde yüzde 0.1 ve 2012 senesinde yüzde 2.2 oranından büyüme rakamlarına erişilmiştir. Azerbaycan 2013 senesinde yüzde 5.8 oranında reel büyüme rakamına ulaşmıştır. Ülkenin böylesine büyük bir büyüme oranını elde edebilmesinin en önemli sebebi, bahsi geçen bu dönemde madencilik sektöründeki büyük yükseliştir. 2015 senesinde ise petrole bağlı sektörlerde büyük düşüşler ortaya çıkmasına rağmen Azerbaycan yüzde 1.1 oranında büyümeyi başarmıştır. (Karaca vd., 2016: 23).

Petrole bağlı gelirlerin ülke ekonomisine dahil olması ve kalkınmaya ilişkin ekonomik programların sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi sonucunda 2014 senesinde gayri safi yurtiçi hasıla 75 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ancak, 2015 senesinde tüm dünyada görülen petrol fiyatlarında ortaya çıkan düşme eğilimine bağlı olarak Azerbaycan'ın elde ettiği döviz miktarında ciddi azalmalar meydana gelmiş ve buna bağlı olarak Azerbaycan Merkez Bankası (AMB) ulusal para birimini iki kez devalüe etmek zorunda kalmıştır (Mukhtarov, 2017: 21).

AMB petrol fiyatlarının düştüğü ilk aşamalarda bir süre eskiye dönüş umuduyla döviz rezervlerinin erimesi pahasına sıkı para politikasıyla Azerbaycan Manat'ını korumaya çalışmıştır. Ancak bu durum, sadece 2015 yılının şubat ayına kadar sürdürülebilmiş ve 2015 senesi itibariyle peş peşe iki kez Azerbaycan yerel para birimi olan "Manat" devalüasyona uğramıştır. İlk devalüasyon AMB'nin 21 Şubat 2015 tarihli kararı ile uygulanmaya başlatılmış ve artık 1 ABD dolarının resmi döviz kuru 0.78 AZN'den 1.05 AZN seviyesine yükseltilmiştir. İkinci devalüasyon ise Aralık sonunda yaşanmış ve yeni kur 1.55 AZN seviyesinde belirlenmiştir. Böylelikle, Azerbaycan tarihinde Merkez Bankası bir yılda iki kez devalüasyona gitmiş oldu. Merkez Bankasının ilk devalüasyonu iki dövizli sepete geçitle ilgili, ikinci devalüasyonu ise yüzen kur rejimine geçitle ilgili olmuştur (Eke ve Atsan, 2018: 96).

Bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Azerbaycan'da ortaya çıkan genel durumun değerlendirilmesi noktasında 1991 ve 1996 seneleri arasında kalan dönemde yüksek eksi ekonomik büyüme (küçülme) ve yüksek enflasyon, 1996 ve 2004 seneleri arasında kalan süreçte istikrarlı ekonomik büyüme ve tek haneli enflasyon, 2004 ve 2008 seneleri arasındaki süreçte ise diğer ülkelerden farklı olarak bir ekonomik büyüme ve çift haneli enflasyon, 2008 senesinden sonraki süreçte ise dünyadaki ekonomik yapılardaki ortaya çıkan bozulmaların da etkisiyle nispeten bir yavaşlama evresi yaşanmıştır (Erkan ve Alakbarov, 2018: 56).

Ülke sınırları içinde bulunan toprakların yaklaşık olarak yüzde 70'inde petrol olduğu bilinen Azerbaycan petrol ve doğalgaz rezervi açısından oldukça zengindir. Ülkenin özellikle, Abşeron ve Bakü yarımadalarında zengin petrol rezervleri olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Gobustan, Şirvan ve Mugan bölgelerinde de büyük rezervler tespit edilmiştir. Petrol yataklarının büyük bir kısmında petrolün yanında doğalgaz rezervleri de bulunmaktadır. Toplam rezervin yarıya yakını (yüzde 47.7) Hazar denizindedir. Bu bölgeyi rezerv hacmi kriteri ile ele alındığında Kür - Aras ovası (yüzde 26.2), Apşeron Yarımadası (yüzde 10.6), Kuba - Siyazen bölgesi (yüzde 6.7) takip etmektedir. Sayılan bu bölgelerdeki rezerv miktarı ülkedeki rezerv miktarının yaklaşık olarak yüzde 92'sini meydana getirmektedir. Derinlik kriterine göre bakıldığı zaman ise yüzde 26'lık bir bölümün 3 km, yüzde 53'ü 3 ile 5 km arasında, yüzde 21'inin ise 5 ile 7 km arasında olduğu ifade edilmektedir. Azerbaycan topraklarında çıkarılan petrolün taşınması amacıyla kurulan Bakü, Tiflis, Ceyhan (B.T.C.) boru hattı ile doğalgazın taşınması amacıyla kurulan Bakü, Tiflis, Erzurum (B.T.E.) boru hatları ülkenin ihracatına yönelik ekonomisinin can damarlarını oluşturmaktadır. Bu hatlar Azerbaycan'ın yeniden yapılanması, kalkınması ve dünya piyasalarına entegre olabilmesi için büyük önem taşır (Aras vd., 2012: 5).

Azerbaycan'da bulunan petrole ilişkin rezerv miktarları ile ilgili farklı bilgiler öne sürülmektedir. İlk kez 1992 senesinde Azerbaycan topraklarında faaliyetlerine başlayan British Petrol (BP) tarafından ortaya atılan verilere göre ülke topraklarında 1 milyon ton (7 milyar varil) kesinleşmiş petrol rezervi bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri tarafından hazırlanan Enerji İstatistikleri raporuna göre de ülkede tespit edilmiş olan petrol rezervi 3.6 milyon ton ile 12.5 milyon ton civarındadır. SOCAR tarafından ortaya atılan tahminlere

göre de ülkedeki tespit edilmiş olan ham petrol rezervi 17.5 milyar varildir. Son olarak Azerbaycan Enerji Bakanlığı tarafından ortaya atılan verilerde de ülkede toplam rezerv miktarı 13 milyar varil dolaylarındadır (Seyidov, 2006: 22).

Sanayi sektörü büyüklüğünün ortalama yüzde 70'lik kısmının madenler (petrol ve doğalgaz gibi) ve yalnızca yüzde % 25'inin imalat sanayisine bağlı üretim tesislerinden meydana gelmesi ülkenin sanayi ülkesi şeklinde nitelendirilmesini güçleştirmektedir. Sanayi sektörünün gayri safi yurt içi hasıla rakamlarındaki oranının yüksek olmasına karşılık istihdam yaratma konusundaki katkısı oldukça sınırlıdır. Tarım sektöründe ise durum tam tersidir. Bu durumun meydana gelmesinde en önemli sebep ise sanayi sektörünün ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz sanayilerine dayanması ve bunun da istihdamda yaratıcı olanakları kısıtlamasıdır. Bununla birlikte, Azerbaycan imalat sanayinde düşük ve düşük - orta teknolojiye sahip sanayilerin üretim ve tesis paylarının yüksek olduğu, dolayısıyla düşük ve düşük - orta teknolojiye sahip ürün üretiminde uzmanlaşıldığı görülmektedir (Mammadov, 2018: 40).

Son yıllarda Azerbaycan'da gayri safi yurtiçi hasılanın üretiminin ve istihdamının yarısından fazlası hizmetler sektörüne aittir. 2017 senesinden elde edilen verilere göre hizmetler sektörünün gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki oranı yüzde 54.3 iken toplam istihdam içindeki oranı ise yüzde 56.6'dır. Azerbaycan'da sağlık, eğitim, bankacılık ve turizm sektörlerinin oranı diğerlerinin gerisinde kalmaktadır. 2017 senesi verilerine göre iletişim sektörü yüzde 21'lik pay ile ilk sırada yer alırken, bu sektörde 1.8 milyar manatlık üretim yapılmıştır (Novruz, 2018: 6).

Petrol sektörü ile ilgili gerçekleştirilen yatırımların ardından gerçekleştirilen en yoğun yatırım inşaat sektöründe görülmektedir. Azerbaycan ekonomisinde inşaat sektöründeki canlanma petrole bağlı olarak elde edilen döviz kazancı ile beraber başlamıştır. Bu nedenle önemli altyapı projeleri ve imar işlerine öncelik tanınmıştır. Bunun ardından sosyal amaçlı inşaat projeleri uygulamaya konulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda topraklarından sürgün edilenler ve göçmenler için belli yerleşim alanları inşa edilmiştir (The Global Economy, 2019).

Azerbaycan ekonomisi merkez bankasının döviz yükselişlerine önlem olarak, ulusal para birimini devalue etmesinden sonraki süreçte Petrol fiyatlarındaki düşüşünde etkisi ile bir yandan da devam eden Ermenistan ile savaşında sıcak

çatışmaların yaşanmasının sonucu olarak petrol fiyatları düşüş göstermiş ve dolayısıyla Azerbaycan ekonomisi de gelir gider birbirini karşılayamayacak durumda olduğundan ciddi zararlar görmüştür.

Azerbaycan bu krizi, zengin yer altı kaynakları ve doğal madenleri ile 2017 yılı itibariyle toparlamaya başlamıştır. Bu süreçte yaşanan ekonomik verilerin inişli çıkışlı bir çizelge çizmesinde en büyük etkenin döviz kuru ve Azerbaycan ekonomisinin temel kaynaklarından olan petrolünde fiyatlarının değişmesi, Karabağ savaşı Rusya'nın ekonomik engellemeleri sonucu petrolün satılamaması ciddi ekonomik bozulmanın sebepleridir.

Çizelge 2.5: Azerbaycan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2018)

İthalat (Milyar \$)	8.1
İhracat (Milyar \$)	14.3
GSYİH (Milyar \$)	46.94
GSYİH büyüme oranı (%)	1.4
Kişi başına GSYİH (\$)	4.050
Enflasyon oranı (%)	16.7
Dış borç (Milyar \$)	152.54
Nüfus	10,014,575
Yıllık nüfus artış hızı	0.9

Kaynak:(Dünyabankası,2019).

Çizelge 2.6: Türk Cumhuriyetleri ekonomileri karşılaştırılması

Ülke adı	Kırgızistan	Özbekistan	Türkmenistan	Kazakistan	Azerbaycan
İthalat (Milyar \$)	5.99	11.2	3.35	30.5	8.1
İhracat (Milyar \$)	1.92	8.38	7.1	44.1	14.3
GSYİH (Milyar \$)	8.093	50.5	40.761	170.54	46.94
GSYİH büyüme oranı (%)	3,5	5.1	6.2	3.2	1.4
Kişi başına GSYİH (\$)	1.220	20.20	67.40	7.830	4.050
Enflasyon oranı (%)	1.5	28.1	1.2	6.3	16.7
Dış borç (Milyar \$)	8.29	17.708	2.314	47.9	152.54
Nüfus	6.315.800	32.955.400	5.850.908	5.850.908	10.014.575
Yıllık nüfus artış hızı	1.9	1.7	1.6	1.3	0.9

Kaynak:(Dünyabankası,2019).

3. TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yayınladığı 2010 - 2011 senesi Dünya Sosyal Güvenlik Raporu ile 102, 128, 130 ve 183 numaralı sözleşmeler temel alınarak sosyal güvenlik kavramına ilişkin geniş çaplı bir tanım yapılmıştır. Bu tanım uyarınca sosyal güvenliğin yaşlılık, maluliyet, ölüm, hastalık, analık, meslek hastalığı, iş kazaları ve işsizlik durumunda gelir desteği sağladığı; bununla birlikte sosyal güvenlik alt kolları ile kapsama alınmamış, kendisi ve ailesini geçindirecek kadar kazancı yeterli olmayanlara yönelik sosyal yardımlar ve hizmetler kanalıyla genel koruma olduğu belirtilmiştir (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2010: 2; 2019).

Bireylerin yaşamları boyunca harcama yapmalarını gerektiren doğum, ölüm, evlilik, hastalık veya doğal afetler gibi istem dışında ortaya çıkan risklere karşılık kendisini güven altına almak isteğine sahip olmaları sosyal güvenlik kavramının ortaya çıkış noktasıdır. Sosyal güvenlik, ihtiyaç sahibi olan kişilerin ve ailelerin karşı karşıya kaldıkları durumdan en kolay şekilde kurtulabilmeleri, diğer bireylerin yardımına ihtiyaç duymadan insan onur ve şerefine yaraşan asgari yaşam standartlarını elde etmelerini sağlamaya yönelik faaliyetlerin tümüdür (Alper, 2000: 23).

Diğer bir tanımlamada ise sosyal güvenlik kavramı gelir seviyesine bakılmaksızın bütün ülke vatandaşlarının, toplumsal olarak düzeninin sağlanması ve huzuru negatif şekilde etkileyen sosyal risk unsurlarının ortaya çıkaracağı zararlardan insani bir hak ve temelde devlet görevi olarak primli veya primsiz sistemler aracılığı ile korunmasını hedefleyen sistematik bir yapıdır (Şakar, 2011: 5).

Yapılan bu tanımlamaları kapsayan ve özetleyen diğer bir tanım ise sosyal güvenlik kavramını şöyle açıklamaktadır; Sosyal risklerin neden olması muhtemel gelir azalması ve gider çoğalmasına tedbir olarak bir ülke içerisinde yaşayan bireylerin ekonomik olarak güvenliklerini sağlamanın yoludur (Tuncay ve Ekmekçi, 2011: 1).

Ülkemizde sosyal güvenlik son yirmi yılda Cumhuriyet tarihinin en teknolojik ve en medeni hastane ve de sosyal güvenlik, sosyal sigorta işleyişine kavuşmuş,

halkın sosyal güvencesini koruma güvencesi altına almıştır. Bunun geri bildirimini olarak ise ülkemiz yurt dışından 'da hasta kabul eden ve tercih edilen bir ülke konumuna yükselmiştir.

3.1 Sosyal Güvenliğin Amacı

Serbest piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü toplumsal yapılarda bireylerin kendi geçimlerini sağlamak gibi bir yükümlülükleri olmasına rağmen bu bireylerin tek başlarına başa çıkamayacakları sosyal riskler bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sistemlerinin en önemli amaçlarından biri de kişileri bu şekilde ortaya çıkabilecek büyük risklere karşı korumak ve zor dönemlerde kişileri risklere karşı güvenceye alabilmektir (Baylan, 2014: 24).

Sigortanın temelinde yatan tek düşünce güvence sağlamaktır. Aynı riske maruz kalan kişilerin ödedikleri paralar, o riskin gerçekleşmesi ile etki altında kalan yani zarar gören kesimlerin zararlarının karşılanmasında kullanılır (Yaslıdağ, 2012: 15).

Günümüz çağdaş sosyal güvenlik sistemleri bir anlamda gelir garantisi sistemi şeklinde görülebilir. Bireyler bu sistem ile bütçelerinde dengeleme sağlayarak bu dengenin bozulmasına karşı bir tür güven sağlamış olurlar. Buna bağlı olarak da muhtaç duruma düşme korkusundan korunabilirler (Alper, 2014: 43).

Her toplumda var olan ayakta kalma içgüdüğü, sosyal güvenliğin temel amacını oluşturmakla birlikte geleceğe umutla bakmayı ölüm öncesi sonrası ve de geride kalanları güvenceye almanın en güzel yoludur.

3.2 Sosyal Güvenliğin Türkiye'de Gelişimi

1909 senesinde kurularak askeri ve mülki kamu görevlilerini sosyal güvenlik anlamında tek çatı altında toplayan “Askeri ve Mülki Memurlar Sandığı” hem kişilerin hem de kişilerin çalıştığı kamu kurumlarının yatırmış oldukları primler sayesinde 1930 senesine kadar faaliyetlerini sürdürmüş ve sandığın sağladığı sosyal destekler sandık için toplanan primlerden karşılanamayacak seviyeye ulaşınca 11 Haziran 1930 senesinde yürürlüğe alınan “Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu” ile prim toplama yönteminden vazgeçilmiştir. Bu tarihten sonra sandığın giderleri devlet bütçesinden ayrılan ödeneklerle finanse edilmeye başlanmıştır (Kızılkuş ve Yılmaz, 2009: 8-10).

Sigorta, belirli bir prim karşılığında bir kimsenin para ile ölçülebilir, yasa ile korumaya değer bir sigortalananabilir menfaatine zarar veren bir rizikonun gerçekleşmesi halinde bu zararı karşılayacak tutarda sigortalının tazminata hak kazanmasını sağlayan çift taraflı bir sözleşmedir (Yaslıdağ, 2012: 23).

Türkiye’de sosyal güvenlik ile ilgili ilk çıkarılan yasalar, iş kazaları meslek hastalıkları ve analık sigortası, işçi sigortaları kurumu yasaları olmuştur. Bu yasalar 1945 senesinde kabul edilerek 1946 senesinde kurulan Çalışma Bakanlığı eliyle uygulamaya sokulmuştur. Bunların sonrasında sırasıyla 1949 senesinde yaşlılık (1957 senesinde “Malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası” şeklinde düzenlenmiştir), 1950 senesinde hastalık sigortasına dair ilgili yasalar yürürlüğe alınmıştır. 1999 senesinde ise işsizlik sigortası yasası çıkarılmıştır. 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu 16.05.2006 günü kabul edilmiş ve bunun sonucunda Sosyal Sigortalar Kurumu, BAĞKUR, Emekli Sandığı kurumları lav edilmiştir. Bu kanunla birlikte Sosyal Güvenlik hizmeti, tek çatı altından Sosyal Güvenlik Kurumu eliyle verilmeye başlanmıştır. İlgili kanunda Sosyal Güvenlik Kurumu’nun tanımında şu hususlara yer verilmiştir (Göktaş, Çakar ve Özdamar, 2011: 60):

- Kamu tüzel kişiliğine haiz
- İdari ve mali açıdan özerk
- 5502 sayılı kanunda hüküm bulmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tabi,
- Sosyal sigortacılık ilkelerine dayalı,
- Etkin, adil, kolay erişilebilir, aktüerya ve mali açıdan sürdürülebilir,
- Çağdaş standartlarda sosyal güvenlik sistemini yürütecek bir kurumdur.

Ülkemizde sosyal güvenliğin önündeki en büyük engellerden birisi de bürokratik sigorta karmaşasıydı. Son yapılan değişiklikler ile kurumlar Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında toplanmışlar ve diğer kurumların maaş alan emeklileri ya da bir sonraki soy ağacındaki vasileri hayattan ayrılana ya da sigortalarında değişiklik gerçekleşene kadar yararlanmaya devam edeceklerdir. Sosyal güvenlik kanunları birbirinden farklı zamanlarda, zorunluluklardan dolayı ortaya çıkmışlardır (Sosyal güvenlik kurumu,2019).

3.2.1 Türkiye’de sosyal sigortalardan yaşlılık sigortası

Yaşlılık sigortası kapsamı içinde yaşlılık aylıklarının bağlanması ve yaşlılık toplu ödemeleri gibi yardımlar bulunmaktadır. Sosyal sigorta mekanizması içinde hizmet sözleşmesi ile bir ya da birden çok işveren tarafından çalıştırılanlar 4/a, köy ve mahalle muhtarları ile hizmet sözleşmesine bağlı olmadan kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar 4/b, ilgili kanunlara tabi olarak kamu idarelerinde çalışanlar 4/c olarak ayrı sigortalılık statüleri bulunmaktadır (SGK, 2013: 55; 2019).

Çalışanlar (4/a): Mevcut uygulamada, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 28’inci maddesine göre, ilk defa sigortalı sayılanlardan “Kadın sigortalı 58, erkek sigortalı 60 yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartıyla yaşlılık aylığı bağlanır. Ancak, 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılanlar için prim gün sayısı şartı 7200 gün olarak uygulanır. Bağımsız çalışanlar (4/b): Kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanlar için 1 Ekim 1999 tarihi itibarıyla aylık bağlanmasına hak kazananlar ile hak kazanmalarına iki tam yıl veya daha az kalan sigortalılardan kadın 20 tam yıl, erkek 25 tam yıl sigorta süresi, kadın 50, erkek 55 yaşında olması ve 15 tam yıl sigorta prim ödeme şartlarından birinin yerine getirilmesi koşuluyla yaşlılık aylığı almaya hak kazanacaklardır (TBMM, 1479 No’lu Kanun, 2019).

5510 sayılı yasa uyarınca 2036 senesine kadar kadın çalışanların 58, erkek çalışanların 60 yaşını doldurmaları ve toplam olarak 9000 gün yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları primi ödemeleri koşuluna bağlı olarak yaşlılık aylığına hak kazanmaları ön görülmüştür. 2036 senesinden sonra 9000 gün yaşlılık, malullük ve ölüm sigorta primi ödeme gün sayısı koşullarının sağlanması durumunda ise gün koşulunun yerine getirildiği tarih esas alınarak yaşlılık aylığına hak kazanacaklardır (Kaynar, 2018: 99).

Kamu çalışanları (4-c): Kamu kurumlarında görev yapan ve 1 Ocak 2008 gününden sonraki dönemde ilk kez işe başlayan kamu görevlileri için yaşlılık aylığı bağlanması 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda belirtilen şartlara göre yapılacaktır. 5510 sayılı Kanuna göre, 2036 senesine kadar kadın çalışanlar 58, erkek çalışanlar 60 yaşını doldurmak ve 9000

gün yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak şartı ile yaşlılık aylığına almaya hak kazanacaktır. 2036 senesinden sonra 9000 gün yaşlılık, malullük ve ölüm sigortaları sigorta primi ödeme gün sayısı şartının yerine getirilmesi durumunda, gün koşulunun yerine getirildiği tarih aralığındaki yaş esas kabul edilerek yaşlılık aylığına hak kazanılacaktır. 2048 senesinden sonra ise hem kadın hem de erkek çalışanlar 65 yaşında yaşlılık aylığı almaya hak kazanacaktır (Kaynar, 2018: 99).

3.2.2 Türkiye’de sosyal sigortalardan malullük sigortası

Türkiye genelinde uygulanan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda bulunan 25. maddeye göre, 4. maddenin 1. fıkrasının (a) ve (b) bentleri kapsamında yer alan sigortalılar için veya işverenin talebi üzerine usulüne uygun düzenlenecek raporlar ve sağlık belgelerinin incelenmesinin sonucunda, işgücünü ya da iş kazası ya da meslek hastalıkları sonucuna bağlı olarak mesleğinde para kazanma gücünü, (c) bentleri kapsamındaki sigortalılar için çalışma gücünü görevlerini ifa edemeyecek biçimde mesleğinde para kazanma gücünün asgari yüzde 60’ını kaybeden sigortalı malûl sayılmaktadır (TBMM, 5510 No’lu Kanun, 2019).

26. madde uyarınca, malullük sigortasından faydalanabilmek için en az on yıl süre ile sigortalı olmak ve toplam 1800 gün uzun vadeli sigorta kolları primi bildirmiş veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malûl olan sigortalılar için sigortalılık süresi aranmaksızın 1800 gün uzun vadeli sigorta primi bildirilmiş olma gerekmektedir. Kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanların, kuruma prim ve prime ilişkin borcunun olmaması ve yazılı müracaatı gerekmektedir (TBMM, 5510 No’lu Kanun, 2019).

3.2.3 Türkiye’de sosyal sigortalardan engellilik

Türkiye’de engelliler, aileleri, bunlara yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşların faaliyetleri kapsayan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Yasa çıkarılarak 1 Temmuz 2005 günü yürürlüğe alınmıştır (TBMM, 5378 No’lu Kanun, 2019).

Doğumdan gelen ya da sonradan karşılaşılan hastalıklar ya da kazalar sonucunda fiziki, düşünsel, psikolojik ve toplumsal becerilerini çeşitli düzeylerde kaybeden günlük yaşamsal faaliyetlere uymakta zorluk çekenler engelli olarak açıklanmaktadır.

Engelliliğe ilişkin değerlendirmeler Engellilik Ölçütü Sınıflandırılması ve Engellilere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik hükümleri uyarınca yapılır. 25 Nisan 2013 tarih ve 6462 sayılı yasanın ilk maddesi ile özürlü olarak geçen ibareler engelli olarak değiştirilmiştir. Sağlık kurulu raporuna istinaden bedensel işlevlerinin % 40'ı ile % 60'ı arasındaki oranlarda kaybolan ve bunu ispat eden kişiler engelli sınıfına dahil olmaktadır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 28'inci maddesine göre, yüzde 60 engelli olanlar 15 sene veya 3690 gün, yüzde 50 ile 59 arasındaki oranda engelli olanlar 16 sene veya 4320 gün, yüzde 40 engelli olanlar 18 sene veya 6480 gün sigorta prim ödeme ile yaşlılık aylığı almaya hak kazanırlar. Engelli sıfatına haiz olanlar, kamusal kurum ve kuruluşlarda ve özel işletmelerde farklı iş kollarında görev yapabilmektedirler. Türkiye'de çalışma ve meslekte kazanma gücünün yüzde 60'ının üzerinde kaybedilmesi ve diğer şartların yerine getirilmesi durumunda malulen emekli olma hakkı bulunmaktadır. Engellilik oranı yüzde 60 ve üzerinde olması durumunda eğer kişi çalışma ya da meslekte kazanma gücünü kaybetmemiş ise malulen emekli olamaz. Bu durum genellikle birbiri ile karıştırılan bir durumdur. Sonuçta her malul engellidir fakat her engelli malul değildir (Kurt, 2018).

3.2.4 Türkiye'de sosyal sigortalardan ölüm sigortası

5510 sayılı Kanun'un 32. maddesi uyarınca, ölmüş olan sigortalının hak sahipleri için ölüm aylığı, ölüm geliri, cenaze ödeneği, evlenme ödeneği, ölüm toptan ödemesi ve ihya bu sigorta kapsamında sağlanmış olan haklardandır (TBMM, 5510 No'lu Kanun, 2019).

3.2.5 Türkiye'de sosyal sigortalardan analık hali

4/a ve 4/b sigortalılık statüsüne tabii sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşinin, kendi çalışmalarından dolayı gelir veya aylık alan kadının ya da gelir veya aylık alan erkeğin sigortalı olmayan eşinin gebeliğinin başladığı tarihten itibaren ; (Sosyal güvenlik kurumu,2019).

Doğumdan sonraki ilk sekiz haftalık,

Çoğul gebelik halinde ise ilk on haftalık

Süreye kadar olan gebelik ve analık haliyle ilgili rahatsızlık ve engellilik halleri analık hali kabul edilir.

Analık sigortasının kapsamında bulunanlar ise;

- 4/a ve 4/b sigortalılık statüsüne tabii sigortalılar
- Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevlerinde çalışan hükümlü ve tutuklular
- Sosyal güvenlik sözleşmesi olmayan ülkelerde iş üstlenen işverenlerce yurt dışındaki işyerlerinde çalıştırılmak üzere götürülen Türk işçileri
- Ev hizmetlerinde çalışanlardan ay içinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı 10 gün ve daha fazla olanlar analık sigortasının kapsamında bulunmaktadır (Sosyal güvenlik kurumu,2019).

Analık sigortası ile doğum yapan kadına eğer sigortası yok ise, sigortalı olan erkeğe (Şahıs olarak bağımsız çalışan esnaflarda bu haktan yararlanabilmektedir.) çocuğun hayatta kalması şartı ile her bir çocuk için ayrı ayrı olmak üzere, iş görememe süresi boyunca ve emzirme ödeneği 15 ay içinde en az 120 gün prim yatırılmış ise alınabilmektedir.2019 yılı için emzirme ödeneği 180 TL olarak belirlenmiştir.

3.2.6 4632 sayılı kanun ve Türkiye’de bireysel emeklilik sistemi

Zorunluluk veya gönüllülük esasına dayalı olarak işyeri veya işkolu bazlı faaliyet gösteren ikinci ayak mesleki emeklilik programları ülkemizde yeterince gelişmemiş ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) örneğinde olduğu gibi kısmi uygulamalarla sınırlı kalmıştır (Şimşek, 2010: 127).

Bireysel Emeklilik sistemi (BES) Bireylerin gelir elde ettikleri dönemde düzenli olarak tasarrufta bulunmaları, yatırıma yönlendirilen tasarrufları ile birikim oluşturmaları ve emeklilikte gelir elde etmeleri üzerine kurulmuş bir özel emeklilik sistemidir (Yaslıdağ, 2012: 147).

Bireysel emeklilik sistemi, kişilerin aktif olarak çalıştıkları dönemde elde ettikleri gelirin bir kısmını gelirlerinin düşeceğinin ön görüldüğü emeklilik dönemlerinde kullanabilmek amacıyla uzun vadeli olarak biriktirmesi ve bu birikimlerin konunun uzmanları tarafından farklı yatırım araçları kullanılarak değer kaybetmemesini sağlamaları üzerine kurulan bir sistemdir. Bu şekliyle, bireysel emeklilik sistemi bir tür özel emeklilik sistemi şeklinde tanımlanabilir. Sistem içine dahil edilen fonlar ve sağlanan diğer ek katkıların (desteklerin) değer kaybetmemesi için yatırım araçlarına yönlendirilmesinin sonucunda ortaya çıkan

yatırım getirisinin fonların toplamı ile bir arada hesaplanması ile emeklilik toplam birikimi hesaplanır. Bireysel emeklilik hesabında biriken fonlar ve getirilerinin toplamı olarak hesaplanan bu toplam birikim kişiye toplu şekilde ödenebildiği gibi vadeli olarak taksitler halinde de ödenebilmektedir. Bireysel emeklilik sistemi, bireyleri kendi emekliliklerini kendilerinin planlamasını ve emeklilik garantisi olan kişilere de fazladan bir refah sağlamayı amaçlayan ve özel şirketler eliyle sunulan bir sigorta hizmeti türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Can, 2010: 2).

4. TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK REFORMU

Sosyal güvenlik sisteminin reform edilmesi ile ilgili Türkiye açısından çok sayıda çalışmanın yapılması gerektiği ileri sürülebilir. Bu yargının nedeni olarak Türkiye'de bulunan nüfus yapısı, prim esasında kullanılan kazançların olduğundan düşük olarak gösteriliyor olması, aktif ve pasif oranlarının dengesiz olması, kayıt dışı istihdamda yaygınlık, düşük prim ödeme gün sayısı ve erken yaşta emekli olma, prim tahsilatlarında yaşanan sorunlar, siyasi amaçlı müdahale ve girişimler, elde edilen sigorta yardımlarının yetersiz olması ve aşırı düzeydeki sağlık harcamalarıdır (Güner, 2016: 48).

4.1 Türkiye'nin Nüfus Yapısı

65 yaş ve üzerindeki nüfus oranının toplam nüfusa olan oranının yükselmesi sosyal güvenlik sistemine giren gelir rakamlarının azalması ve giderlerinin de artması anlamına gelmektedir. Türkiye dönem itibarıyla genç nüfus yapısına sahip gibi görünmektedir fakat bu durum yapılan istatistik çalışmalarında sürdürülebilir görülmemektedir. Artan nüfus hızına bağlı olarak nüfusun yaşlanacağı ön görüldüğü demografik çalışmalarda Türkiye'nin 35 sene gibi bir sürede yaşlı nüfus sorunu ile karşı karşıya kalabileceği öngörüsü yapılmaktadır. Bunun nedeni olarak hem ortalama insan yaşamının artması hem de doğum oranlarının düşmesi gösterilebilir (Güner, 2016: 49).

Ekonomik kalkınma işbirliği teşkilatına göre; Ülkemizin kuruluşundan bugüne kadar ki süreçte savaşlar, salgın hastalıklar dönemleri harici nüfus oranlarında düşme söz konusudur. Doğurganlık oranlarının düşmesi yaşlı nüfusun genç nüfusa oranla daha fazla kişiden oluşması, beklenen yaşam süresinin artışı da genç nüfusunda çalışma hayatındaki sayısını azaltmaktadır. Bunun sonucu olarak; gelecekte aktif ve pasif çalışan oranı dengesi bozulacak, sigortalı sayısı azalacak ve sosyal güvenlik sistemi finansal olarak zarar görecektir.

4.2 Prime Esas Kazançların Düşük Gösterilmesi

Prime Esas kazanç; sigortalılar ile işverenlerin aylık periyotlarla ödenmesi gereken sigorta primlerinin hesaplanması sırasında;

- Sigortalı olan kişilerin ay içinde hak ettikleri maaşın,
- Primler, ikramiyeler veya ödüller gibi her türlü hak edişten sigortalı olan kişiye ay içinde ödenen rakamların,

Yönetim veya şehir yönetimi kademelerinde alınan kararlar sonucunda burada bahsedilen kazançlara benzer olmak şartı ile sigortalı olanlar için aynı ay içinde gerçekleştirilen ödeme rakamlarının brüt toplamından yola çıkılarak hesaplanan prim değeridir (TBMM, 506 No' lu kanun 77. Madde).

Sosyal sigortalar kurumu kapsamında bulunan mecburi sigortalı olanların hemen hemen yarısının prime esas kazançları asgari ücret üstünden bildirim yapılmaktadır. Fakat asgari ücretle çalışan sigortalıların sayısının bu oranın çok daha altında olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum elde edilen prim gelirlerinin de düşük olmasına sebep olmaktadır (SGK, 2009: 49).

Ülkemizde en büyük sorunlardan biri de kayıt dışı işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyiş ile bir işte çalışan ancak sigortası olmayan bireylerin söz konusu durumunu ifade etmektedir. Alınan maaş ve sosyal hakların gerçek miktarın altında belirtilmesi hem bireyin düşük miktar primi ile düşük miktardaki maaş ile emekli olmasına hem de vergi alınamamasına neden olmaktadır.

4.3 Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam; kendisi namına veya hizmet sözleşmesi ile çalışan kişilerin çalışmalarının ve / veya çalışmalarından kazandıkları ücretlerinin kamu kurumlarına ve kuruluşlarına (vergi daireleri, sosyal güvenlik kurumu gibi) eksik bildirilmesi ya da tamamen bildirilmemesi şeklinde açıklanabilir. Kayıt dışı istihdam konusu, merdiven altı şeklinde tanımlanan işletmelerde görülebileceği gibi resmi olarak faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarda da görülebilmektedir. Sosyal güvenlik kurumlarında kayıtları bulunmadan çalışan kişilerin büyük bir bölümü aynı zamanda yasa dışı çalışan konumundadırlar. Çocuk işçiler veya çalışma izni olmadan çalışan kaçak işçiler bu şekilde çalışan kişiler olarak

karşımıza çıkar. Türkiye’de, sosyal güvenlik reformundan önceki dönemler itibariyle kayıt dışı istihdam konusunun önemli bir sorun olduğu görülmüştür. Bu konu elde edilmesi gereken prim gelirlerinin azalmasına neden olarak mali dengeler üzerinde bozucu etkilere neden olmakta ve buna bağlı olarak sistemde sorunlara yol açmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2006: 1).

4.4 Düşük Prim Ödeme Gün Sayısı ve Erken Emeklilik

Sosyal güvenlik sigorta kapsamında bulunan kişilerin emekli olabilmesi için gerekli olan prim ödeme gün sayıları; SSK için 7.000, Bağ - Kur ve Emekli Sandıkları için 9.000 gün şeklinde uygulanmaktadır fakat dünyada karşımıza çıkan örnekler ele alındığında bu rakamların İtalya ve Avusturya’da 14.400, İspanya’da 11.600, İngiltere’de 14.000 ile 16.000 gün şeklinde uygulandığı görülebilir (SGK, 2009: 50).

Sosyal güvenlik reformundan önceki dönemde Türkiye’de yaşlılık sigortası alanında emeklilik yaşları ve diğer koşullarla ilgili sıklıkla değişiklikler yapılmış ve buna bağlı olarak sosyal sigorta sisteminin mali olarak devamlılığı tehlikeye düşürülmüştür. 3374 sayılı yasa ile emeklilik için yaş sınırı kaldırılmış ve erkek çalışanların 43, kadın çalışanların ise 38 yaşına geldiklerinde emekli olabilmelerinin yolu açılmıştır. 01.04.1981 tarihinden sonraki dönemde 506 sayılı yasada “18 yaşından önceki hizmetlerin yıl olarak sayılmaması” biçiminde konulan değişiklik öncesinde, sigortalı çalışma süresi bulunanlar yasal hükümlerden de faydalanarak 43 ve 38 yaşlarından önce de emekli olmuşlardır. Bununla birlikte yürürlüğe geçirilen bu düzenlemelerin, hayatta kalma beklentisinde ortaya çıkan artışa rağmen yürürlüğe konması da dikkat çekicidir. 08-09-1999 tarihinden geçerli olmak üzere 4447 sayılı yasa ile erken emeklilik uygulamasına son verilmiştir (SGK, 2009: 51).

4.5 Prim Tahsilatının Düşük Olması

Halk nazarında ödenmeyen primlerin borcuna istinaden prim affına yönelik beklentilerin oluşturulması, kurumların prim tahsilatlarını azaltan en önemli etkenlerden birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte gecikme zammı ve faiz borcu bulunan kişi, kurum ve kuruluşların prim borçlarını ödemeleri halinde gecikme

zammı ve faiz borçları silinerek tahsilinden vazgeçilmiştir. Özellikle sosyal sigortalar kurumunun toplam gelirlerinin yüzde 95'e yakın bir bölümünün primlerden oluştuğu dikkate alındığında, siyasi iktidarlar tarafından uygulamaya konulan prim afları sosyal güvenlik sisteminin finansal sorun yaşamasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle sıkça başvurulanan prim afları, sosyal güvenlik kurumlarının aktüeryal dengelerini bozulması ve dolayısıyla kamu mali disiplini açısından sorunların devam etmesi ile neticelenmiştir (Alceylan, 2007: 72).

Prim tahsilatlarındaki düşük seviyeyi açıklayan bir önemli unsur da ödenecek olan prim rakamlarının gelir seviyesine kıyasla yüksek kalmasıdır. Yüksek primlerin belirlenmesinin sigorta kurumlarının içinde buldukları mali sorunların çözümü gibi görülmesine yönelik gelişen bakış açısı bu sorunu çözmekte yetersiz kalmaktadır. Bu tür yüksek prim uygulamaları sigortası işçilerin çalıştırılmasının önünü açmakta ve ödenen ücretlerin düşük gösterilmesine de neden olabilmektedir (Egeli ve Özen, 2009).

4.6 Siyasi Müdahaleler

Türkiye'de reformdan önceki dönemde sosyal güvenlik kurumu olarak görev yürüten SSK, Bağ - Kur ve Emekli Sandığı gibi kuruluşlar hem yönetsel açıdan hem de ekonomik açıdan özerk olarak tasarlanmış ve yasa ile kurulmuştur. Ancak pratik uygulama aşamasında bu durum farklı şekilde hayata geçmiştir. Kurumların tamamı hem yönetsel hem de mali olarak hükümet yetkisini elinde bulduran iktidarlar tarafından büyük oranda kontrol edilmişler ve özerk olamamışlardır. Bu kontrolün sonucunda sosyal güvenlik kuruluşlarının merkezi yönetim ile arasındaki ekonomik bağımlılık durumu daha da ilerlemiştir. Sosyal güvenlik sisteminde katkıda bulunanlara ve yarar sağlayanlara programların, politika veya uygulamalarına ilişkin görüşlerini bildirme imkânı sunulamamıştır. Politik müdahaleler de reformun diğer önemli bir sebebi olarak görülmektedir (Güner, 2016: 62).

4.7 Sağlanan Sigorta Yardımlarının Yetersizliği

Reformdan önceki dönemde sosyal güvenlik kuruluşları tarafından sağlanan haklara karşılık sigortalılar ve diğer hak sahipleri için ödenen yardım ve maaşların

yeterli seviyede olmadığı gözlenmektedir. Öyle ki sosyal güvenlik kuruluşları tarafından belirlenen alt sınır maaşları, “gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı” ile kıyaslandığında; emekli maaşlarının (Bağ-Kur alt sınır aylıkları haricinde) iki kişilik haneler için ortaya konulan yoksulluk sınırının üstünde olduğu fakat dört kişilik haneler esas alındığında, SSK ve Bağ-Kur kurumlarının emekli maaşlarının yoksulluk sınırının altında, Emekli Sandığı emekli maaşlarının ise yoksulluk sınırının üstünde olduğu gözlenmektedir. Ortaya konulan sigorta yardımlarının yetersiz düzeyde olması da bu reformun yapılmasının önemli bir diğer unsurudur (Güner, 2016: 62).

4.8 Genel Sağlık Sigortası

Öncelikli olarak bireylerin sağlıklı olma durumlarının koruma altına alınmasını, sağlık ile ilgili risklerle karşı karşıya kalmaları durumunda ise ortaya çıkan harcamalarını finanse edilmesini sağlayan sigorta türüdür. Uygulama kapsamında 18 yaşında ve bu yaşın altında olan her bir birey genel sağlık sigortası kapsamında olarak değerlendirilmektedir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası yasınının 60. maddesi uyarınca, hizmet sözleşmesi ile bir ya da birden çok işveren tarafından çalıştırılan kişiler, kamu çalışanları, köy ve mahalle muhtarları, hizmet sözleşmesine bağlı kalmaksızın kendi nam ve hesabı için bağımsız şekilde çalışmalarını sürdürenler, isteğe bağlı sigorta kapsamında olanlar, sigortalı sayılmayanlardan kanunda belirtilen şartlara haiz olanlar genel sağlık sigortası kapsamında yer almaktadır (TBMM, 5510 No’lu Kanun, 2019).

Türkiye’de Genel sağlık sigortası, emekliler haricinde sosyal güvencesi bulunmayan bireyleri de içine almaktadır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası ile düzenlenen ve 01-10-2008 tarihinden sonra uygulanmaya başlayan kanun 01-01-2012 tarihinden başlayarak mecburi olarak uygulamaya konulmuştur. Yasaya göre genel sağlık sigortası kapsamında değerlendirilecek olan kişiler şöyle sıralanabilir:

- Belirli bir iş sözleşmesine bağlı olarak çalışan kişiler,
- Bağımsız şekilde kendi nam ve hesaplarına çalışan kişiler,
- Kamu görevi için kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan kişiler,
- İsteğe bağlı sigortalı olarak devam eden kişiler,

- Sosyal güvenlik kurumlarından bir gelir ya da maaş elde etmeyen ve yapılan gelir testinin sonunda fakir olduğu anlaşılan ve prim ödemeleri devlet eliyle yapılan kişiler,

- Genel Sağlık Sigortası kapsamı içerisinde bulunmayan ve bakmakla yükümlü ebeveyni olmayan 18 yaşına kadar olan çocuklar, Gazilik ya da Terörle Mücadele Yasası kapsamındaki maaş alan kişiler

- Uluslararası koruma başvurusu yapan kişiler veya statü sahibi ve vatansız olarak kabul edilenler,

- Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında maaş alanlar,

- Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun uyarınca maaş alan 65 yaşını dolduran ihtiyaç sahibi bireyler,

- İstiklal Madalyası verilen ve ilgili yasa gereğince şeref maaşı alan kişiler,

- Spor dallarında üst düzeyde başarı kazanmış olan sporcular ve bu sporcuların ailelerine aylık bağlanması hakkında kanun kapsamında aylık alan kişiler,

- Yabancı ülke vatandaşı olup Türkiye’de oturma izni alan ve yabancı ülkenin mevzuatına göre sigortalı olmayan kişiler,

- Belirli bir işte istihdam edilmeyen, sosyal güvenlik sistemi kapsamında bir geliri olmayan ya da maaş almayan, genel sağlık sigortalısı olan kişinin bakmakla sorumlu olduğu aile üyesi sayılmayan ve farklı bir ülkede sağlık sigortası hizmetlerinden faydalanma hakkı bulunmayan vatandaşlardır.

Yasaya göre Genel Sağlık Sigortalı olarak sayılmayan kişiler (Kaynar, 2018: 117):

- Askerlik görevini er ya da erbaş olarak yapanlar ve yedek subaylık okulunda okuyan askeri öğrenciler,

- Türkiye sınırlarında belirli bir iş için gelmiş olan ve merkezi yabancı bir ülke sınırları içinde bulunan şirketlerin personellerinden kendi ülkelerinde bir sigorta sistemine dahil olduklarını kanıtlayan kişiler,

- Kendi nam ve hesabına Türkiye sınırları içerisinde bağımsız şekilde çalışan kişilerden Türkiye sınırları dışında ikamet eden ve kendi ülkesinin sosyal sigorta kurumuna dahil olan kişiler,

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan sözleşmeli çalışanlardan, kamu kurum ve kuruluşlarının yurtdışı temsilciliklerinde görevlendirilen ve temsilciliğin bulunduğu ülke sınırları içinde sürekli oturma izni bulunan ya da o ülkenin vatandaşlığına sahip bulunan, sınırları içinde kaldığı ülkenin sosyal güvenlik kurumu kapsamında sigortalı olduğunu kanıtlayan kişilerdir.

Genel Sağlık Sigortası kapsamında olmayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, sağlık hizmetlerinden faydalanmak amacıyla aylık olarak 30 gün üzerinden prim ödemesi yapması gerekir. Bu primi ödemeye imkanı bulunmayan kişiler gerçekleştirilecek gelir testinin sonucuyla yoksul sınıfına dâhil edilirlse prim ödemeleri devlet eliyle gerçekleştirilmektedir. Gelir testine ilişkin işlemler sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Kişi başına düşen gelirin tespit edilmesi, aileye üye olan kişilerin harcamaları, taşınır veya taşınmaz malları ile bunlara ilişkin sahip oldukları haklar da dikkatle incelenerek tüm kazanç ve irat aracılığı ile kazandıkları gelir rakamının toplamının aile üyesi sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda yer alan 50. madde uyarınca Türkiye’de, bir sosyal güvencesi bulunmayan bireylere istek durumunda prim ödemesi gerçekleştirerek uzun dönemli sigortaya ve genel sağlık sigortasına dâhil olmalarını olanaklı kılan sigorta olanağı sunulmuştur. İsteğe bağlı sigortalı olmak için Türkiye sınırları içinde kanuni olarak oturan kişilerde bahsi geçen yasaya dâhil olacak zorunlu sigortalı olmayı gerekli kılacak biçimde çalışıyor olmamak ya da sigortalı olarak çalışıyor olmakla beraber, 1 ay içinde 30 günden daha az çalışıyor olmak ya da son bir sene içerisinde 360 günden daha az çalışmış olmak veya tam gün çalışmıyor olmak, kendisine ait sigortalılık sebebi ile aylık bağlanmamış olmak, 18 yaşını doldurmak ve adı geçen sigortayı başvuru dilekçesi ile sigorta kurumuna başvuruda bulunmak koşulları aranır (Sosyal güvenlik kurumu, 2019).

4.9 Özel Sigortalar

1872 senesinde İngiltere'deki bazı özel sigorta işletmeleri, açtıkları temsilcilikler aracılığı ile Türkiye sınırları içindeki ilk sigortacılık girişimlerini yapmışlardır. Bu ilk dönemde hazırlanmış olan sigorta poliçeleri yabancı diller ile düzenlenmiştir. 1924 senesinde Türkçe dilinin kullanılmasının zorunlu kılındığı kanunla beraber sigorta poliçeleri İngilizce veya Fransızca olarak düzenlenmesinden vazgeçilerek Türkçe dili yaygınlaştırılmıştır. Aynı sene içinde Sigortacılar Kulübü de kurulmuştur. 1927 senesinde Sigortacılık faaliyetlerinin ve Sigorta işletmelerinin Teftiş ve Murakabesi Hakkındaki yasa yürürlüğe alınmıştır. 1952 senesinde ise Türkiye Sigorta Şirketleri Birliği adını taşıyan tüzel kişiliği olan bir meslek örgütlenmesine gidilmiştir. 31 Aralık 2015 tarihi itibarıyla Türkiye Reasürans ve Sigorta Şirketleri Birliğine kayıt olmuş olan 64 sigorta işletmesi ve 2 Reasürans işletmesi vardır. Sigorta şirketlerinin 40 tanesi hayat dışı sigortacılık, 5 tanesi hayat sigortacılığı ve 19 tanesi de bireysel emeklilik konusunda faaliyetlerine devam etmektedir (Kaynar, 2018: 117).

Özel sigortacılık şirketleri Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde ölüm, kalıcı sakatlık, ferdi kaza, sağlık sigortaları gibi dalları içine alan hayat branşı dahilinde yangın, trafik, kasko, seyahat ve nakliye gibi ekonomik olarak kayıp ve zararların karşılanmasını sağlamayı amaçlayan sigortacılık faaliyetler ile çalışmaktadırlar.

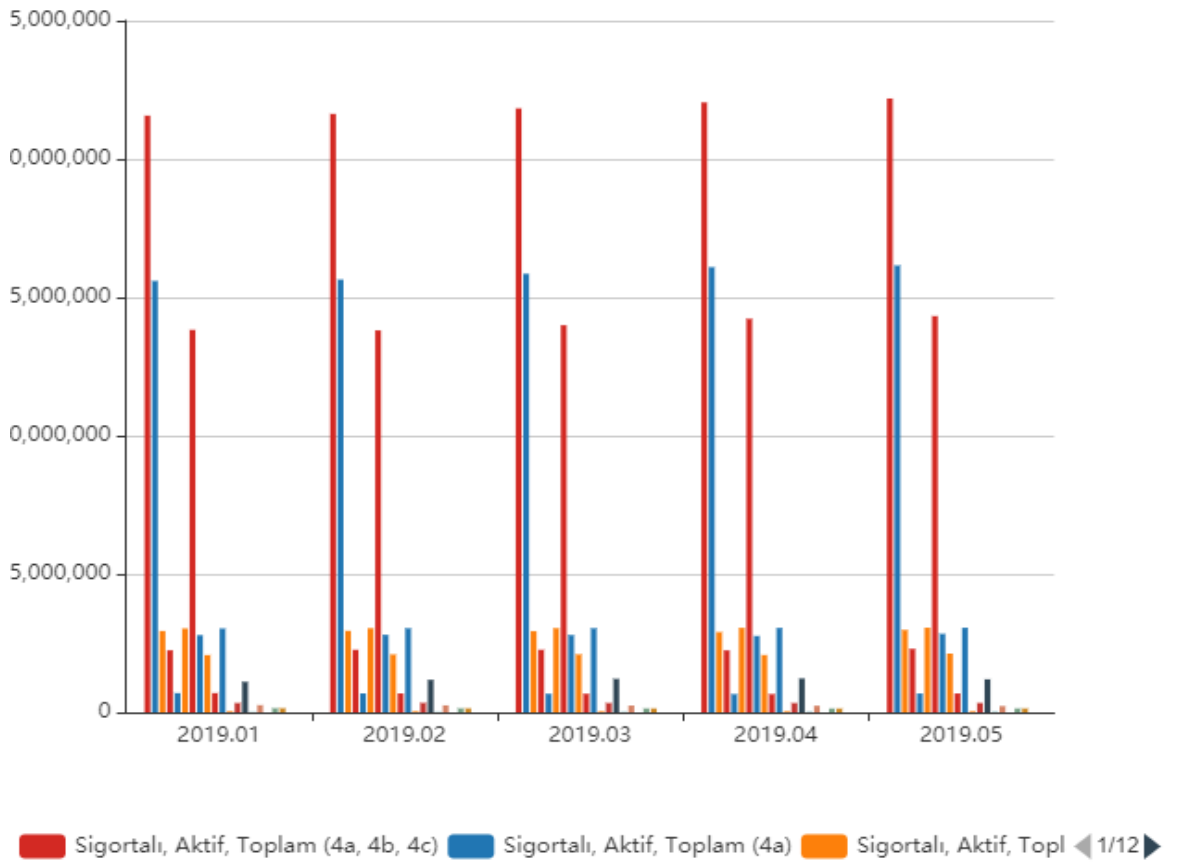
Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı, emeklilik döneminde ek bir gelir sağlayarak refah düzeyinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratılması, istihdamın artırılmasına yönelik olarak isteğe bağlı ya da mecburi katılım esaslı, önceden belirlenen katkılara göre Bireysel Emeklilik Sistemi yürürlüğe alınmıştır. Bireysel emeklilik sistemi içerisinde belirli bir riske karşılık teminat bulunmamaktadır. Yasal düzenlemeler gereğince en az 10 sene prim ödeme koşulu ve 56 yaş sınırı vardır. Bireysel emeklilik sistemi tasarruf esaslı bir sistemdir. 2017 senesi sonu itibarıyla bireysel emeklilik sistemi içinde bulunan katılımcıların sayısı 7 milyon kişiye ulaşmıştır. Türkiye'de vatandaşların yalnızca özel sağlık sigortası primi ödeyerek sağlık hizmetlerinden yararlanmaları söz konusu değildir. Genel sağlık sigortası kapsamında olmak bir zorunluluktur (Kaynar, 2018: 118).

4.10 Türkiye’de Sigortalı Sayısı

Sosyal Güvenlik Kurumu istatistiklerine göre 2019 yılı sosyal güvenlik kurumlarından faydalanan kişi istatistikleri belirtilmiştir.

Türkiye nüfusu (2018) Mayıs ayı itibari ile 82.003.882 kişidir. Bu nüfus 41.139.980 erkek ve 40.863.902 kadından oluşmaktadır. Yüzde olarak ise; % 50.17 erkek % 49.83 kadındır.

Türkiye

Şekil 4.1: Türkiye’de Sigortalı Sayısı (2019)

Kaynak: T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu, 2019.

Çizelge 4.1: Türkiye’de sigortalı istatistikleri (2019)

Aktif sigortalı kişi sayısı (4A,4B,4C)	22.189.569 kişi
Zorunlu sigorta (Çıracak, sözleşmeli 4A)	339.458 kişi
Zorunlu sigorta (Esnaf,4B)	2.838.167 kişi
İsteğe bağlı sigorta	140.932 kişi
Tarım sigortası (4B)	683.063 kişi
Aktif, stajyer ve kursiyerler	1.195.041 kişi
Muhtar (4B)	30.476 kişi

Kaynak: (Sosyal güvenlik kurumu, 2019).

Genel bir açıklama yapacak olur isek; 4A eski sistemde SGK’ya prim ödeyenler başka değişle sigortalı işçileri kast etmektedir. 5510 sayılı kanunla birlikte SGK kapsamına alınarak çalışanlara 4A’lı denilmiştir. 4B eski sistemde Bağ-Kur ödeyenler ve şahıs işletmesi olanlar için kanun sonrası kapsamının sonucu verilen isimdir.4C ise; eski sistemle kaldırılan emekli sandığına bağlı devlet memurlarıdır. Bir yıldan az süreli veya kısmi süreli çalışanları kapsayan sigorta çeşididir.

4.11 Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları

Sosyal güvenlik kurumları mali yönden sürekli açık vererek devlet bütçesinden harcayan kurumlar olagelmışlerdir. Mesela, 1999 senesinde yaklaşık olarak 3 katrilyon lira düzeyinde olan bütçe açıkları, 2004 senesi sonu itibariyle 19 katrilyon lira düzeyine yükselmiştir. Bu negatif durumun meydana gelmesinde, belirtilmiş olan sebeplere ek olarak, birikerek büyüyen bütçe açıklarının finanse edilmesinin devlet bütçesi ile yapılmaması ve önemli pay sahibidir. Bunlarla birlikte erken emekli olma yaşları, yüksek rakamlı emekli aylıkları ve prim ödemelerinde ortaya çıkan kaçaklar ve tahsilat sorunları bu konuda etkili olmuştur. Sosyal güvenlik kurumlarının sahip olduğu bu bütçe açıkları, kara delik tabiri ile adlandırılmakta ve bu durumun çözümü olarak sistemin baştan yapılandırılması gerektiği öne sürülmektedir. Bahsedilen yapısal reformun ne derecede yeterli olabileceğinin anlaşılması için, son dönemde konu ile ilgili yapılan araştırmalar ele alınmalı ve dünya çapında gerçekleştirilen olumlu uygulamaların Türkiye’ye uyarlamalarının yapılması gerekmektedir (Güzel, 2005).

Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin kıyaslanması yapıldığında, Türkiye'nin büyük ilerlemeler ve iyileştirmeler gerçekleştirdiği ancak bunların hâlihazırda yeterli olmadığını, sağlık hizmetlerinin sunulması konusunda çok geride olduğu söylenebilir. Türkiye'de gerçekleştirilen gelişmeler ve iyileştirmeler olumlu yönde etkiler yaratmasına rağmen ortaya çıkarılan veya çıkarılmayan yolsuzluklar ve mali kayıplar bu ilerlemeleri gölgelemektedir. Son dönemde hasta haklarının gündeme gelmesi ile birlikte, sağlık profesyonellerinin kendi hakları ile hastaların sahip olduğu hakları birbirine zıt şekilde anlamaları sonucunda bağlı olarak öncelikli olarak kendi haklarını öne çıkarmaya başlamışlardır. Gerçekleştirilen uygulama ve çalışmalar bunların bütüncül bir bakış açısı ile ele alınması gereğini ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri incelendiğinde Türkiye'nin sahip olduğu nüfusun yaş ortalamasının nispeten daha genç olduğu görülmektedir. Bu da sağlık alanındaki iyileşmelerin bir sonucu olarak görülmektedir (Cavlak ve Bostancıoğlu, 2015).

Ülke vatandaşlarının hepsinin sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunmadığı bir yapı içerisinde, devletin finans açıklarını gidermenin haricinde, sosyal sigorta kapsamı içerisinde bir taraf olarak katkıda bulunmak yerine, öncelikli olarak kamusal bir hizmet durumunda olan askerliğin bu görevi yapanların görev süresi boyunca sosyal sigortaya ilişkin primleri karşılaması, sosyal güvenliğe ve toplumsal adalete uygun bir yapı olarak görülmektedir. Böylelikle askerlik borçlanması adı altında bir düzenlemenin de gereği kalmayacaktır. Ayrıca askerlik görevini ifa etme dönemine gelmiş olan ve sigorta kaydı henüz yapılmamış olan kişilerin sigorta sistemi içine kayıtları yapılmış olur ve bu bireylerin sigorta kapsamına alınmaları sağlanır. Öte yandan 0 ile 14 yaş aralığında bulunan nüfus oranının toplam nüfusa olan oranındaki düşüş ve 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfusun toplam nüfusa olan oranındaki artış dikkate alınarak nüfus açısından orta ve uzun dönemde devamlılığı sağlanabilir bir sosyal güvenlik sisteminin yapılandırılabilmesi için, nüfusun gençleşmesini teşvik etmek için doğurganlığı öneren programlar geliştirilebilir. Bu yüzden de devlet sosyal sigorta sistemi içerisinde taraf olarak doğrudan katkıda bulunmak yerine, öncelikli olarak çocuk sahibi olan kadınların sigorta primlerini önceden belirlenmiş bir sayıdaki çocuğa kadar belirli bir sürede topladığı vergileri kullanarak finanse edebilir ve nüfusun gençleşmesini sağlamaya yönelik adımları atmış olur. Askerlik görevini yapanlarla

çalışma hayatında olan veya olmayan kadınların sosyal sigortaya ilişkin kayıtlarının sağlanması ve belirli sürelerde ödemeleri gereken primlerin devlet eliyle ödenmesi, sosyal sigorta sisteminin hem kapsamını genişletir hem de, ileriki dönemde bu kişilerin sosyal sigortalar kapsamı içinde çalışmalarına yönelik bir teşvik olur (Bayri, 2013).

Sosyal güvenlik bilincinin yerleştiği ve sosyal güvenlik kültürü bulunan toplumsal yapılarda görülmesi beklenen öncelikli olarak prim ödemelerindeki yükseklidir. Bu hem rakamsal hem de oransal olarak yüksek olma durumunu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyal güvenlik etiği ile prim tahsilatları arasında doğrusal bir orantı vardır denilebilir. Bunun tersi durumlarda yani sosyal güvenlik bilinci bulunmayan ve sosyal güvenlik ahlakı bulunmayan toplumsal yapılarda (mesela, sigortasız işçi çalıştırmanın olağan hale geldiği toplumsal yapılarda) prim gelirleri oransal olarak daha düşük gerçekleşecektir. Bu düşük olma durumu bireyleri hayatlarının ileriki dönemlerinde geçim sıkıntısı ile karşı karşıya bırakacak ve bireyler bu durumdan pişmanlık duyacaklardır. Sosyal güvenlik sistemleri sistemsel açıdan ne derecede mükemmel hale getirilirse getirilsin toplumsal olarak sosyal güvenlik ahlakının bulunmadığı durumda sistemin düzenli biçimde yürümesi ve ilerlemesi olası görülmemektedir. Çünkü sistem kişisel desteklerle büyümekte ve gelişmektedir. Bu yüzden ekonomik, siyasi, sosyo - kültürel ve dini tüm etkileyiciler fiili olarak kullanılmalı ve sosyal güvenlik ahlakı toplumun tüm katmanlarına kazandırılmalıdır (Demir ve Canbay, 2013).

Türkiye’de karşılaşılan sosyal güvenlik sistemi problemlerinin temelinde finansal konular gelmektedir. Bu durumun da en önemli nedeni emek piyasasının meydana getirdiği yapısal sorunlardır. OECD raporlarında yer alan istatistiksel bilgilere göre 2040 senesine kadar sistem açık vererek devam edecektir. Bu yüzden sosyal güvenlik sisteminin ana finans kaynağı konumunda bulunan prim gelirlerinin devamlı olması, düzenli tahsil edilmesi ve yeteri kadar artış göstermesi için istihdam hacminin artması, çalışan kişilerin sistem içine kayıtsız şartsız katılmalarının sağlanması, kayıt dışılık olgusunu istihdam sorununu ortadan kaldırmak üzere ciddi teşviklerin sunulması ve piyasayı düzenleyici stratejilerin geliştirilmesi. Gerekmemektedir (Gümüş,2010).

5. AZERBAJCAN’DA SOSYAL GÜVENLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

18 Ekim 1991 günü bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti bu tarihten sonraki süreçte kanunlarında ve uygulamalarında değişikliklere gitmiş ve yeni düzenlemelerle vatandaşlarının refah seviyesini artırmaya çalışmıştır. Özellikle bağımsızlığın ilanından sonraki dönemde vatandaşlarının gelir seviyelerinin düşmesi ve ekonomik zorluklar yönetime gelen hükümetleri farklı reformlar yapmak konusunda zorunlu kılmıştır. 2001 senesinden sonra sosyal güvenlik konularında reformların hayata geçirildiği ve bu reformlarla insanların yaşamlarına daha uygun hale getirilmeye çalışıldığı bir dönem yaşanmıştır. 17 Temmuz 2001 günü dönemin cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak yürürlüğe giren “Azerbaycan Cumhuriyetinde Emeklilik Sistemi” uygulamalarını bu değişimlerin başlangıç noktası olarak ele almak mümkündür (Tuncay ve Emekçi, 2011: 75).

Azerbaycan’da bağımsızlığın ilanından önceki ve sonraki dönemler ele alındığında sosyal güvenlik sisteminin oluşması ve gelişmesini 5 kısma ayırarak incelemek mümkündür (Asgarov ve Kerimov, 2002: 167):

- Eski Azerbaycan Devleti Dönemi: 1813 senesine kadar geçen süreyi kapsayan dönemdir.
- Çarlık Rusya’sının İşgal Dönemi: 1813 senesi ile 1918 senesi arasında geçen dönemi kapsar.
- Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin kurulması: 1918 ile 1920 seneleri arasında geçen ve 23 aylık süreyi kapsayan dönemde Azerbaycan bağımsız olarak ayakta durabilmiştir.
- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi: Sovyetler Birliği yönetiminde geçirilen süreyi kapsamaktadır. Bu dönem 1920 ile 1991 seneleri arasında geçen dönemdir.
- Bağımsız Cumhuriyet Dönemi: 1991 senesinde bağımsızlığın ilan edilmesinden bu yana geçen dönemi kapsamaktadır.

5.1 Sovyetler Birliği Kurulmadan Önceki Dönem

1918 senesine kadar geçen sürede tarihsel kaynakların incelenmesi sonucunda elde edilen ve Azerbaycan'ın sosyal güvenliğine ilişkin olabilecek bir belge veya kayıt bulunmamaktadır. Ne eski dönemlerde, ne de bağımsız devletler olarak hüküm sürülen dönemlerde sosyal güvenlik uygulamaları bulunmamakta idi. Bu dönemlerde yardımlar vatandaşlara gerçekleştirdikleri hizmetlere göre fermanlara bağılı olarak verilmiştir. Bu fermanların gücü ise feodal yönetim sisteminin niteliksel özelliklerinden kaynaklanan kişisel yetki güçlerinden gücünü almaktaydı (Aliyev, 2007: 35).

1918 ile 1920 seneleri arasında kurulan ve bağımsız bir şekilde yönetilen Azerbaycan Cumhuriyeti bu 23 aylık süreçte vatandaşlarının sosyal durumu, yoksulluk düzeylerini ve diğer pek çok toplumsal kriteri ele alarak çok farklı yeniliklerin uygulamaya geçirmeye çabalamıştır. Göreve gelen hükümetlerin buna yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalar ilik açıdan ele alınmaktadır. Bunların ilki önceden gelen eski kanunların tamamen yok sayılmadan uyarlanması ve sorunların bu şekilde çözülmeye çalışılmasıdır 380. Bu kapsamda yönetime gelenlerin hazırladıkları ve yürürlüğe koydukları 1000 civarında karar ve uygulamanın hemen hemen tamamı vatandaşların sosyal durumları ile ilgili olduğu gözlenebilir (Asgarov ve Kerimov, 2002: 167).

Sosyal güvenlik ile ilgili olduğu varsayılan ilk düzenlemeler ve uygulamalar 1903 senesinde Rusya'da "İmalat Süreçlerinde Ortaya Çıkabilecek Kötü Durumlarla İlgili İşverenlerin Sorumlulukları" ve 23 Haziran 1912 tarihli "Olumsuz Durumlarla ya da Hastalıklarla İlgili İş görenlerin Sigortası" isimli düzenlemeler yürürlüğe alınmıştır. O dönemin modern kanunları olarak değerlendirilen bu kanunlara göre, bir iş görenin maluliyet maaşına hak kazanması için 26 hafta boyunca süren bir hastalığının veya bedensel sorununun olması gerekmektedir. Dönemin şartlarına göre modern bir kanunu olduğu varsayılmasına karşılık kanun ülke içinde görev yapan iş görenlerin sadece beşte birini kapsamına almaktaydı. Bununla birlikte Çarlık Rusya'sı dönemlerinde Azerbaycan ve diğer bağılı cumhuriyetler gibi diğer bölgelerde görev yapan iş görenler kanundan yararlanamıyorlardı. İlk olması sebebiyle modern bir kanun olarak görülmesine rağmen bu kanunun eşit bir şekilde uygulanamaması ve tanınan hakların dar

içerikli olması kanunun olumsuz yanlarını oluşturmaktadır. Kanun ve bu kanunla ilgili uygulamalar ile yalnızca çalışma şartlarının biraz daha yumuşatılması ve iş görenlerin zor çalışma şartlarının belirli ölçülerde hafifletilmesi amaçlanmıştır (Aliyev, 2007: 40).

28 Nisan 1920 günü bağımsızlık mücadelesine son veren Azerbaycan 20 Aralık 1922 günü Sovyetler Birliği himayesine girerek yönetilmeye başlanmıştır. Bu aşamadan sonra Sovyetler Birliği genelinde uygulanan ve diğer cumhuriyetlerin de içinde olduğu uygulamaların tamamı Azerbaycan'da da uygulanmaya başlamıştır. Bir yönetim şekli olan komünizmin ideolojisine bağlı olarak sosyal güvenlik politikaları yönlendirilmiş ve şekillendirilmiştir. Başlangıç aşamasında çok sayıda eksiği ve sorunu bulunan sosyal güvenlik sisteminin ilk hedefi, genel olarak halkın yoksulluğunun önüne geçilmesi olmuştur. İlk dönemlerde ortaya konulan uygulamalarda yaşlılığa bağlı olarak vatandaşlara bağlanan emekli maaşının kanuni olarak sistemin içerisinde olmadığı görülmektedir. Bu ilk dönem uygulamalarda genellikle maluliyet ve aile reislerinin kaybı gibi sebeplerle sosyal koruma sağlanmaktaydı. 1921 senesinde “Malullerin Sosyal Güvenliği”, “Aile Reisinin Vefatına Bağlı Olarak Aile Üyelerinin Sosyal Güvenliği” ve 1923 senesinde de merkezi idarenin yönlendirmesi ve teşviki ile halk sağlığına yönelik gereksinimlerin karşılanabilmesi amacıyla “Tedavi Süreçlerinin İyileştirilmesine Yönelik Önlemler” hakkında kanunlar kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda sağlık ile ilgili, bütçesi devlete ait olmak üzere tıbbi yardımların sağlanabilmesi için projeler geliştirilerek sosyal sigorta primlerinin bu bütçeye destek olması hedeflenmiştir. Bununla birlikte, işçilere yönelik olarak devletin bütçesi ve sigorta primlerinden karşılanmak üzere, işçi kesimine ücretsiz dinlenme evleri tesis edilmiştir (Huseyinov, 2010: 94).

19 Nisan 1924 günü yayınlanan ve yürürlüğe giren kanun ile “Sigortalı Bireylerin Protez ve Ortopedik Cihazlara Olan Gereksinimlerinin Karşılanması” kanunu ile sigortalı olan tüm bireylerin ve bu kişileri ailelerindeki diğer kişilerin, bununla birlikte sosyal sigorta sisteminden ödeme alan maluller ve bu kişilerin ailelerindeki diğer bireylerin bedelsiz olarak protez ve ortopedik cihaz gereksinimlerinin karşılanabilmesi imkanı doğmuştur. Ordu mensubu olanların emeklilik teminatları 1925 senesinde tamamlanmış, savaşta malul duruma gelenler ile tarım ve sanayi sektörlerinde çalışan kişilerin kendileri ve aileleri için emeklilik hakkı, sonrasında

kırsalda gören yapan öğretmenler ve diğer eğitim personeline emeklilik hakları verilmiştir. 1929 senesinden sonra ise şehirlerde yaşamlarını sürdüren diğer eğitim personeli için de bu haklar getirilmiştir. 1930 senesinden sonra sağlık sektörlerinde çalışanlar, veterinerler ve tarım mühendislerine de bu haklar verilmiştir. 1969 senesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin ve bu birliğe üye olan diğer cumhuriyetlerdeki sağlık sistemlerine ilişkin yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 12 ağustos 1970 günün yürürlüğe giren kararla “Hamile Kadınlar, Birden çok çocuğu olup tek yaşayan annelere ilişkin yapılacak yardımların belirlenmesi ve ödenmesi ile ilgili yönetmelik ve 03 Ağustos 1972 günü yürürlüğe giren “Devlet Emekliliğinin Kararlaştırılması ve Ödenmesine İlişkin” yönetmelik yürürlüğe alınmıştır. 1980 senesinin sonlarına doğru Sovyetler Birliğinde sağlık sistem ve sosyal güvenlik sistemi kurumsal yapı kazanmış oldu (Aliyev, 2007: 40).

5.2 Bağımsızlık Sonrası Sosyal Güvenlik Sistemi

Yasal zeminin hazırlanması için çalışmalar başlatılmış ve 29 Nisan 1992 günü “Ordu Mensuplarının Emekli Maaşı Kanunu”, 25 Ağustos 1992 günü “Malullerin Sosyal Güvenliği Kanunu” ve temel olarak ilk zorunlu emeklilik sistemi sayılan 23 Eylül 1992 günü “Vatandaşların Emeklilik Teminatı Kanunu” uygulamaya konulmuştur (Aliyev, 2004: 453).

Özellikle “Vatandaşların Emeklilik Teminatı Kanunu” üzerinde değişiklik yapılması amacıyla 20 civarında düzenleme ve ekleme yapılmıştır. Geçiş dönemine denk gelen bu senelerde ekonomik olarak değişikliklerin yaşanması farklı sınıflarda yaşayan toplum kesimlerinin durumlarının netleştirilmesi, kanunun kendi içerisinde düştüğü çelişkili durumları ve farklı kanunlarla arasında olan etkileşimi ortaya çıkarmak ve ilişkilendirmek için farklı uyarlamalara ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan bütün düzenleme ve değişikliklere rağmen kanun asıl hedefi olan “tek emeklilik sistemi” amacına ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedeninin farklı kanunlar ile farklı toplum kesimlerinde farklı imtiyazların yürütülmeye çalışılması olduğu ileri sürülmüştür (Aliyev, 2004: 457).

17 Temmuz 2001 günü Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe giren “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Emeklilik Sistemi Reformu’nu değişimin başlangıcı olarak kabul etmek mümkündür. Planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamasında emeklilik reformunun da düzenlenmesi gereği

ortaya çıkmıştır. Planlı ekonomi döneminde uygulanan emeklilik uygulamalarına yönelik gerçekleştirilen eleştiriler kadar yeni ekonomi düzenindeki emeklilik reformunun da eksik yönleri bulunmaktadır. Uygulamalar sonucunda öngörülen değişim bağlamında 2001 ile 2005 seneleri arasında yürürlüğe konulacak olan reform uygulamaları kapsamında fonların işlevleri ile ilgili yeniliklerin de gerçekleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sosyal Güvenlik Reformunun hedeflediği yeni sisteme ilişkin 3 önemli özellik ön plana çıkmaktadır. Bunlar (Huseyinov, 2010: 102):

- Zorunlu devlet sigorta sisteminin oluşturulması,
- Sosyal sigortalar kapsamı haricinde kalan bireylerin sosyal yardımlardan ne şekilde yararlanacağına belirlenmesi,
- Bireysel sosyal güvenlik sistemlerinin oluşturulması.

Azerbaycan genelinde 1996 senesinde yaklaşık olarak 6200 işletme özelleştirilmiştir. Özelleştirme 1997 senesine gelindiğinde 15. bin rakamına ulaşmıştır. Bu reform uygulamaları kapsamında küçük ve orta büyüklükteki kamu işletmelerinin neredeyse tamamı özelleştirilmiştir. Tarım işletmeleri ile ilgili de büyük özelleştirme çalışmaları yapılmıştır. Reform uygulamalarının başlamasından itibaren 1065 orta ve büyük ölçekli tarım işletmesi anonim şirket statüsüne kavuşturularak açık artırma yöntemiyle özelleştirilmiştir. Ülke genelinde gayri safi yurt içi hasılanın yüzde 73'lük bir oranı özel sektör eliyle üretilmektedir. Özel sektörün bütçe içindeki payı 1995 senesinde yüzde 10 dolaylarında iken, bu pay 2004 senesinde yüzde 40 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte özel sektörün toplam istihdam içerisindeki oranı yüzde 70 dolaylarındadır. Özel sektör işletmelerinde otomatik şekilde sigorta bildirimlerinin yapılması durumu olmadığı için, çalışanların sigorta bildiriminin yapılması ve yasalara uygun olarak sigorta haklarından yararlanmasının sağlanması için bu yasanın reform kapsamında önemli yeri vardır (Şen, 2005: 54).

Ülkede sosyal güvenliğin tek çatıda birleştirilmesi projesi kapsamında Azerbaycan Cumhurbaşkanınının 2006 tarihli 498 ve 499 sayılı emirleri doğrultusunda ordu mensupları ve hususi rütbeli şahıslar Sosyal Güvenlik Fonunun kapsamına alınmıştır. Prim ödeyerek yararlananların yaşlılık, maluliyet ve ölüm sigortalarından faydalanması kuralları "Emeklilik Hakkında Kanun" sosyal

sigortadan yararlanmaya hak kazanmamış kişilerin devlet tarafından ihtiyacının karşılanması ise “Sosyal Muavenetler Hakkında Kanun” kapsamına düzenlenmiştir (Huseyinov, 2010: 103-104).

5.3 Azerbaycan’ da Sosyal Güvenlik Modeli

17 Temmuz 2001 günü Azerbaycan Cumhuriyeti Emeklilik Düzenlemesi kabul edilmiş ve yürürlüğe konmuştur. Bu kapsamda sosyal güvenlik sisteminin 3 sınıflı bir yapıya bürünmesi sağlanmıştır. Bu 3 sınıf emeklilik, sosyal emeklilik ve gayri resmi emeklilik olarak adlandırılabilir. Sonradan değiştirilen bu uygulamadaki değişikliğin en önemli nedeni yönetsel zorluklar olarak açıklanmıştır. 07 Şubat 2006 günü yayınlanarak yürürlüğe giren “Sosyal Muavenetler Kanunu” ile 07 Şubat 2006 günü yayınlanarak yürürlüğe giren “Emeklilik Hakkında Kanun” ile sosyal sigorta ve sosyal yardım kurumları kesin şekilde birbirlerinden ayrılmıştır. Emeklilik sisteminin bir parçası olan sosyal emeklilik hakkı ortadan kaldırılmış oldu (Aliyev, 2007: 51).

Yaşlılığa göre emeklilik hakkında kanuna ilişkin uygulamalar devlet kurumları tarafından belirlenir ve yılda bir kere yönetim eliyle belirlenen tüketici fiyatlarının senelik düzeyinden az olmayacak şekilde yükseltilir. Maluliyet ile aile reisinin ölmesine göre tanımlanan emeklilik kanunlarına ilişkin finansmanın bütçe (baza) hissesi yaşa göre emeklilik hakkının baza hissesine göre hesaplandığı için bu miktar emeklilerin sosyal durumunun belirlenmesinde önemlidir. Uygulamada resmi olmayan emeklilik teminatlarının meydana getirilmesine ilişkin projeler dillendirilse de bu konuya ilişkin önemli gelişmeler olmadığı görülebilir. Özellikle eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği üye ülkelerinde bu konuda gerçekleştirilen uygulama ve çalışmaların olumlu sonuçları ortaya çıkardığı ileri sürülebilir. Örneğin, 2003 senesinde Rusya genelinde 286 tane resmi olmayan emeklilik fonu bulunmakta idi. Rusya genelinde ekonomik anlamda aktif olan nüfusun yüzde 6.3’lük kısmı (4.97 milyon), emeklilerin ise yüzde 1.15’lik kısmı (392 bin) resmi olmayan emeklilik fonlarından yararlanmaktadırlar (Eşrefova, 2007: 856).

Sosyal yardımlarla ilgili kurumların işlemlerini sağlayan bir diğer önemli kanun ise Sosyal Muavenetler Kanunudur. Vatandaşların farklı sosyal grupları farklı sosyal yardımlar kapsamlarında ele almaktadır. Kanun kapsamında değerlendirilen farklı

gruplar sosyal sigortalar kapsamında yararlanamayan ve önceden çıkarılan kanunlarla sosyal emeklilik haklarına sahip bulunan kişileri de içerisine almaktadır. Cumhurbaşkanı onayı ve imzasıyla sosyal emeklilik hakkı verilen emekliler ve sosyal emekli hakkı bulunmadan kendilerine aylık muavenetler ödenmesi kararlaştırılmıştır. Geçmiş Sovyetler Birliği ve Azerbaycan cumhuriyetinin bağımsızlığın ilk senelerinde sosyal korumanın temin edilmesi amacıyla yönelik olarak çeşitli kategorilerde bulunan şahıslar bu hizmetlerden muaf tutulmuş ve ücretsiz faydalandırılmışlardır. Fakat bu muafiyetlerin genel anlamda ülkenin ekonomik yapısına ve işletmelere zarar verdiği görüşü de doktrin içerisinde yer almış ve 26 Aralık 2001 tarihli Cumhurbaşkanı onayı ile bu muafiyetlerin reel değerleri tespit edilerek aylık muavenetler olarak nakdi ödenmesi sağlanmıştır. Böylece birden fazla muafiyet alma hakkı olan bir kişi yalnızca en yükseğini alma hakkını elde etmiştir (Mürşüdoğ, 2007: 116).

2007 senesi bütçesi meydana getirilirken ülke genelinde sosyal iktisadi inkişaf üzere bütün parametreler de dikkate alınarak özellikle 3 yönde yapılması gerekenler için önemle vurgu yapılmıştır. Ordu Mensupları ve Devlet Memur ve Görevlileri “Emeklilik Hakkında Kanun” kapsamına alınması tek çatı altında birleştirme projesinin en önemli kısımlarındandır. Nitekim bu yasayla ordu mensupları bireysel kayıtları, yani sigorta başvuruları Sosyal güvenlik Fonu tarafından yapılmaya başlanmış ve zorunlu sosyal sigorta ödenilmeye başlanmıştır (Huseyinov, 2010: 109).

Azerbaycan devletinde sosyal güvenlik fonu oluşturulmuş ve tüm yetki ve finansal güç bu fonda toplanmıştır. Sosyal devletin ilkesi olarak vatandaşlarına yeni haklar kazandıran geleceğini garanti altına alan Azerbaycan devleti özellikle ordu mensupları ve üst düzey devlet görevlilerine daha çok imkanlar sunmuştur. Bireysel emeklilik sistemi birçok özel ve devlet eliyle yarı özel şirketin yanı sıra çok sayıda yurt dışı menşeli şirket aracılığı ile sosyal güvenlik sistemi bireysel emeklilik yolunda ilerleme kaydetmektedir.

5.4 Azerbaycan’da Sosyal Sigortalar Kanunu

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 38. maddesinde tanınan sosyal güvenlik haklarına istinaden çıkarılan ve yürürlüğe alınan 18 Şubat 1997 tarihli “Sosyal Sigorta Kanunu” sosyal sigortalar konusundaki tüm ilişkileri düzenleyen bir

içeriğe sahiptir. Sosyal sigortalar uygulamalarının yasal, ekonomik ve yapılanma anlamındaki esaslarının belirlendiği kanunda sosyal sigortaların belirli durumlarda fiziksel olarak iş göremezlik durumunda alınması gereken ancak alınamayan maaşların, gelirlerin ya da ek harcamalarının tazmin edilmesi ve kaybının önlenmesine yönelik uygulamalar da yürürlüğe konmuştur. Sosyal sigortalar; zorunlu devlet sigortaları ve isteğe bağlı sigortalar olarak iki bölüme ayrılmıştır (Hüseynov, 2010: 115).

Devletin uyguladığı sosyal sigortalara yönelik uygulamalar bütçe dışı fonlardan biri durumunda bulunan Devlet Sosyal Güvenlik Fonu ile yürütülmektedir. Sosyal Güvenlik Fonu sosyal güvenlikle ilgili harcamaların yaklaşık olarak yüzde 60'lık bölümünü kendi bütçesi ile karşılamaktadır (Memmedov, 2009).

Kanun yürürlüğe girmesinin ardından pek çok yönü ile sigorta sistemi üzerinde ortaya çıkaracağı yenilikler ve iyileşmeler bağlamında olumlu karşılanmıştır (Nağıyev vd., 2001: 99-100).

Sosyal Sigorta Kanununda bulunan 4. madde Azerbaycan Anayasasına 417, ILO'nun 102. sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Kuralları Sözleşmesine, Avrupa Sosyal Şartlarına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 20 Şubat 2003 tarihindeki onayı ile yürürlüğe alınmış 2003 ile 2005 seneleri arasındaki dönemde Azerbaycan'da yoksulluk düzeyinin düşürülmesi ve mali kalkınma programına aykırı özellikte olduğu doktrinde yer almıştır. İş kazası veya meslek hastalığına tutulma, tıbbi sigorta ve yoksulluk hallerinin “Sosyal Sigorta Kanununda yer alan 4. maddedeki sigorta olayları kapsamına alınması gereği öne çıkarılmıştır (Aliyev, 2006: 145)

5.5 Sosyal Muavenetler Kanunu

01.01.2006 senesinden bu yana sosyal muavenet alma hakkını “Sosyal Muavenetler Kanunu ve Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu ile kazanan şahıslara Cumhurbaşkanınının 24 Şubat 2006 tarih 273 sayılı onayı ile uygulanmaktadır. “Sosyal Muavenetler Kanunu” ülke içerisinde sosyal muavenetlerin kararlaştırılarak verilmesinin kanuni zeminini ve bu alana ilişkin diğer hususları düzenler (Hüseynov, 2010: 124).

Kanun içeriğinde muavenet verilirken iş görme yeteneğini kaybetmiş olan bireyler genellikle aşağıda yer alan kriterlere göre belirlenmektedir (Huseyinov, 2010: 125):

- Çalışma gücünü kaybetmiş olan maluller, 16 yaşına kadar olan malul çocuk bireyler,

- 62 yaşına gelmiş olan kadınlar,

- 67 yaşına gelmiş olan erkekler,

- 3 ya da daha fazla sayıda çocuğu olan ve bu çocukların 8 yaşına gelene kadar bakımlarını üstlenen ya da çocukluktan malul çocuğun 8 yaşına gelene kadar bakımını üstlenen 57 yaşını doldurmuş olan kadınlar,

- Annesi vefat etmiş veya annelik hakkı elinden alınmış olan 3 ve daha çok çocuğu veya çocukluktan malul evladı evlenmeden 8 yaşına kadar tek başına büyüten 62 yaşını doldurmuş erkekler,

- Vefat etmiş şahsın 18 yaşını doldurmamış veya 18 yaşını doldurana kadar malul olmuş 18 yaşından yukarı çocukları (üniversitede eğitim alanlar eğitim sonuna kadar-maksimum 23 yaşını geçmemek şartıyla), (Mad.1).

Muavenetler ödeme şekillerine göre 4 farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunlar aşağıda kısaca özetlenmiştir (Aliyev, 2007: 314-315):

- Aylık muavenetler; Kamuda çalışan personele sunulan ömür boyu muavenet, yaşa bağlı muavenet, maluliyete bağlı muavenet, sağlık bakımı olanaklarından yoksun 18 yaşa kadar çocuklar için muavenet, aile reisinin kaybı duruma bağlı muavenet, üç yaşa kadar çocuk bakımı muaveneti, özel duruma sahip olan kişilerin eğitimlerine devam eden çocuklarına yönelik olarak 16 yaşa gelene kadar sağlanan muavenet, velisini kaybeden ve veli korumasından mahrum olan çocukları koruyucu rol üstlenen kişilere bağlı olan muavenet, bir yaşa kadar çocuğu olan dar geliri olan ailelere verilen muavenetlerdir.

- Dönemlik muavenetler iş gücünün geçici süre ile kaybolmasına bağlı olarak verilen muavenetler ve işten yoksun kalma durumunda verilen muavenetleridir.

- Bir kereye mahsus muavenetler Çernobil patlamasına maruz kalmış ve hastalanmış kişilere yapılan her yıl tedavi ücreti, çocuk doğumu gibi kriterlere bağlı olan muavenet; defin muaveneti gibi muavenetlerdir.

- Ömürlük muavenetler devlet çalışanlarına ömürlük muavenet, yaşlılık muavenetleridir.

Muavenet alan kişiler devletin ilgili birimlerine bu muavenetin durdurulması gerektiği durumlara ilişkin olarak 5 gün içinde bilgi vermek ile yükümlüdür. Bu yükümlülüğe uyulmaması durumunda kendisine fazladan ödenen tutarı geriye ödemekle yükümlü olacaktır. 01 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe giren yasa sosyal devlet ilkelerinin korunması açısından toplumun çok geniş bir kitlesini kapsamaktadır (Huseyinov, 2010: 127).

5.6 Emeklilik Kanunu

Azerbaycan Cumhurbaşkanınının 17 Temmuz 2001 tarihli Serencam (Talimat) ile “Azerbaycan Cumhuriyetinde Emeklilik Islahatı Konsepsiyası” ile emeklilik sisteminde kapsamlı değişime gidildi. 1 Ekim 2003 gününe kadar geçen sürede sosyal yardım sistemi ve sosyal sigortalar sistemlerinin birbirlerinden ayrıldığı söylenebilmektedir. Kurumsal yapı içerisinde iş bölümü gerçekleştirilmiş ve Çalışan ve Ailenin Sosyal Güvenlik Bakanlığının yerel mekanizmalarının emeklilik ve diğer sigorta konularının belirlenebilmesi, muhasebeleştirilebilmesi ve ödeme düzenine uygun şekilde gerçekleştirme basamakları bir bütün halinde Devlet Sosyal Güvenlik Fonu kapsamına dâhil edilmiştir. Buna ek olarak çocuklara yönelik yardımların muhasebeleştirilmesi Çalışma ve Aile Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Huseyinov, 2010: 119).

“Emek Pansiyaları Kanunu” ismiyle 7 Şubat 2006 günü uygulamaya sokulan kanunla birlikte “Pansiya sistemi“ şeklinde tanımlanan “Emeklilik Sistemi” düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Yaşlılık aylığı, ölüm tazminatı, maluliyet aylıkları gibi uzun dönemli sigorta içeriklerini bünyesinde bir araya getiren bu kanun sosyal dayanışma ve fon prensiplerini bir araya getirmiş ve kendi bünyesinde birleştirerek tek çatılı bir emeklilik sisteminin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Yürütülen reform çalışmaları ile ortaya çıkarılan 3 basamaklı emekli sisteminin ilk ayağı olan sosyal sigortalara dayalı emeklilik düzenlemeleri için

uygulanması gereken kurallar önceden tespit edilmiştir. Ödenecek olan emekli maaşının tutarı sigorta ödemesinin sürekliliğinden, sigorta primlerini toplanmasına ve her bir bireyin sosyal sigorta sistemi içinde kaldığı ve prim ödediği süreye göre orantılı bir şekilde gerçekleşecektir. Belirlenmiş olan emekli ödemesinin tutarı ve emeklilik hakkının kazanılabilmesine ilişkin şartların belirlenmesi sırasında sigorta primlerinin ödenmediği sürelerin dikkate alınmaması esas alınmıştır. Bununla birlikte emeklilik süresinden önce emeklilik tercihlerinin kısıtlı hale getirileceği ve bu gibi durumlarda emekliliğe ayrılmakla ilgili ek ödemelerin işveren eliyle karşılanacağı da bu düzenlenmelere dâhil edilmiştir. İkinci basamakta bulunan sosyal emeklilikte koruma kapsamına uzun dönemli sigorta araçları gibi yaşlı, malul ve aile reisini yitiren kişileri içinde bulundurmaktadır. Ancak, ikinci basamak emeklilik birinci basamak emekliliğinin kapsamı içerisine dâhil olmayan bireyleri koruma altına almaktadır. Üçüncü basamak emeklilik ise bireysel emeklilik sistemiyle ek koruma sağlamaktadır (Mürşüdoğru, 2007: 67).

Birinci basamak emeklilik sistemi zorunlu sigorta mantığına dayanmaktadır. Bu sistem işverenlerin ve işçilerin ödemekle yükümlü oldukları zorunlu prim uygulaması ile ayakta durmaktadır. Bu yükümlülüğü uygulamayarak kontrol altında tutan ise devlettir. Bu nedenle zorunlu devlet emekliliği şeklinde de tanımlanabilir. Toplanacak olan prim tutarları işçilerden ve daha yüksek oranda işverenler tarafından ödenmektedir. Genel anlamda işverene ve işletmeye belirli bir değer kazandıran işçiler olduğu için her durumda ödenen primler işçilerin emeklerinin bir parçası olmaktadır. Ancak üzerinde durulması gereken en önemli durum ise toplumsal dayanışma kuralının devlet eliyle işletiliyor olmasıdır. Nitekim bu dayanışma sigorta olunanla işverenin arasında bulunan dayanışma, muhtelif alan ve teşkilatlarda çalışanların dayanışması ve en önemlisi ise çalışma gücüne sahip kişilerle emekliliğe ayrılan kişiler arasında olan dayanışmadır (Aliyev, 2007: 226).

Emekliliğe ilişkin hakların hesaplanması sırasında önemle üzerinde durulması gereken kriterlerden biri de asgari ücret (minimum emek hakkı 431) ve orta aylık ücret (orta aylık emek hakkı 432)'tir. Azerbaycan'ın resmi istatistik kurumundan elde edilen orta aylık ücretler ve yasama kurumları eliyle ortaya konulan asgari ücretler değişim gösterdikçe emeklilik hakkına yönelik rakamlarda da değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Yaşlılık sigortasına göre emeklilik hakkı emeklinin orta aylık

emek hakkının yüzde 60'lık bir oranı, 1-N listesine göre yüzde 70lik bir oranı, 2- N listesine göre ise yüzde 65'lik bir oranında belirlenir. Bahsedilen bu emeklilik hakkının üst sınırı ise yüzde 85'lik bir oranın, 1- N listesi içerisinde bulunan bireyler için yüzde 100; 2- N listesi içerisinde bulunan bireyler için ise yüzde 90'lık bir oranın üzerinde olamaz (Nağıyev vd., 2001: 48).

Orta aylık nominal emek hakkı hesaplanmış emek hakkı fonunun vergiler çıkarılmamakla orta kemiyetlerin hesaplanması için kabul edilmiş işçilerin sayısına bölünmesi ile belirlenir. Azerbaycan İstatistik Kurumunun tespitlerine göre, genel ekonomi üzere orta aylık emek hakkı 2000 senesi için 44.3 manat, 2001 senesi için 52.1 manat, 2002 senesi için 63.1 manat, 2003 senesi için 77.4 manat, 2004 senesi için 99.4 manat, 2005 senesi için 123.6 manat, 2006 senesi için 149 manat, 2007 senesi için 215.8 manat ve 2008 senesi için ise 274.4 manat şeklinde tespit edilmiştir (www.stat.gov.az, 23.06.2019).

5.6.1 Azerbaycan'da sosyal sigortalar

Azerbaycan devletinin sağlık sisteminin ve sosyal devlet anlayışının devamlılığı ile halkın refahını yükseltmek amacı ile kurmuş olduğu halkın genel sağlık seviyesinin yükseltilmesi için sunulan hizmetlerin tamamıdır.

5.6.2 Azerbaycan'da sosyal sigortalardan emeklilik sigortası

Emekli aylığının hak edilmesi için başvuracak olan kişinin sigorta kurumu ile iletişime geçmesi gerekmektedir. Emekliliğe ilişkin müracaatın yapılması ve gerekli olan belgelerin sunulması konusu DSMF'nin 15 Mart 2004 günü yayınladığı 80 sayılı karar ile tespit edilmiştir. Kişi emeklilik aylığının bağlanabilmesi için nüfusa kayıtlı olduğu yer 512, göçmen ise sürekli oturdukları yerle ilgili olarak DSMF'nin ilgili yerdeki şubesine başvurması gerekmektedir. Emekliliğe ilişkin başvuruların yapılması ile ilgili kurallar "Emeklilik Kanununun 31. Maddesinde tespit edilmiştir. Maddeye göre emekli yaşı gelen veya yaşından önce hak kazanan şahıslar emekliliğe hak kazandığı günden itibaren, hiç bir süre sınırı olmadan, istenilen zaman emekli aylığı için başvuru yapılabilir (Emek Pen. K. Mad. 31/1).

01 Ocak 2006 gününe değin uygulanmakta olan kanuna göre belirli bir iş yapan veya yapmayan kişilerin emekli aylıkları için başvurma şartları farklı olmaktadır.

Çalışmayan kişiler ve bu kişilerin ailelerindeki diğer kişiler (aile reisi öldüğünde) ölüm aylığını alabilmek için DSMF'nin ilgili yerdeki şubesine başvuru yapmaları gerekmektedir. Yeni Emeklilik Kanununda ise emeklilik hakkı için iki başvuru şeklinden vazgeçilerek direk DSMF'nin ilgili yerdeki şubesine başvurması biçiminde düzenleme yapılmıştır (Huseyinov, 2010: 182).

5.6.3 Azerbaycan'da sosyal sigortalardan yaşlılık sigortası

Eski Sovyet Rusyasın'da Yaşlılık (ihtiyarlık) Sigortası olarak adlandırılan bu sigorta günümüzde de aynı isimle tanımlanmaktadır. Hem önceki dönemlerde hem de günümüzde bazı araştırmacılar bu tanımlamaya karşı çıkmışlar ve bu ifadeyi eleştirmişlerdir. Buradaki eleştirilerin temel noktası ise yaş sınırının temele alınması olmuştur. Azerbaycan anayasasında yer alan 38. maddeye göre yaşlılık sigortası aylıkları şahısların kanun ile belirlenen yaş sınırlarını doldurmalarına bağlı olarak emekliliğe hak kazanmaları söz konusudur. Bu noktada kanunun yaşlılık sigortasını anayasanın kurallarına uygun şekilde bir tanımlama ile “yaşa göre emekli aylığı” şeklinde adlandırılması söz konusu olmuştur (Aliyev, 2003: 63).

Azerbaycan'da sosyal sigortaya ilişkin ödemelerle sosyal sigorta primlerinin tahsilatının arasında bulunan oranın sistemlerin düzenli bir biçimde işlemesi önündeki önemli engellerden biridir. Nitekim Azerbaycan'da 01 Ocak 2009'a kadar istatistiki verilere göre, emekli aylığı alan kişilerin sayısı 2008 senesinin başları itibariyle oransal anlamda 26.455 kişi artmış ve 1,275,138 kişiye ulaşmıştır. Devlet Sosyal Koruma Fonunun kişisel kayıt sistemlerinde kişisel hesabı bulunan sigortalıların sayısı ise 2008 senesinden önceki döneme oranla 185 bin kişi artmış ve 1,516,100 kişiye erişmiştir. Buradan çıkarılan istatistik verilerine göre 1 emekli için 1.188 sigortalı düşmektedir. Bu rakam emeklilik sisteminin sağlıklı bir şekilde yürümediğine işaret etmektedir. Yaşlılık sigortasının tespit edildiği 7. Maddede iki özel durum bulunmaktadır. Bu istisnalara da bir sonraki maddede yer verilmiştir. İlk istisna “Çok Çocuğu Olan Kadınların, Sağlık Olanakları Kısıtlı Çocuğu Olan Annelerin, Çocuklarını Tek Başına Büyüten Babaların ve Kayyumların Yaşa Göre Emeklilikleri” (Madde 8), ikinci istisna ise “Özel Koşullarla Emeklilik Hakkı Bulunan Diğer Şahıslar” (Madde 9) adı altında düzenlenmiştir (Huseyinov, 2010: 189).

5.6.4 Maluliyet sigortası

Maluliyet sözcüğünün Azerbaycan'da kullanılan dildeki karşılığı engellilik sözcüğüdür. Maluliyet ya da engellilik sözcüklerinin geniş içerikli bir kavram şeklinde anlattığı sosyal tehlike “uzun vadeli sigorta dalları içinde düzenlenen ilk sosyal tehlikedir”. Kendisine benzeyen diğer kavramlarla kıyaslanan malullük, sakatlık gibi kelimelerle yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca malullük sakatlık durumunun belirli bir seviyeye gelen durumunu ifade etmektedir. Ancak maluliyet bu terimlerden daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Malul olmasına bağlı olarak çalışma gücünden yoksun kalan ve gelir elde edemez duruma gelen sigortalılara malullük durumlarının devamı süresince yaşlılık sigortasından daha kısa süre ve prim ödeme esas alınarak uzun vadeli sigorta dalından gelir sağlanır (Akın, 2007: 155).

Maluliyet uyarınca emekli aylığı malul ya da sağlık olanakları sınırlı sigortalı olana genel anlamda hizmet süresi 5 seneden düşük olunmaması koşulu ile çalışma gücüne sahip olan yaş devrinin her tam senesi için 4 ay hizmet süresi olduğu şartı ile verilmesi kararlaştırılır (Madde 12.1). Türkiye'deki yasal mevzuat ile karşılaştırıldığında, malulün en az on seneden beri sigorta sisteminde bulunması, toplamda 1800 gün ya da başka birinin devamlı bakımına muhtaç düzeyde sigortalılar için esnekleştirme yapılarak, sigortalılık süresi aranmaksızın 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartına bakılmaktadır (Şakar, 2009: 254).

Umumi hastalık neticesinde verilen maluliyet aylığı malullük süresi bittiğine göre emekli aylığının ödenmesinin kesildiği günden beş ilden çok zaman geçmedikçe emekli aylığı tekrar yenilenir. Beş yıldan fazla süre geçtikten sonra tekrar yeniden malullük gerçekleşirse, maluliyete göre emeklilik umumi esaslarla tekrar verilir (Huseyinov, 2010: 202).

5.6.5 Ölüm sigortası

Azerbaycan Medeni Kanununda bulunan 40. Madde uyarınca gaiplik kararının mahkemeler tarafından verilmesi gerekmektedir. Bunun olabilmesi için kişinin 2 sene içerisinde oturduğu yerde olamaması ve şahsın ilgili kişilerinin gaiplik talebinde bulunması şartı gerekmektedir. Gaip olduğuna karar verilecek olan kişi için 41. madde uyarınca ölü olduğu ilan edilir. Ölüm ihtimali bulunan bir olayın

ardından kaybolan ve 6 ay boyunca haber alınamayan kişiler de ölü olarak ilan edilmektedir. Askeri operasyonlar sırasında gaip durumuna düşen ordu mensupları ya da diğer şahıslar operasyonların bitişinden sonraki 2 sene içerisinde yine mahkeme tarafından ölü olarak ilan edilirler. Emeklilik Kanunundan da anlaşılacağı üzere şahısların ölmesi ya da gaipliğine karar verilerek ölü olarak ilan edilmesi durumunda ölüm aylığının bağlanması söz konusu olabilmektedir (Kerimov, 2006: 181-182).

Yasada yer alan 17 - 1 madde uyarınca aile reisinin ölümü durumuna göre hak edilecek ölüm aylığına hak kazanılabilmesi için kanunda yer alan 12 - 1 maddesi uyarınca maluller için istenen hizmet süreleri esas alınmaktadır. Fakat bu kanunun yürürlüğe girmesine kadar geçen sürede ölüm aylığı alan kişiler bundan muaf tutulmuşlardır. Toplam hizmet süresi 5 seneden az olmamak koşulu ile çalışma gücüne sahip olduğu yaş devrinin her tam yılı için 4 ay sigortalı olması gerekmektedir. Ordu mensuplarının 560 aile fertlerine ise aile reisini yitirme durumuna göre, emekli aylığı ordu mensubunun hizmet süresi dikkate alınmadan verilir (Aliyev, 2007: 271).

5.6.6 İş kazası ve meslek hastalığı sigortası

Azerbaycan Hukukunda “İş Kazaları ya da Meslek Hastalıkları Sonucunda Sağlıkları Bozulan ya da Bu Nedenle Ölen İşçilerin Ailelerine Ödeme Yapılmasına İlişkin Kuralların, Koşulların ve Tutarın Belirlenmesi Kanunu” Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 09 Ocak 2003 tarihli ve 3 sayılı kararında iş kazaları ya da meslek hastalıklarının tanımlaması yapılmamıştır. 11 Mayıs 2010 tarih ve 999 - III/K sayılı “Çalışma Hayatında Oluşabilecek Kötü Olaylar ve Hastalıklar Sonucunda İş Gücünün Yitirilmesi Durumunda Sigortalara İlişkin Azerbaycan Cumhuriyetinin Kanunu” yürürlüğe alınmıştır. Yeni kanunda bulunan 2 - 0 - 10. maddesi uyarınca iş kazaları işyerlerinde görevlerini ifa ederlerken lehine zorunlu sigorta sözleşmesi düzenlenmesi gereken kişilerin bedenindeki organlarında veya dokularında zararların ortaya çıkması ile sağlık durumunun aniden ve kesin bir şekilde bozulması şeklinde tanımlanmaktadır (Huseyinov, 2010: 249).

İşverenler ortaya çıkan iş kazalarının ciddiyet durumunu dikkate almadan olayın araştırılmasının yapılabilmesi için hızlı bir şekilde yetkili kurumlara bilgi vermek ve ihbarda bulunmakta yükümlüdür. Bununla birlikte işyeri ile ilgili kuruluşlara,

meslek odalarına veya sendikalara bilgi vermesi gerekmektedir (Gasimov, 2007: 477).

Ortaya çıkan zarar rakamına göre ödenen aylık ödeme tutarının belirlenmesi sırasında, işçinin sağlığının farklı bir sebeple bozulmasına bağlı olarak kararlaştırılan diğer yardım ve ödemeler dikkate alınmamaktadır. İşçinin ailesinde bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısının çok olması iş kazası ve meslek hastalıkları ödemesi miktarının hesaplanmasında dikkate alınmaz. Zarara uğrayan işçilere ya da kaza sonucu ölen işçilerin yakınlarında veya hak sahiplerine ödemelerin ne şekilde ve hangi sürelerde yapılacağı kararlarla düzenlenmiştir. Bu kararlar uyarınca, işçinin çalışma gücünü kaybetmesinin ardından ödeme alması gerekmektedir. İşçinin hak sahipleri ise işçinin vefat ettiği tarihten veya ödenecek yardımı almaya hak kazandığı tarihten itibaren hak sahibi olacaktır (Madde 3 - 2.) (Gasimov, 2007: 478).

5.6.7 Çalışma gücünün geçici kaybı sigortası

Azerbaycan Hukuku içinde yer alan “Çalışma Gücünün Geçici Olarak Kaybedilmesi Sigortası’nın Türkiye’deki hukuk sistemindeki karşılığı “Geçici İş göremezlik Ödeneği’ dir. Türkiye’deki hukuk sistemine göre hastalanan sigortalı kişi, işyerinde üstlendiği görevleri yerine getiremediği durumda bu çalışmamaktan dolayı elde etmesi gereken kazancı da kazanamaması durumunda geçerli hale gelmektedir ve bazı şartlarda işini sürdüremeyen kişinin yalnızca kendisine yönelik bir uygulamadır (Tuncay ve Emekçi, 2011: 394). “Sosyal Sigortalar Kanunu” içerisinde bulunan bu sigortanın hesaplanmasına ve ödenmesine yönelik kural ve yönetmelikler 15 Eylül 1998 tarihli ve 189 sayılı bakanlar kurulu kararıyla yürürlüğe alınan “Zorunlu Devlet Sosyal Sigorta Ödemelerinin ve İş gücü Yeterliliğini Geçici Olarak Yitiren İşçilere İşverenin vesaiti hesabına ödenilen Muavenetinin Hesaplanması ve Ödenmesi Yönetmeliği” ile düzenlenmiştir. Azerbaycan’daki iş kanunları uyarınca çalışan kişilerin çalışma güçlerini tamamen yitirmesi iş akti’nin sona ermesinin nedeni arasında gösterilmiştir. Kanundaki 74. Madde uyarınca icracı kurum kararı ile işçiye maluliyet durumuna göre malullük grubu veya 18 yaşına kadar sağlık durumunun kısıtlılığı belirlenerek en az bir sene çalışamaz durumda olması tam olarak çalışma gücünden yoksun olması anlaşılmaktadır. Çalışabilme yetisinin 6 aydan kısa

sürmesi durumunda ise iş akti feshedilmez, çalışan kişinin işi ve işyerindeki görevi korunmak şartı ile kanunda öngörülen süre ve tutarlarda sosyal sigorta ödemeleri gerçekleştirilmektedir. Yönetmelik uyarınca ilk 14 gün için işveren tarafından, 14 günden sonraki günler için ise Sosyal Sigorta Fonu tarafından ödeme yapılır (Huseyinov, 2010: 262).

5.6.8 Analık sigortası

Analık sigortası kadınlara yönelik olarak hastalık veya hamilelik gibi geçici bir süreliğine kadının iş görememesine neden olan, doğumla birlikte ortaya çıkan olası sosyal güvenlik gereksinimlerinin karşılanabilmesi amacıyla kurulmuştur. Analık sigortasına dâhil edilen süreçler doğuma yakın dönem, doğum sırasındaki dönem ve doğum sonrasındaki dönem ile bu dönemde gereksinim duyabileceği tedaviler, sağlık kurumlarında yatışlar, bebeğin emzirilmesi ve bakımı gibi giderlerle karşılaşan sigortalı kadınları ya da sigortalı erkeklerin sigortası bulunmayan eşlerini korumak ve ona sağlık yardımı yapmakta, ortaya çıkan gelir kayıplarını karşılamayı ve gider artışlarını önlemeyi, kısaca sigortalıya ekonomik güvence sağlamayı amaçlamaktadır (Uğur, 2004: 34).

Azerbaycan Anayasasınının 17. Maddesi uyarınca toplumların temel yapı taşı meydana getiren ailelerin devlet koruması altında olması bir zorunluluktur. Devlet aileler için çeşitli biçimlerde sosyal korumalar sağlamakta ve “Hamilelik ve Doğum Yardımı”, “Çocuğun Doğumunda Yapılan Bir Defalık Yardım”, “Çocuğun Üç Yaşı Dolduğunda Hizmet Yardımı” isimli ödemeler yer almaktadır. Çocuğun doğumuna ilişkin annelere sağlık hizmetlerinin verilmesi amacıyla belirli bir yardım öngörülmemiştir. Uluslararası sözleşmeler ülke içindeki kanunların öncesinde uygulanmak zorunda olduğu için Türkiye’nin de imzaladığı uluslararası sözleşmelere uygun şekilde bu hizmetin kanuni kapsamda sunulması ve doğum sırasında bir defalık verilen yardımın anne ve çocuğa sağlık hizmeti yardımı biçiminde tekrar düzenlenmesinin doğru olacağı doktrinde önerilmiştir (Aliyev ve Mürşüdoğ, 2008: 43).

Hamilelik ve doğum ile ilgili muavenetin alınmasına ilişkin yasaya aşağıda yer alan özellikteki kadınlar dâhil edilmektedir (Aliyev, 2007: 351):

- Kendi namına zorunlu devlet sosyal sigorta primi ödeyen çalışan kadınlar (o cümleden geçen 12 aylık sürede kapatılmış idare, müessese ve teşkilatların işsiz kalan kadın işçileri).

- Öğretim hayatına devam etmek amacıyla işinden ayrılan ve öğrenim gören kadınlar.

- Sözleşmeler gereği ordu hizmetinde bulunan, içişleri organlarında ve diğer kanuni hizmetler içerisinde yer alan kadınlar.

- Azerbaycan Cumhuriyetinin uluslararası anlaşmalarla öngörülen kurallar çerçevesinde yabancı ülkelerde yerleşik olan Azerbaycan Cumhuriyeti ordusunun üyesi olan kadınlar.

5.6.9 Çocuk yardımı

Sovyetler Birliğinde yaygın olarak uygulanan bir sigorta türü gibi ilk olarak ücrete bağlı çalışanlara, sosyal sigortalar kapsamında bulunan diğer vatandaşlar ve yaptıkları işten ayrılarak eğitim öğretim hayatlarını sürdürmek isteyen işçilere ödenmiştir. İki bölüm olarak ödenen bu sigorta şeklinde ilk bölümü çocuğun doğmasının ardından ikinci bölümü ise 'çocuğun beslenmesi amacıyla verilen ödemeler oluşturmaktadır (Aliyev, 2007: 353).

Bir defaya özel çocuk doğum yardımı ödemeleri malul olanların sosyal durumuna bakılmaksızın her bir çocuk için hem çalışan, hem de çalışmayan vatandaşlara ödenmektedir. Bu yardıma çalışanlar açısından bir tür sigorta çalışmayanlar için bir tür sosyal yardım nitelendirmesi yapmak mümkündür. Çalışan kişilere Sosyal Sigorta Fonundan, çalışmayan kişilere de devletin sosyal yardım mekanizmalarından ödemeler yapılmaktadır. Çocuğun doğmasının ardından nüfus kayıt işlemleri yapılır ve malullerine bir belge verilir. Bu belge muavenet belirleyen kurumlara sunulur ve açıklanan karara bağlı olarak ödemeler gerçekleştirilir (Aliyev, 2007: 353).

5.6.10 Sağlık sistemi ve genel sağlık sigortası

Azerbaycan genelinde yürürlükte olan ve sağlık sistemi ve sigorta sistemine ait pek çok kanun bulunmaktadır. "Toplum Sağlığının Korunması Kanunu" 26 Haziran 1997 tarihinde, "Maluliyet ve Çocukların Sağlık Hizmetlerinden Mahrum Kalmasının Önlenmesi, Rehabilitasyon Edilmeleri ve Sosyal Güvenliklerinin

Sağlanması Kanunu” 25 Ağustos 1992 tarihinde, “Tıbbi Sigorta Kanunu” 30 Aralık 1999 tarihinde, “Şeker Hastalığına Yakalanan Kişilere Sağlanacak Devlet Güvencesi Kanunu” 23 Aralık 2003 tarihinde, “Hemofili ve Talasemi Hastaları İçin Devlet Güvencesi Kanunu” 03 Mayıs 2005 tarihinde, “İlaç Aracıları Kanunu” 22 Aralık 2006 tarihinde ve diğer kanuni düzenlemeler aracılığı ile ülke çapındaki sağlık ve sigorta sistemi yürütülmektedir. 2008 senesi şubat ayından bu yana Cumhurbaşkanı onayı ile Sağlık Bakanlığı bünyesinde hizmet sunan Devlet Hastanelerinde tedavi ücretsiz hale getirilmiştir. Ülke çapında devlet bütçesinin finanse ettiği 1500’ü aşkın sağlık kuruluşu ve 700’ün üzerinde 700 hastanede ücretsiz sağlık hizmeti sunumu gerçekleştirilmektedir (Huseyinov, 2010: 291).

1994 senesinde sağlık sisteminin gelişimi ve çağdaş reformların yapılabilmesi için Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyetlerini sürdüren UNICEF isimli teşkilat ile ortak hareket eylem planına imza atılmıştır. 644 Azerbaycan sağlık sistemi giderlerini genelde vergi gelirleri ile finanse etmektedir. 1988 senesinde kamusal düzenlemelerle, kaynakların kıtlığına rağmen kimi sağlık hizmetlerinin sunulması görevi merkezi hükümete verilmiştir. 2006 senesinde ise Azerbaycan merkezi hükümeti ile Dünya Bankası arasında sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde reform ve tüm sağlık sistemleri uygulamalarının yeniden yapılandırılması, finansmanı, hizmet kalitesi ve sürekliliğini arttırmak için anlaşmalar yapılmıştır. Azerbaycan Anayasasında bulunan 41. Maddede, ülke sınırları içerisinde yaşamlarını sürdüren vatandaşların sağlık konusuna ilişkin haklarının korunabilmesi bakımından temel düzenlemeler getirilmektedir. Madde uyarınca, her bir vatandaşın sağlığının korunması ve vatandaşların tıbbi yardım alma hakları bulunmaktadır (Önen, 2007: 427).

Ülkede genel olarak sağlık konusunda insanların sorunlarının çözümlenmesi ve bunun için hukuki ilişkilerin tanzim edilmesi farklı hukuk daları ile sağlanmaktadır. İş Hukuku iş ve dinlenme zamanını, çalışma hayatının korunmasını, o cümleden kadınların, yetişkinlerin, malullerin çalışması ve sağlık tedbirleri gibi alınan dinlenme saati, emeğin korunması, kadınların, reşit olmayanların, malullerin istihdamının teşkili ve s. bu gibi, işçilerin sağlığının korunmasını sağlamaktadır. İdari hukuk direk veya dolayısıyla ile ahalinin

sağlığının korunmasına ilişkin mevzuata¹ göre yasal sorumlulukların belirlenmesine ilişkin kurallar içermektedir (Aliyev, 2007: 413).

2007 ile 2009 seneleri arasında genel bütçede sosyal amaçlara ayrılan bölümün yüzde 16'sı, genel harcamaların da yüzde 3 ile 4 civarındaki bir oranı sağlık hizmetlerinin finanse edilmesi için ayrılmıştır. Sağlık harcamaları 2007 ile 2008 arasındaki dönemde gayri safi milli hasılanın yaklaşık olarak yüzde 0,92 ile 0,95 arasında bir paya sahiptir. Bu rakam 2009 senesindeki bütçede yüzde 1,16'ya yükselmiştir. Artış eğilimi ise 2007 ile 2009 arasındaki geçen sürede düşüş göstermiş, 2006 senesi ile kıyaslandığında 2007 senesine ait harcamaların artış hızı yüzde 58,76, 2008 senesinde ise yüzde 47,08, 2009 senesinde ise yüzde 34,51 seviyelerine gerilemiştir. Bu verilerden hareketle Azerbaycan devletinin bütçe harcamaları içerisinde sağlık için harcadığı rakamı oranı düşük olarak sayılabilir. Dünya Bankası ve diğer bazı uluslararası kurumlar tarafından tespit edilen kriterlere göre ülke genelinde gerçekleştirilen toplam sağlık harcamalarının gayri safi milli hasılaya olan oranının yüzde 3 dolaylarında olması uygun olarak değerlendirilmiştir. Fakat Azerbaycan genelinde sağlık harcamalarının gayri safi milli hasılaya olan oranının yüzde 1.16 civarında gerçekleşmesi diğer ülkelerle olan kıyaslamada düşük olmasını sağlamaktadır (İbadoğlu, 2009: 25-26).

Azerbaycan'da ecza yardımları uygulaması mevcuttur. "Sağlığın Korunması Kanunu"nda bulunan 14. madde uyarınca vatandaşlara sunulmuş olan temel sağlık hizmetlerinden biri de ilaç yardımlarıdır. Devlet yönetiminin ana prensiplerinden biri olarak ülkede yaşayan vatandaşların ilaçlara erişiminin kolaylaştırılması, kaliteli ve amaca uygun ilaçları alabilmesi amacıyla devletin projeler hazırlaması, bu projeleri yürütmesi ve ülkede yaşayan tüm vatandaşlara ücretsiz ya da düşük ücretlerle ilaçların sunulması kanuni bir sorumluluktur. Bu konuya ilişkin geniş düzenlemeler 22 Aralık 2006 tarihinde çıkarılan "İlaç Aracıları Kanunu" ile gerçekleştirilmiştir (Aliyev, 2007: 425).

5.6.11 Sağlık sigortası

Azerbaycan Anayasasında bulunan 41. Maddede devletin sağlık sigortasının farklı türleri ile ilgili imkânlar sunması gerektiği belirtilmektedir. Buna paralel olarak da

¹ İş yasaları, çalışma hayatının korunmasına ilişkin yasalar, sıhhiye ve hijyen kurallarının bozulması, uyuşturucu nitelikli malzemelere ilişkin idari tedbirler anlaşılmaktadır.

28 Ekim 1999 tarihinde “Sağlık Sigortası Kanunu” yürürlüğe alınmış ve bu alana ilişkin boşluklar giderilmeye çalışılmıştır. Bu kanunda çalışan kişilerin ne şekilde sağlık sigortasına dâhil olacaklar, bu sigortadan hangi şartlarda yararlanacakları ve sigortanın kanuni ve mali temelleri belirtilmektedir. Sosyal sağlık sigortasıyla özel sigortalar bu kanun kapsamında ele alınmış ve birlikte değerlendirilmiştir. Sağlık sigortaları Zorunlu ve İsteğe Bağlı Sağlık Sigortası olarak iki sınıfta değerlendirilmektedir. Belirtildiği üzere Zorunlu Sağlık Sigortası sosyal sigortalara bağlı olarak, isteğe bağlı sağlık sigortası da sigorta sözleşmelerine bağlı olarak vatandaşların sağlık hizmetlerini ücretsiz olarak almalarını hedeflemektedir. Sağlık sigortalarının mali kaynakları için bütçe devreye girmektedir. Toplanan zorunlu sağlık sigortası primleri ile bu sigorta kaynaklandırılmaktadır. İsteğe bağlı sağlık sigortasında ise özel sigorta işletmeleri ile varılacak olan anlaşmalara bağlı olarak kişilerin ödeyecekleri prim belirlenir ve sistem bu şekilde kaynaklandırılır. Kanun uyarınca sağlık sigortası bir sosyal güvenlik aracıdır ve ülke içerisinde sağlığın korunabilmesi amacıyla tedavi ve ilaç yardımları sağlamaktadır (Aliyeva, 2008: 174).

“Sağlık Sigortası Kanunu” sağlık sigortalarının yasal, mali ve idari temellerini belirleyen ve bununla birlikte bir sosyal sigorta mekanizması olarak vatandaşların sağlık hizmeti ve ilaçlara erişimini sağlayan bir yapıya sahiptir. Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan ve yürürlüğe alınan zorunlu sağlık sigortaları talep edilen veya sunulan sağlık hizmetlerinin koşullarını, türlerini ve miktarını belirlemektedir. Sağlık hizmetlerinin sunulmasının finanse edilmesi ülkeler arasında değişiklikler gösterse de genel olarak temel kaynak vergiler ve sigorta primlerinden meydana gelen devlet bütçesi olmaktadır. Bu finansmanın sağlanması için uygulanan yöntemlerin hangisinin sürdürülebilir olduğu pek çok tartışmanın odak noktasındadır. Ancak üzerinde görüş birliğine varılan yöntemin karma sistem olduğu da değerlendirilmektedir. 662 Sağlık sigortası sisteminin finanse edilmesi için devletlerin bütçeleri, tüzel kişilikler ve işletmelerden elde edilen vergi gelirleri ve prim gelirleri, sağlık sigortası kanununa uygun hareket etmeyenlerden elde edilen cezalara bağlı gelirler, bağışlar ve mevzuata uygun olarak elde edilen diğer gelirler kullanılmaktadır. Sağlık Sigortasının maliyeleştirilmesi, sağlık sigorta haklarının korunması ve mali araçların amaçlara

uygun şekilde kullanılması noktasında görev ve sorumluluk Maliye Bakanlığına aittir (Madde 9) (Huseyinov, 2010: 305).

İsteğe bağlı sağlık sigortası sisteminde çalışanlarla işverenler arasında ek olarak isteğe bağlı sigorta sözleşmesi temelinde vatandaşların sağlık hizmetleri ve diğer sağlık yardımları alması sağlanabilmektedir. İsteğe bağlı sağlık sigortasında ödenecek olan sigorta primleri her iki tarafın rızası ile karşılıklı olarak belirlenmektedir. İsteğe bağlı sağlık sigortasının tarafları özel sigorta firmaları, vatandaşlar ve vatandaşların yararına olacak şekilde sigortalarını yaptıran kişi veya kurumlardır. Bu sigortaların “Sağlık Sigortası Kanunu” kapsamında ele alınması da kimi kesimlerin eleştirisine neden olmaktadır. Eleştirileri yöneltten kesime göre bu değerlendirmenin Medeni Kanun kapsamında ele alınması gerekmektedir. Farklı özelliklere sahip olan bu iki tür sigorta uygulamasının tek bir kanuni düzenleme ile düzenlenmeye çalışılması bazı karışıklıkların da ortaya çıkmasına neden olmuş kanunun hedeflerine ulaşabilmesinin önünde engeller meydana getirmiştir. İsteğe bağlı sağlık sigortası ile ilgili düzenlemelerin Medeni Kanun içerisinde bulunan sigortalara ilişkin bölümlerde yer alması ve Sosyal Güvenlik hukuku çerçevesinde incelenerek yürütülmesinin uygun olacağı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir (Allahverdiyev, 2001: 561).

5.6.12 İşsizlik sigortası

02 Temmuz 2001 tarihli ve 170 - IIQ sayılı “İstihdam Kanunu” ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 22 Ocak 2002 tarih ve 12 nolu kararı ile onaylanan ”İşsizlik Muavenetinin Hesaplanması ve Ödenmesine İlişkin Kurallar” ülkedeki işsizlik sigortasının düzenlenmesi için temel mevzuat olarak yürürlüğe girmiştir (Huseyinov, 2010: 314).

İstihdam Kanununun ilk maddesinde “işsizlik” tanımı yapılmaktadır. Burada yer alan açıklamaya göre işsiz olan kişi “çalıştığı belirli bir işi ya da geliri bulunmayan, çalışmaya elverişli, onunla ilgili olan yasal birimlerde işsiz olarak kaydı bulunan ve çalışma yetisine sahip olan kişi” olarak tarif edilmektedir. Bu şahıslarla ilgili maddede belirlenen en önemli özelliklerden biri de şahısların en az 15 yaşında olması zorunluluğudur. 15 yaşın altında olan kişileri işsiz olarak tanımlaması yapılmamaktadır (Aliyev, 2007: 336).

5.7 Azerbaycan Sosyal Güvenlik Fonu

Devlet sosyal sigortaların finanse edilmesi ve mali kayıtların düzenli şekilde tutularak kontrol edilebilmesi için Devlet Sosyal Güvenlik Fonunu kurmuştur. Bu fon bütçe dışı maliye kurumları gibi faaliyetlerini yürütmektedir. 1990 senesinde Sovyetler Birliği Emeklilik Fonu - (Pensiya Fonu) ve bu fonun bir uzantısı olarak Azerbaycan şubesi kuruldu. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonraki dönemde bu Sovyet fonu "Azerbaycan Cumhuriyeti Emeklilik Fonu" (Pensiya Fonu) ismini almıştır. "Sosyal Sigortaya ve İstihdam Fonuna Normatif Ayırmalar Hakkında Kanun" Azerbaycan Cumhuriyetinin 31 Aralık 1991 tarihli "Kanununun Bazı Maddelerine İlave Ve Değişikliklerin Edilmesi Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu ile 1 Haziran 1992 tarihinde sosyal sigorta üzere ayrılan finansın emeğin ödeneği fonunun yüzde 40'lık bir bölümünü meydana getirdiği görülmüştür. Bu tutarın yüzde 85'lik bir bölümünün Emeklilik Fonuna, yüzde 15'lik bir bölümünün de Sosyal Sigorta Fonuna dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır (Aliyev, 2003: 132).

1997 senesinde "Sosyal Sigortalar Kanunu" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun yürürlüğe girmesine bağlı olarak Sosyal Güvenlik Fonu daha da geliştirilmiştir. Ülke genelinde sosyal sigortalar ve emeklilik teminine ilişkin problemlerin çözülmesinin Avrupa standartları bağlamında ele alınması için 17 Temmuz 2001 tarihinde onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyetinde Emeklilik Reformu Konseptiyası"nın yürürlüğe alınması amacıyla 2001 ile 2005 seneleri arasında sürdürülen faaliyetler bu sürecin bir parçasıydı. "Azerbaycan Cumhuriyetinde Devlet Emeklilik Sisteminin Geliştirilmesi Tedbirleri Hakkında" 04 Ağustos 2003 tarih ve 908 numaralı Cumhurbaşkanı onayı ile emekli aylıkları ve ek yardımlarının karara bağlanması, muhasebeleştirilmesi, ödeme ve yardımların kontrol edilebilmesi, zorunlu sosyal sigorta ve vatandaşın sosyal sigortalar kurumuna dahil edilmesinin sağlanması görev ve sorumlulukları Sosyal Güvenlik Fonuna devredilmiştir. Bahsedilen bu görevler bu tarihten önceki dönemde Emek ve Ahalinin Sosyal Güvenlik Bakanlığının görev ve sorumluluğu arasında idi.

Bu doğrultuda Reform kapsamında amaçlanan sigorta ve emeklilik süreçlerinin oluşturulması projesi de yerine getirilmiştir. Bu sürecin sonrasında ülkede sigorta ve emeklilik sistemlerinin tek çatı altında ele alınması ve uygulanması amacına

yönelik olarak 22 Aralık 2006 tarih ve 498 - 499 numaralı yasa maddelerinde ordu mensupları ve hususi rütbeli şahısların Sosyal Güvenlik Fonu kapsamına alınması sağlanmıştır (Huseyinov, 2010: 142).

Zorunlu devlet sosyal sigorta sisteminin idaresi “Sosyal Sigortalar Kanunu”nda yer alan 18. Maddeye göre Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Güvenlik Fonu (DSMF) tarafından yürütülmektedir. Kurumun statüsü tüzükte merkezi icra hâkimiyeti birimi şeklinde belirlenmiştir.

Çizelge 5.1: Türkiye - Azerbaycan sosyal güvenlik sisteminin karşılaştırılması

Türkiye Sosyal Güvenliği	Azerbaycan Sosyal Güvenliği
1930 Yılı öncesinde alt yapısı vardır. Böylece deneyim kazanılmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyetinde resmi kuruluşu ilk kanun olan iş kazaları ve meslek hastalıkları kanunu ile 1945 yılında kanunlaşmıştır.	18 Şubat 1997 tarihli “Sosyal Sigorta Kanunu” sosyal sigortalar konusundaki tüm ilişkileri düzenleyen bir içeriğe sahiptir. Daha sonra 17 Temmuz 2001 yılında eklenen birçok yeni madde ile sosyal devlet vurgusu yapılmıştır.
Zorunlu sigorta sistemi vardır. Tercih ile aynı anda özel sigortacılık sistemlerine de girilebilmektedir.	Zorunlu sigorta sistemi yoktur. İsteğe bağlı yapılabilmektedir. Devlet memurlarına zorunlu sigorta yapılmaktadır.
Türkiye’de yaşlılık aylığı ya da erzak yardımı gibi destekler mevcuttur.	Sosyal emeklilik adında ihtiyaç sahiplerine edilen bir uygulama vardır.
BES sistemi Türkiye’de gelişmiştir. Türkiye’de ulusal ve uluslararası birçok sigortacılık şirketi faaliyet göstermektedir.	Azerbaycan’da BES sistemi denenmiş, 2006 Yılında başarılı olmadığı için kaldırılmıştır.
Türkiye’de Özel sağlık sigortası sistemi ve Devlet zorunlu sigorta sistemi bir aradadır.	Azerbaycan’da halk sağlık hizmeti olarak devlet destekli ve uluslararası şirketlerin sigorta temsilcilikleri ile bireysel isteğe bağlı sigorta yaptırabilmektedir.
Sağlık hizmeti ücretsizdir. 18 Yaş sonrası Genel sağlık Sigortası (GSS) sistemine tabii olunmaktadır.	Tedavi ücretinin bir kısmı devlete bir kısmı hastaya aittir. Paranız olduğu sürece tedavi olabilirsiniz. Azerbaycan’da GSS sistemi bulunmamaktadır.

Çizelge 5.1’de de görüldüğü üzere Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetleri her alanda olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da birbirlerine çok benzemektedir. Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti daha genç bir devlet olduğu ve kurumlarının tam olarak oluşmaması sebebi ile yeterli bir gelişme gösterememiş ancak, rol model olarak Türkiye Cumhuriyetini örnek alarak gelişimine devam etmektedir.

6. TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'NIN KARŞILAŞTIRILMASINDA AZERBAYCAN SİGORTACILIĞININ GELİŞİMİ İÇİN ÖNERİLER

Daha önceki kısımlarda bahsedildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik konusundaki çalışmalarına, Azerbaycan Devletinden çok daha önce başlamış 1930'da ilk kanunu çıkararak uygulama ve sonuç görme safhasını süreç içerisinde tamamlamıştır. Azerbaycan devleti ise 1991 yılında kuruluşunun ardından ekonomik sorunlarla boğuştuğu için sosyal güvenlik ile ilgili çalışmalar konusunda 1997 yılında ilk ancak yetersiz olan yasal alt yapıyı kurmuş ve deneme süreci sonrası 2001 yılından itibaren günümüze kadar bu sistemi geliştirerek bugünkü haline ulaştırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Sosyal güvenlik sistemi içerisinde olup Azerbaycan Sosyal güvenlik sistemi içerisinde henüz yerleşmemiş ve uygulama fırsatı bulamamış bazı uygulamalar vardır. Bunlar başlıca “ Bireysel Hayat sigortası sistemi ” ile “ Deprem ve doğal afetler sigorta sistemi ”ne dayalı bir zorunluluk haline getirilmemiştir. Aslında bunun temel nedenlerinden birisi de Sovyetler birliğinde sigortacılık sisteminin bulunmayışı bu nedenle sigorta kültürünün oluşmamış olmasıdır. Türkiye’de tarım çalışanları ve arazi sahibi çiftçileri kapsayan tarım sigortasına tabii iken, elbette uygulama yönünden eksikleri olsa da Azerbaycan’da bu durum başlatılamamıştır. Azerbaycan devletinde sağlık sistemi tamamen merkezi bir yapıya sahip ve bürokratik işlemler ile hantal yapısı olduğu için öncelik olarak merkezde bürokrasi azaltılmalı, Sağlık bakanlığı teşkilatlanması ülkenin her bir köşesine sadece sağlık hizmeti veren ve bu sürecin yönetimi ile ilgilenen il ilçe örgütlenmesi ile yeniden yapılandırılmalıdır. Sağlık sektöründe özelleştirme çok yavaş ve yetersizdir. Bireysel emeklilik sistemi için devlet destekli ya da Avrupalı devletlere ait çok sayıda şirket olmasına karşın pek çoğu standartların altındadır bu nedenle bu şirketlerin yasal alt yapısı ve ekonomik ve de yönetsel süreçleri kanunlar ile kesin şekilde belirlenmediği için başarı oranı düşmektedir. Biran evvel yasal alt yapı ve kanunların uygulanmaya başlanması gerekmektedir. Eczane hizmetlerinde devlet tekeli elinde olduğu ve tedavi

masrafları çok yüksek olduğu için tedavi için Azerbaycan vatandaşları Türkiye gibi daha gelişmiş ülkeleri tercih etmektedirler. Bu da sağlık turizmi ve ülkeden döviz çıkışına neden olmaktadır.

Türkiye’de olduğu gibi şehir ve ihtisas hastaneleri açılarak sağlık hizmetleri dengeli dağıtılabilir. Ülke nüfusuna oranla çok sayıda sağlık personeli vardır. Bu personellerin nitelik ve nicelik tarafından iyileştirilmesi için uluslararası gelişimlerine önem verilmelidir. Zorunlu sigorta sadece devlet memurlarına olan bir sistem mevcut iken tüm vatandaşları kapsayacak bir sağlık sistemi oluşturulmalıdır. Sigorta primi ödeyemeyen maddi durumu yetersiz vatandaşlar için Genel sağlık sigortası sisteminin en kısa sürede Azerbaycan’da kurulması gerekmektedir. Ayrıca Sosyal güvenlik sistemi amacı ile ayrı bir fon sistemi oluşturulmalı ve sadece sağlık sistemi için kullanılmalıdır. Özel sektörün ülke ekonomisindeki payı birkaç özel hastane, dış hekimleri ve eczaneleri kapsamaktadır. Ülke olarak sağlık ve sosyal güvenlik sistemine ayrılan para miktarı arttırılmalı ve sağlık sisteminin Türkiye’de olduğu gibi şahsi eczane hizmetleri ile sağlanması gerekmektedir. Azerbaycan’ da emeklilik sisteminde ilginç bir durum söz konusudur. Yaşı büyük olan daha çok maaş almaktadır. Bir başka deyiş ile en fazla çalışan değil en fazla yaşayan yüksek maaş alır ilkesi söz konusudur. Türkiye de ise son düzenlemeye göre emeklilik yaşı 65’tir ve en yüksek primi ödeyen yüksek maaş alır. Yaş ve prim sayısı tutmayan emekli olamaz. Azerbaycan’da da bu sistemin güncellenmesi gerekmektedir.

Ölüm, fiziki ve ruhsal vücut bütünlüğünün bozulması, analık gibi durumlarda uygulanan sistem birbirlerine çok benzemekle birlikte genel itibari ile Azerbaycan bürokratik nedenler ile uygulanmasında sorunlar oluşmaktadır. Bürokrasinin ve kişiye göre uygulamaların kaldırılması gerekmektedir.

Azerbaycan’daki kanunlarda 15 yaş altı işsiz olarak tanımlanmaz iken, Türkiye’de büyük bir hassasiyet göstermekle birlikte çalışan çocuklar için yasal altyapılar hazırlanmaktadır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada, Türkiye ve Azerbaycan'ın sosyal güvenlik sistemlerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Türkiye ve Azerbaycan'daki sosyal güvenlik sisteminin uygulayıcı olan kurumun işleyişinin anlatılabilmesi açısından sosyal güvenlik sistemlerinin Türk dünyasında ve Türkiye'de ki gelişimi önceki bölümlerde anlatılmıştır.

Öncelikli olarak belirtmemiz gerekir ki her iki ülkede' de sosyal hukuk uluslararası dünya standartlarının seviyesine ulaşamamıştır. Birbirlerine çok benzeyen bu iki ülkenin yasalarında da bu konularda benzer isimler vermişlerdir. Türkiye'de "Sosyal Güvenlik Hukuku", Azerbaycan'da ise "Sosyal Teminat Hukuku " deyimleri kullanılmaktadır. Elbette sosyal devlet ile sosyal güvenlik farklı kavramlardır. Sosyal devlet halkın ihtiyaçlarını karşılıksız karşılayan otorite iken, sosyal güvenlik ise zorunlu ve gönüllü sigorta çeşitlerini kapsamaktadır. Bu bilgilerin ışığında gelişen yasal alt yapıya' da "Sosyal Güvenlik Hukuku" adı verilmekte olup, çocuk, aile, annenin korunması, göç sorunları, istihdam ve barınma gibi ihtiyaçların tamamını kapsamaktadır.

Azerbaycan'da sağlık sistemi merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. Sistemin başında Sağlık Bakanlığı vardır. Ülkedeki hastanelerin büyük kısmı Sağlık Bakanlığına bağlıdır. Türkiye'de ise sağlık hizmetleri benzer şekilde Sağlık Bakanlığına bağlıdır, Sağlık Bakanlığı il sağlık müdürlükleri şeklinde örgütlenmiştir.

Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin temelleri 1949 senesine dayanırken, Rusya hakimiyetinden sonra bağımsızlığını alan Azerbaycan'da ise 2001 yılına dayanmaktadır. Türkiye Azerbaycan'a göre çok daha önce sosyal güvenlik sisteminin temellerini atmaya başladığı görülmüştür.

Azerbaycan'da özel sektörün sağlık hizmetlerindeki payı birkaç hastane dışında, diş hekimleri ve eczaneleri kapsamaktadır. Türkiye'de özel sektörün payı Azerbaycan'a kıyasla daha fazladır ve gün geçtikçe artış göstermektedir. Azerbaycan, nüfusuna oranla, oldukça fazla sayıda sağlık tesisine sahiptir. Bu

bağlamda da Azerbaycan'da nüfus başına düşen doktor ve hemşire sayısı Türkiye'ye oranla oldukça yüksek düzeydedir.

Azerbaycan'da Türkiye'deki gibi bir sağlık sigortası sistemi yoktur. Düşük gelirli halk bu yüzden sağlık hizmetlerine erişememekte ve gayri resmi tedavi yollarına başvurmaktadır.

Azerbaycan'da sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı oldukça düşüktür. Devletin sağlık harcamaları için ayırdığı finansmanın en önemli kaynağı toplanan vergilerdir. Azerbaycan sağlık harcamalarının büyük bir kısmını kişilerin direkt yaptıkları ödemeler oluşturmaktadır. Türkiye'de ise sağlık hizmetlerinin ana finansman kaynakları vergiler ve sosyal sigorta fonlarından gelen paralardır.

Her iki ülkenin emeklilik sisteminde de zorunlu ve bireysel emeklilik sistemleri vardır. Her iki ülkede de birinci basamak emeklilik sistemi zorunlu sigorta mantığına dayanmaktadır. Bu sistem işverenlerin ve işçilerin ödemekle yükümlü oldukları zorunlu prim uygulaması ile ayakta durmaktadır. Toplanacak olan prim tutarlarının büyük kısmı işverenler tarafından ödenmektedir.

Azerbaycan'da emeklilik sigortası “yaşa göre emekli aylığı” şeklindedir. Türkiye'de ise yeni düzenlemelerle birlikte yeni işe başlayan bir kişi 65 yaşında emekli olmaktadır. Türkiye'de emeklilik aylığı çalışılan dönemde ödenen prim miktarına göre değişmektedir.

Azerbaycan'da Malullük sigortası, maluliyet uyarınca emekli aylığı malul ya da sağlık olanakları sınırlı sigortalı olana genel anlamda hizmet süresi 5 seneden düşük olunmaması koşulu ile çalışma gücüne sahip olan yaş devrinin her tam senesi için 4 ay hizmet süresi olduğu şartı ile verilmektedir. Türkiye'de ise 26. madde uyarınca, malullük sigortasından faydalanabilmek için en az on yıl süre ile sigortalı olmak ve toplam 1800 gün uzun vadeli sigorta kolları primi bildirmiş veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malûl olan sigortalılar için sigortalılık süresi aranmaksızın 1800 gün uzun vadeli sigorta primi bildirilmiş olma gerekmektedir.

Azerbaycan'da Ölüm Sigortasında aile reisinin ölümü durumuna göre hak edilecek ölüm aylığına hak kazanılabilmesi için kanunda yer alan ilgili madde uyarınca maluller için istenen hizmet süreleri esas alınmaktadır. Toplam hizmet süresi 5 seneden az olmamak koşulu ile çalışma gücüne sahip olduğu yaş devrinin her tam

yılı için 4 ay sigortalı olması gerekmektedir. Türkiye'de ise, hizmet süresine göre ölüm sigortası verilmemektedir. Türkiye'de erkek çocukların yükseköğrenim görmeleri halinde 25 yaşını doldurmamış olmaları, orta öğrenim görmeleri halinde 20 yaşını doldurmamış olmaları, herhangi bir eğitim kurumunda öğrenim görmemeleri halinde ise 18 yaşını doldurmamış olmaları gerekmektedir. Kız çocuklar, kendi sigortalılıkları nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olması, evli olmamaları veya evli olmakla birlikte sonradan boşanmış veya dul kalmış olmaları gerekmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan'daki analık hali sigortası benzerlik göstermektedir. Her iki ülkede de benzer şekilde çocuk yardımı da yapılmaktadır.

Her iki ülkenin de işsizlik sigortaları büyük ölçüde benzeşmektedir. Yalnız Azerbaycan'da 15 yaş altı kişilerin işsiz olarak tanımlaması yapılmazken, Türkiye'de böyle bir kıstas yoktur.

İş kazası konusunda, Azerbaycan'da iş kazası ve meslek hastalığı sigortası Türk mevzuatından farklı olarak Sosyal Güvenlik Hukuku çerçevesinde düzenlenmemiş ve İş Kanunu'na dâhil edilmiştir. Türk doktrininde ise, iş kazası kavramı, bir yönüyle Bireysel İş Hukuku'nu ilgilendirirken, diğer yönüyle Sosyal Güvenlik Hukuku'nu ilgilendirdiği vurgulanmıştır. Mevzuatta ve uygulamada iş yerlerinde işçilerin sağlığı için oluşacak iş kazaları veya meslek hastalıklarının önlemını almak İş Hukukunun alanına dâhil edilmiş, ancak zarara uğrayan işçinin korunması Sosyal Güvenlik Hukuku alanına dâhil edilmiştir.

Azerbaycan Hukuku'nda işyerindeki kaza sonucu sigortalının vücut bütünlüğünün zarara uğraması veya ölüm hadisesinin gerçekleşmiş olması iş kazası olarak değerlendirilmektedir. Türk mevzuatında kaza sonucu uğranılan zarar "sigortalının bedenen veya ruhen zarar görmesine neden olması" şekilde ifade edilmektedir. Her ne kadar Azerbaycan Hukuku'nda bu ibare kullanılmasa da, "sigortalının sağlığının hem bedenen hem de ruhen bozulması" ibaresi her iki ülke hukuku için de zararın tanımlanması için uygun ifade olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

AKIN Levent, **Sosyal Güvenlik Hukukunda Bağımlı Çalışanların Maluliyeti**, Ankara, 2007.

ALDAYAROV Mirlan, DOBOZI Istvan, NIKOLAKAKIS Thomas, **Stuck in Transition. Reform Experiences and Challenges Ahead in the Kazakhstan Power Sector**, The World Bank Report, World Bank Group, Washington, 2017.

ALİYEV Mayis, **Pensiya Hukukunun Problemleri**, Bakü, 2004.

ALİYEV Mayis ve MÜRŞÜDOV Rüfet, **Sosyal Muavenetler Hakkında Azerbaycan Respublikası Kanununun Elmi ve Praktiki Kommentariyası**, Bakü, 2008.

ALİYEV, Mavis, **Yoksulluğun Aradan Kaldırılmasında Devlet Sosyal Yardımının Ehemiyeti**, Bakü, 2006.

ALİYEV, Mavis, **Yaşa Göre Pensiylar: Muasır Vaziyeti, Hukuki Problemleri, İnkişaf Perspektifleri**, Bakü, 2003.

ALİYEV Mayis, **Sosial Teminat Hukuku**, Adiloğlu Matbaası, Bakü, 2007.

ALPER, Yusuf, **Sosyal Sigortalar Hukuku**. Dora Yayınevi, Bursa, 2014.

ALPER, Yusuf, **Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK, BAĞKUR)**, 3. Basım. Bursa: Alfa Yayınevi, 2000.

ARAS O. N., **Azerbaycan Ekonomisi Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz**. Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayınları, Bakü, 2003.

ARICI Kadir ve ALPER Yusuf, **Sosyal Güvenlik**, 3. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2014.

- AHMEDOV E., "Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye Değerlendirmesi", (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- ALDİBEKOVA, G. "Petrol Fiyatlarının Kazakistan Ekonomisi Üzerine Etkileri" (Yayınlanmamış Doktora tezi), T. C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- ALCEYLAN Ç., "Sosyal Güvenlik Açıkları ve Dünden Bugüne Sosyal Güvenlik Sistemimiz", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı: 26 2007, 70-84.
- ALİYEVA Pervin, "Mecburi Devlet Sosyal Sigortasının Nevi Gibi İcbari Tıbbi Sigortanın Hukuki Tanzimi, Azerbaycan Respublikasında Devlet ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri". **Elmi Makaleler Mecmuası**, Sayı 21, Bakü, 2008.
- ABLAK K., "Azerbaycan Ekonomisi, Azerbaycan-Türkiye Ekonomik ve Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Uygulama (2005-2012)". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- ALLAVERDIYEV Sabir, Azerbaycan Respublikasının Mülki Hukuku, Derslik, Bakü, 2001.
- ASGAROV İ. ve KERİMOV, Ş, Mülki Kanunvericilik, Ders Vesaiti, Bakü, 2002.
- ARAS O.N., SULEYMANOV E. ve ZEYNALOV, A., (2012). "Azerbaycanın Enerji Kaynakları Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi". **Social Science Research Network Electronic Journal**, 1-22.
- ADMINISTRATIONİ **Social Security Throughout the World: Asia and the Pasific 2006**. Washington DC: SSA Publication, 2007.
- BAYRİ O., "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Kurum ve Kapsam Olarak Gelişimi ve Sosyal Güvenlik Adaleti", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF**, Cilt3, Sayı2, 2013, 18-60.
- BULUT R., "Büyüyen Türkmenistan Ekonomisi. Göller Bölgesi", **Ekonomi ve Kültür Dergisi**, 2016, 45-49.

- BAYLAN M., "Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Bir Literatür Taraması". (Yayınlanmamış Doktora tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- BAZAROVA A., "Türkmen Doğalgazının Türkmenistan Ekonomisine Yansımaları". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- BULUT H.G., "Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumunun Finansman Sorunları: Tahsilat Sisteminin Değerlendirilmesi". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), T.C. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- CAN, Y. "Bireysel Emekliliğin Türkiye’deki Durumu ve Gelişimi”, **Ekonomi Bilimler Dergisi**, Cilt 2 Sayı 2, 2010.
- CAVLAK H. ve BOSTANCIOĞLU D., "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sağlık ve Hasta Hakları” , 27-42, 2015.
- ÇSGB, "Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (Kadim) Projesi", 2006,
- ÇERDABAYEV Ravil, **Нефть: Вчера, Сегодня, Завтра. (Petrol: Dün, Bugün, Yarın)**, Moskova: Alpina Bisnes Buks, 2010.
- Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği Ve Kalkınma Ajansı, **Türkmenistan Ülke Profili**. Ankara, 2005.
- DEMİR, M. ve CANBAY, T. "Türkiye’de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı” , **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 20, Sayı 2, 2013.
- DENİZ, A. ve ABLAK, K., Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkiler Üzerine Bir Uygulama. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3(9), 2015, 268-293.
- DİKKAYA, M. ve ÇAYLAK, A., Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik Ve Politik Dönüşümü:Fırsatlar ve Sorunlar. **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, 3(5), 2008, 131-157.

- ESREFOVA Resmîyye; “Müstekillik İllerinde Azerbaycanda Pensiya İslahatları: Nailiyyetler Ve Problemler” Globalasma Prosesinde Kafkaz Ve Merkezi Asiya İktisadi Ve Beynelxalk Münasibetler II Beynelxalk Konkresi İktisadiyyat Bölmesi, Kafkaz Ve Merkezi Asiya Ölkelerinde Bazar İktisadiyyatına Keçid: Nailiyyetler, Problemler Ve Perspektivler, (II hisse), Bakü, 2007.
- EGELİ H. ve ÖZEN A., “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Reform Sürecinin Değerlendirilmesi”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı:142, 2009.
- EKE, E.U., ve ATSAN, E., "Bağımsızlıklarının Ardından Hazar Bölgesi Ülkeleri ile Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Enerji Sektörü Üzerinden Değerlendirilmesi". **Fiscaoeconomia**, 2(2), 2018, 93-124.
- ERKAN, B. ve ALAKBAROV, N. "Azerbaycan'ın İhracatında Uzmanlaşma Ve Rekabet Yapısı: Türkiye İle Karşılaştırmalı Analiz". **Yönetim Ve Ekonomi**, 25(1), 2018, 55-73.
- HUSEYİNOV N., "Azerbaycan'ın Sosyal Güvenlik Sistemi". (Yayınlanmamış Doktora tezi), T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- GASIMOV Alış, **Emek Hukuku**, Bakü, 2007.
- GÖKTAŞ M., ÇAKAR E., ÖZDAMAR M., **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Emeklilik ve Primsiz Rejim**, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara, 2011.
- GÜMÜŞ E., **Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi Mevcut Durum Sorunlar ve Öneriler**, SETA Vakfı, SETA Analiz, 2010.
- GENÇLER, A., SEYMEN, R. ve AKBAŞ, A., "Kazakistan'ın emek piyasasına güncel bir bakış". **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 9(1), 2012, 322-335.
- GÜZEL A., "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü” , **Çalışma ve Toplum**, 2005.

- GÜNER R., "Türkiye'de Yapılan Düzenleyici Reformlar: Sosyal Güvenlik Reformunun Ekonomiye Etkileri". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- İBADOĞLU Gubad, **2007-2009 Yıllar Üzere Sosyal Harçların Tahlili**, İktisadi Tahkikatlar Merkezi, Bakü, 2009.
- JELİLOV K., "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkmenistan Ekonomisi: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- İŞİK A., Türkmenistan'da Gerçekleştirilen Reform Hareketi. Avrasya Dosyası, 2011, 39-57.
- KARACA N., AYDOĞDU B. ve BOZKIRLI, O., **Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu**. Serhat Kalkınma Ajansı, İstanbul, 2016.
- KIZILKUŞ A.A. ve YILMAZ, A., **Bir Reformun Anatomisi**. Sosyal Güvenlik Kurumu Starejik Yönetim ve Planlama Daire Başkanlığı, Ankara, 2009.
- KONCA K.A., **Türkmenistan Ülke Raporu**. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2011.
- KAYNAR U., "İsrail Sosyal Güvenlik Sistemi ve Türkiye Sosyal Güvenlik Sistemi İle Karşılaştırılması". (Yayınlanmamış Doktora tezi), T.C. Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2018.
- KERIMOV Dahil, Aile Başçısını Yitirmeye Göre Emek Pensiyelerinin Anlayışı, Geçit Dövründe Azerbaycan Respublikasında Devlet ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, 15 Sayı, Bakü, 2006.
- MAMMADOV G., "Azerbaycan Ekonomisinde Petrol ve Doğal Gazın Ekonometrik Analizi: Hollanda Hastalığı Etkisi". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- MUKHTAROV M., "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi Ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirme". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

MÜRŞÜDOV RUFET, Harici Ülkelerin Pensiya Teminatının Spesifik Hususiyetleri, Geçit Dövründe Azərbaycan Respublikasında Devlet Ve Hukuk Kuruculuğunun Aktüel Problemleri, S.15, Bakü, 2007.

NOVRUZ N., Azərbaycanın aqrar-sənaye sektoru bu il daha da böyüyəcək. Mövqe, 6, 2018.

NAĞIYEV Eli, ELİRZAYEV Eli ve GULİYEV Azadi, **Pensiya Teminatının İnkişaf Perspektifleri**, Bakü, 2001.

ÖNEN Mustafa, Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Azerbaycan'da Devletin Sağlık Hizmetinde Yeniden Yapılanması, Karşılaştırmalı İnceleme, Kafkas Ve Merkezi Asya Ülkelerinde Pazar İktisadiyatına Geçit; Naliyyetler, Problemler Ve Perspektifler Kongresi, 02-07 May, Bakü, 2007.

ÖZBEKİSTAN DEVLET İSTATİSTİK KOMİTESİ, "Statistical Review of the Republic of Uzbekistan-2014", 2014.

ORUCLU E., "Azerbaycan Ekonomisinde Petrole Bağımlılık ve Alternatif İhtiyacı". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

SAKİEVA, A. . "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Kırgızistan" Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2017.

SGK, Bir Reformun Anatomisi, Ankara, 2009.

SOCIAL SECURITY ŞAKAR, Müjdat, **Sosyal Sigortalar Uygulaması**. Beta Yayınevi, İstanbul, 2011.

ŞAKAR Müjdat, **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, İstanbul, 2009.

SOSYAL GÜVENLİK KURUMU (SGK), **Sosyal Güvenlik Terimleri**. Sosyal Güvenlik Bilgi Serisi, Ankara, 2013.

SEYİDOV K., "Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının Azerbaycan ve Türkiye Ekonomilerine Muhtemel Etkileri". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

ŞEN Esin, “Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Profili”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüdü, IGEME Ankara, 2005.

ŞİMŞEK Akın “ Memurun sosyal güvenliği kurumlara, memurlara, adaylıktan emekliliğe Yaklaşım yayınevi Ankara 2010

TAŞKENT BÜYÜKELÇİLİĞİ EKONOMİ MÜŞAVİRLİĞİ, Özbekistan Ülke Raporu, 2013.

TUNCAY Can ve EKMEKÇİ Ömer, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**. Beta Yayınevi, İstanbul, 2011.

TURAN, G. ve DİNÇ, A. **Bolşevik Esaretinden Enerji İmparatorluğuna: Türkmen İktisat Tarihi**. Gazi Kitabevi, İskitler, Ankara, 2015.

TURAN, G., **Sovyet Sonrası Orta Asya; Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.

UĞUR Suat, Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi, TİSK Yayınları, Yayın No: 244, Haziran, Ankara, 2004.

WORLDBANK, "Uzbekistan Health II Project", 2018,

YASLIDAĞ, B.H. **Sigortacılıkta Sigorta Aracıları-Sigorta İşlemleri**. Seçkin Yayıncılık, 2012.

İnternet Kaynakları:

AZERBAJYCAN İSTATİSTİK KURUMU [HYPERLINK](https://www.stat.gov.az/) ("https://www.stat.gov.az/", 3 Mayıs 2019).

BEVERIDGE S. W., 1942, (http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/19_07_05_beveridge.pdf 15 Şubat 2019).

CIA World Factbook, “Gini index of Kazakhstan”, 2011, (<https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/fields/2172.html>, 15 Ekim 2018).

<http://kabar.kg/tur/tags/k-rg-zistan-milli-istatistik-komitesi/> (20 Nisan 2019).

DEİK, Özbekistan Ülke Bülten, 2012, (<https://www.deik.org.tr/uploads/ozbekistan-ulke-bulteni.pdf>, 13 Nisan 2019).

- Dünya bankası(<https://databank.worldbank.org>,10 Haziran 2019).
- Kazakistan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, www.enbek.gov.kz (15 Mayıs 2019).
- Kazakistan İstatistik Komitesi, <http://stat.gov.kz>, (15 Mayıs 2019).
- <http://www.kazportal.kz/sotsialno-ekonomicheskoe-razvitie-kazahstana/>(17 Mayıs 2019).
- KAZAKİSTAN MERKEZ BANKASI, (<http://nationalbank.kz/>13 Mayıs 2019).
- KURT R., Sosyal Güvenlik Reformu Rehberi, 1-50, (www.resulkurt.com, 15 Mart 2019).
- MEMMEDOV Cavid, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sosyal Güvenlik Fonu", 2009, http://www.sspf.gov.az/press/mekeleler/cavid_mekele.htm (14 Mayıs 2019).
- SOSYAL GÜVENLİK KURUMU (<http://www.sgk.gov.tr> 13 Nisan 2019).
- (<https://atlas.media.mit.edu/tr/> 8 Mart 2019).
- SARGUTAN A.E., "Kırgızistan Sağlık Sistemi", 2006. (<http://www.sargutan.com/KIRGIZISTAN%20SAGLIK%20SISTEMI.pdf>, 18 Aralık 2018).
- SIZDIBAYEV Azamat, "Объем Экспорта РК По Итогам 2016 Года Спрогнозировали Эксперты", Kazahstanskaya Pravda Gazetesinin Elektronik Versiyonu, (<http://www.kazpravda.kz/news/ekonomika/eksperti-sprognozirovali-obemeksporta-rk-po-itogam-2016-goda/>, 10 Ocak 2019).
- T.C. Başbakanlık İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, "Kazakistan Ülke Raporu, 2009", 2 Ağustos 2010, (http://turkkazak.com/site/?page_id=959,14 Ocak 2019).
- THE Global Economy, 2018, (<http://www.theglobaleconomy.com/Indonesia/Oil-revenue/> 16 Nisan 2019).
- The World Bank, "Kyrgyz Republic Public Expenditure Review", 2004, (<http://www.wds.worldbank.org>, 10 Haziran 2019).

The Word Factbook Central Asia : Kyrgyzstan

(<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>, 15 Ekim 2018).

TC Sosyal Güvenlik Kurumu, "2017 Yılı Faaliyet Raporu", (<http://www.sgk.gov.tr/2017FaaliyetRaporu.pdf>, 10 Aralık 2018).

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, (2016) (http://www.tuik.gov.tr/PreÇizelge.do?alt_id=1007,16 Mart 2019).

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, (<http://www.ekonomi.gov.tr>,10 Mayıs 2018).

Türkmenistan Ülke Raporu, 2012. (https://www.academia.edu/3814285/T%C3%99CRKMEN%C4%B0STAN_%C3%9CLKE_RAPORU, 17 Nisan 2019).

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO), World Social Security Report, 2010/11, (http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_146566.pdf, 14.Mart 2019).

UN, Common Country Assessment, 2003, (<http://www.undp.kg/english/publications/2003/2005116701.pdf>, 14 Mart 2019).

WHO, "The World Health Report Working Together For Health" 2006, (http://www.who.int/whr/2006/whr06_en.pdf, 19 Kasım 2018).

WHO, Health Care System in Transition Hit Summary Kyrgyzstan. World Health Organization Regional Office for Europa, 2005, (<http://www.euro.who.int/Document/E86633sum.pdf>, 20 Kasım 2018).

ZORLU K. "Kazakistan Ekonomisine Güncel Bir Bakış", Yankı Dergisi, 2008, (<http://www.yanki.com.tr/yazigoster2.asp?yazarid=18&id=252>, 16 Mart 2019).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mesut AYDENİZ

Doğum Tarihi : 28.01.1992

EĞİTİM DURUMU

Ön Lisans : Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Hisarcık MYO / Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Programı (2012-2014)

Lisans : Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi / Kamu Yönetimi Programı (2014-2016)

Yüksek Lisans : İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Yönetimi (2017-2019)

İLETİŞİM

Adres : Halkalı merkez mah. Zeynebiye cad. Dolunay Sk. No:15 D: 3 Küçükçekmece / İSTANBUL

Telefon : 0538 917 7353

E-Posta : mesutaydeniz34@gmail.com